

En historiografisk analyse av fremveksten av Mayasivilisasjonen

Nikolai Strømberg Auglænd

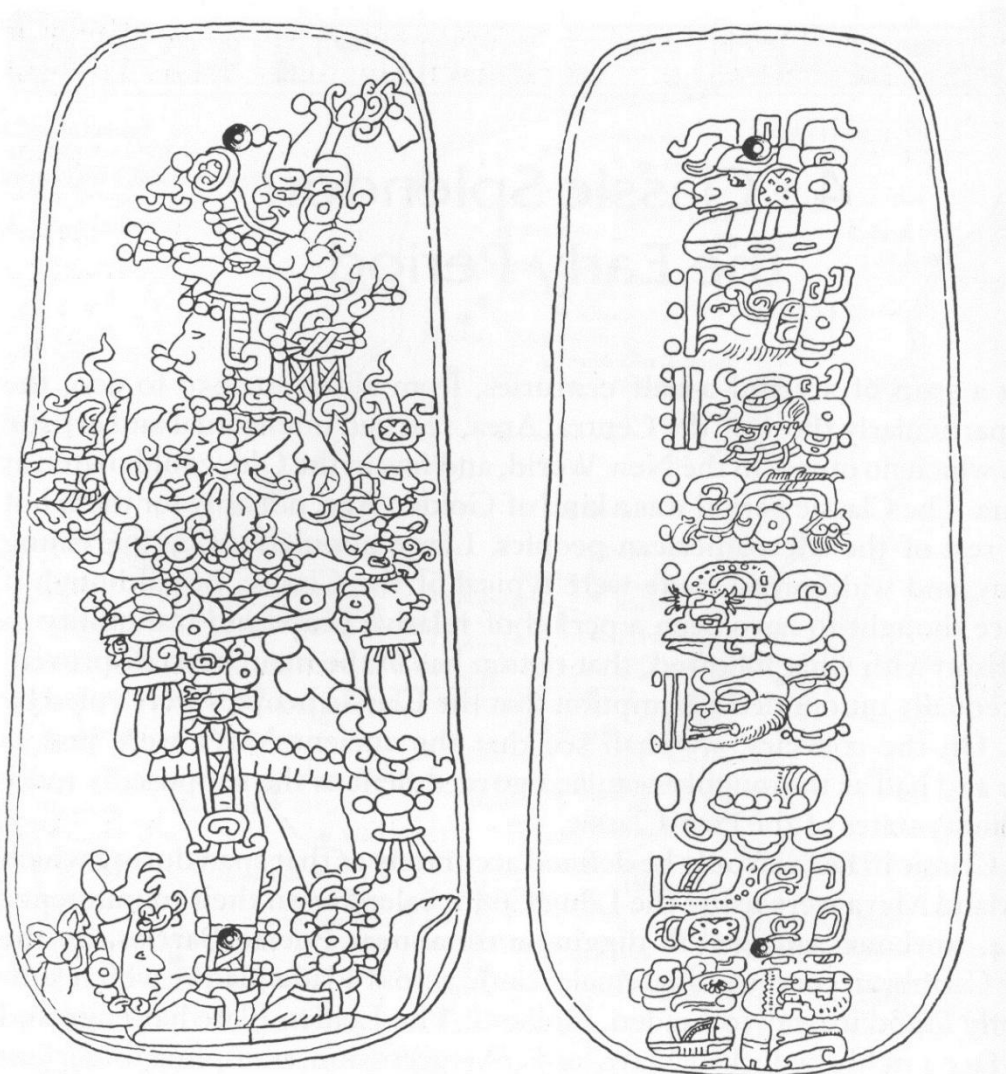

Masteroppgave ved Institutt for Arkeologi, Konservering
og Historie/Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2012

En historiografisk analyse av fremveksten av Mayasivilisasjonen

37 The Leiden Plate, a jade plaque found in 1864, shows a Maya king trampling a captive underfoot and, on the reverse side, carries the date 8.14.3.1.12. 1 Eb o Yaxk'in, corresponding to 17 September AD 320.

Nikolai Strømberg Auglænd

Masteroppgave i historie

Universitetet i Oslo, Våren 2012

© Forfatter Nikolai Strømberg Auglænd

År 2012

Tittel En historiografisk analyse av fremveksten av Mayasivilisasjonen

Omslag: Leiden Plate, stammer fra Tikal med datoen 8.14.3.1.12 8 Ebo Yaxk'in (17. september 320 e. kr.

Forfatter Nikolai Strømberg Auglænd

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

IV

Forord

Ingen slike oppgaver blir skrevet fullstendig på egenhånd, og denne er intet unntak. Denne oppgaven har vært en reise, en til dels strevsom og lang reise. En reise som til tider lå an til ikke å nå land, drivende med et mål, men ute av kurs. Oppgaven så enkelte ganger ut til å bli en ufullendt reise. Av den grunn vil jeg vil gjerne takke min veileder Pamela Price, som på kort varsel, brukte tid og krefter slik at jeg klarte å komme i mål. Jeg vil også takke mine medstudenter, som har vært en motiverende faktor i de til tider stressende periodene.

Oppgaven ville ikke ha blitt levert uten en overbærende gjeng, bestående av venner, og ikke minst familie. Takk for støtte og hjelp.

Tilslutt vil jeg takke Ingeborg og Sigurd.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Hva vet vi om Mayasivilisasjonens fremvekst?	2
1.2	Oppgavens problemstilling.....	3
1.3	Begreper og definisjoner	4
1.4	Avgrensing og formål.....	6
1.4.1	Geografisk avgrensing.....	7
1.4.2	Avgrensing i tid.....	7
1.5	Hva har vi av kilder?	8
1.6	Oppgavens kilder.....	9
1.7	Veien videre.....	12
2	Historisk bakgrunn	13
2.1	Den mytologiske begynnelsen.....	14
2.2	Mayakalenderen og deres syn på tid.....	18
2.2.1	Korrelasjonsproblemet	20
2.3	De arkeologiske spor	22
2.3.1	Tikal	24
2.4	Språk.....	27
2.5	Religion og politikk.....	29
3	Demografi og jordbruk i en historiografisk kontekst.....	32
3.1	Metodiske problemer knyttet til demografisk utvikling, og dens mulige påvirkning på samfunnsstrukturen.....	33
3.2	Klima	34
3.3	Ulike jordbrukstyper, deres utbyttepotensial og den kulturelle posisjonen.....	40
3.4	Kvantitative demografiske undersøkelsers mulige rolle i fremstillingen av fremveksten av en sivilisasjon.....	44
3.5	Mulige historiografisk påvirkninger av Demografi, jordbruk og næringsgrunnlags undersøkelser.....	46
4	Forfedredyrkelse og fremvekst.....	48
4.1	Den historiografisk fremstilling så langt	49
4.2	Materielistisk eller sosiokulturelt?.....	50
4.3	En Mayansk Leviathan eller røyk og speil: Religionens ideologi.....	51
4.4	Begrepet og fenomenet forfedredyrkelse	53

4.5	En mulig historiografisk oppdeling	54
4.6	Den tradisjonelle perioden.....	56
4.6.1	Teokrati vs. Forfedredyrkelse	59
4.6.2	Begynnelsen på noe nytt	61
4.7	Den revisjonistiske perioden	63
4.7.1	Teokrati vs. Forfedredyrkelse	64
4.8	Ritualer og ekspanderende religiøse fenomener.....	67
4.9	Historiografisk oppdeling og problemet med de religiøse fenomen.	70
5	En begynnelse på slutten	73
5.1	Arv av materielle goder:	75
5.2	Ressurskontroll:	78
5.2.1	Handel	80
5.2.2	Kontroll av vann.....	82
5.3	Krig som mulig kilde til fremveksten av Mayasivilisasjonen	84
6	Konklusjon	88
6.1	Formålet med oppgaven	88
6.2	Historiografisk grunnlag.....	89
6.3	Konklusjon.....	91
	Litteraturliste	95
	Vedlegg	103
	Figur 1 Illustrasjon av hvordan de to kalenderne passer sammen. Fra Coe, 1966; 2005: 62...	19
	Figur 2 Maya Long Count.....	20
	Figur 3 Tikal Acropolis, Foto: Scott Holdcom 1975.	26
	Figur 4 En mulig fremstilling av den språklige oppdelingen. Av Kathrynne Josserand & Nicholas Hopkins	28
	Figur 5 Kart med mayabyer (Coe, 1966; 2005: 42)	31
	Figur 6 Bonampak kamp scene (Lynch 1964)	103
	Figur 7 Bonampak Seierherre (Lynch 1964).....	103
	Figur 8 Stele D, fra Quiriga, Guatemala (Coe, 1966; 2005: 121).....	104

1 Innledning

I dagens Guatemala og de sørlige delene av Mexico, midt i den dype, fuktige og varme jungelen, begynte arkeologer og eventyrere for over 150 år siden å oppdage enorme monumentale og arkitektoniske bygg. Etter hvert som interessen og kunnskapen ført frem, oppdaget man stadig nye tegn til en utbredt bebyggelse og beboelse i dette området. Spesielt fascinerende var restene av storslagne templer. Disse ble sett på som storslagne av særlig to grunner: (1) selve opprettelsen av bygningene, i et område uten tilgang til metaller og kunnskap om metallurgi, (2) og som et unntak fra de fleste kulturer med monumentale bygg, ved at dette var i et lavlandsområde dekket av jungel. Dette så derfor ut til å skille seg fra teorier om at ulike styringsformer blir utformet ut i fra sine klimatiske og geologiske rammer. Historisk forskning har til tider blitt preget av en historisk og geografisk determinisme.¹ Ifølge noen slike teorier er det visse forutsetninger som skal være på plass for at en ”sivilisasjon” kan vokse frem. En sivilisasjon skal ut i fra disse teoriene oppstå i områder med god tilgang til jordbruk, som for eksempel i det senere Aztekerriket litt lenger nord, og Mesopotamia for å ta et eksempel fra en annen del av verden. Disse oppdagelsene i lavlandsjungelen i Guatemala fikk etter hvert betegnelsen Mayasivilisasjon. Maya fordi det var den etniske avgrensingen, og sivilisasjon, som var det evolusjonær nivået samfunnet skal ha nådd. Mayasivilisasjonen skal ha oppstått ca. 250 f. Kr. og gått under ca. 1350 e.Kr., før europeernes ankomst. Området hvor Mayasivilisasjonen hadde sin kjerne besto stort sett av områder med et typisk tropisk-vulkansk klima, med regnesonger hvor det faller enorme mengder regn i en kort periode. Dette kraftige regnet, varmen og det vulkanske jordsmonnet skal ha skapt, og skaper fortsatt, en tett jungelvegetasjon. En jungelvegetasjon med begrenset fremkommelighet og dyrkningsmuligheter.² Det fuktige og varme klimaet skapte også en sårbarhet til hygiene, med påfølgende sykdommer og parasitter. Disse faktorene vil tilsi at store ansamlinger av mennesker med et begrenset areal kan ha vært vanskelig, om ikke usannsynlig. Dette har igjen blitt sett på som et manglende forhold til utvikling av mer en hierarkisk maktansamling, som

¹ Antropologen Julian Steward blant andre har forfektet dette. Hentet fra Morley, Sylvanus G. & Brainerd, George W. (revised by), *The Ancient Maya* (Stanford: Stanford University Press, 1968), 431.

² Culbert, Patrick T. & Rice, Don S., “Ch. 1 – Historical Contexts for Population Reconstruction in the Maya Lowlands”, I Culbert, Patrick T. (ed.) & Rice, Don S. (ed.), *Precolumbian Population History in the Maya Lowlands*, (New Mexico: University of New Mexico Press, 1990), 2.

noen mener var nødvendig for å kunne utpresse arbeidskraft fra befolkningen. Oppgaven vil komme nærmere inn på styrker og svakheter ved slike teorier senere. Dette perspektivet har likevel hatt en oppslutning, noe som har både gagnet og skadet forskningen rundt denne kulturkretsen. Dette har gagnet forskningsfeltet fordi den som mytiske og mystiske framtoningen og som en skjult sivilisasjon har skapt interesse for forskning i område. Den har også av samme grunn, kanskje oftere enn andre felt, resultert i stereotyper og idealer som har gitt mer pompøse og villedende resultater. De mytiske fremstillingene kan ha vært grunnlag for noen teorier som kan ha vært vanskelig å frigjøre seg fra.

Hvis det har seg sånn at det er riktig at de geografiske og klimatiske forholdene var et reelt hinder for en overgang fra en mer egalitær samfunnsstruktur til en mer hierarkisk, så finnes det kanskje andre kausaliteter. De generaliserende induksjonene har skapt et bilde som muligens må revurderes og endres. Dette er ikke en innrømmelse av at et samfunn må ha en maktansamling for å kunne skape et produksjonsoverskudd som muliggjør monumentale bygg. Det er likevel sannsynlig at motivasjonen til en samfunnsendring ikke har skjedd tilfeldig, men er skapt gjennom sosiopolitiske aktører. Disse aktører kan ut ifra ulik motivasjon ha gjort valg som har ledet frem til byggingen av arkitektoniske monumenter. Muligens er det som Geoffrey W. Conrad og Arthur A. Demarest sier i sin bok om utvikling av komplekse samfunn: "[A]griculture potential alone allows, but does not demand, the evolution of complex polities"³

1.1 Hva vet vi om Mayasivilisasjonens fremvekst?

Det man vet, er at det utover sivilisasjonens tidspenn har skjedd en utvikling i strukturen i samfunnet i lavlandet i Petén, Guatemala. Det markerte seg blant i steler og hieroglyfer i form av at de for eksempel fikk et større fokus på individer.⁴ Ett av særtrekkene som har fått mer fokus i senere Mayaforskning, er deres skille mellom det å være levende og det å være død. Selv etter sin død og begravelse skal de døde, gjennom ulike virkemidler, ha styrt det daglige liv for sine etterkommere. Forfedretilbedelse eller forfedredyrkelse skal ha

³ Demarest, Athru A. & Conrad, Geoffrey W., *Religion and Empire: the Dynamics of Aztek and Inca Expansionism*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), 155.

⁴ Se vedlegg for eksempel på stele.

vært et sentralt fenomen i både sosial og politisk autoritet, skal vi tro Patricia McAnany.⁵ Forfedre og tilbedelsen av disse kan i stor grad ha bestemt retningen til den sosiopolitiske utviklingen hos mayaene. En av grunnene til dette er i flere etnologiske og arkeologiske undersøkelser ser ut til å ha vist at Mayaene har plassert mye autoritet i forfedrene. Forfedretilbedelse kan derfor ha vært en kilde til politisk makt i Mayasivilisasjonen. Mer materialistiske vinklinger på samfunnsutvikling vil si at forfedretilbedelse ofte resulterer i arveansamlinger, noen som igjen vil føre med seg stratifisering av samfunnet. Dette er muligens en forenkling til en mer vestlig kategorisering. Eiendomsforhold og eiendomsrett er om ikke en vestlig oppfinnelse, i dag stort sett definert ut i fra en vestlig kontekst. Enkelte aspekter ved studier av områder og kulturhorisonter som ligger bortenfor den vestlige kulturhorisont i tid og rom er problematiske. Dette gir som nevnt mulig feilslag og digresjoner som oftest ikke leder til noe fruktbart, foruten å bygge opp stereotypiske bilder av for eksempel en mytisk fremstilling av den noble villmann i pakt med naturen.

1.2 Oppgavens problemstilling

Med bakgrunn i dette er formålet med oppgaven å foreta en historiografisk analyse av forskningen rundt Mayasivilisasjonens fremvekst. Jeg vil se på forskningen, og med det forsøke å se om det finnes noen klare historiografiske linjer eller ”skoler” innad i forskningsfeltet. Mayasivilisasjonens klareste karaktertrekk er at den eksisterte i en jungel, og at de arkeologiske funnene er dominert av religiøse temaer. Jeg tror derfor at fremstillingene har vært preget av forskernes syn og teorier på de økologiske og de religiøse forholdene.

En historiografisk analyse vil si at jeg vil se på tendenser i forskningen på fremveksten av den klassiske Mayasivilisasjonen. En grunn for at jeg tror dette vil være interessant er at forskningsfeltet stort sett har blitt preget av amerikanske arkeologer, enten alene, eller med støtte fra institusjoner. Arkeologene har muligens en tendens til å fokusere på sine egne utgravninger, noe som kan ha hindret et større historisk overblikk. Derfor tror jeg at særlig i forbindelse med transformasjoner som fremvekts og kollaps det kan være fruktbart med en historiografisk analyse av forskningen rundt emnet. Et annet aspekt som gjør dette interessant er at feltet fortsatt er ganske nytt. En mer grundig og systematisk forskning rundt emnet

⁵ McAnany, Patricia, *Living with the Ancestors: Kinship and Kingship in Ancient Maya Society*, (University of Texas Press: Austin, 1995)

startet ikke opp før på 1950 og 1960-tallet da interessen for Mayaene tiltok. Før dette var det i større grad oppdagelsesreisende og eventyrlystne, og før det igjen de spanske kolonistene. Det at feltet er ganske nytt som vitenskaplig felt, tror jeg vil gjøre eventuelt forskningsmessige svingninger som vil være lettere å få øye på. Nye oppdagelser, eller nye tolkninger skaper bølger i den lille dammen med Mayaforskning.

Bidragstyperne til mayaforskningen vil bli forsøkt tidfestet i parentes etter hvert som de dukker opp i teksten. Dette er fordi det da kan være lettere å plassere deres fremstillinger i en historisk kontekst. Det er likevel enkelte personer jeg ikke har funnet årstall for fødsel og eventuelt død på. Dette vil bli gjort konsekvent på de personene jeg har funnet årstall på.

1.3 Begreper og definisjoner

Begreper som for eksempel ”sivilisasjon” og ”by” har blitt begreper som kan inneholde flere ulike verdier ut i fra konteksten. Dette kan være verdier og begreper som har endret karakter ut fra den tid de har blitt benyttet. For å kunne kvalitativt skille de ulike samfunnene har den kjente arkeologen V. Gordon Childe (1892-1957) presentert ti kriterier som må fylles for at et samfunn skal kunne være en sivilisasjon.

V. Gordon Childes ti kriterier for sivilisasjon:⁶

1. Byer skal være større og tettere enn tidligere tider.
2. Det skal være en spesialisering av yrker og arbeidsoppgaver.
3. Det skal være en form for skattesystem eller tiende.⁷
4. Det skal ha blitt bygget monumental arkitektur.
5. Det skal være en sosial oppdeling, med en form for elite, som blir brødfødd av overskuddet fra de lavere sosiale lagene.

⁶ Adams, Richard E. W. & Culbert, Patrick T. “Ch. 1. The Origins of Civilization in the Maya Lowlands”, I Adams, Richard E. W. (ed.), *The Origins of Maya Civilization*, (University of New Mexico Press: Albuquerque, 1977), 23-24.

⁷ Tiende er et fenom vanlig i blant annet i ulike trosretninger, hvor man betaler ti prosent av sin inntekt til kirken.

6. Det skal bli brukt skrift og tall.
7. En form for tidskalkulering, som for eksempel kalender eller nedtegnelser av hendelser.
8. Det skal være kunstneriske spesialisering og ulike stiler.
9. Det skal bli importert råvarer som betales med overskudd fra produksjon.
10. Det skal være en sosial organisering basert på hvor man bor, fremfor for eksempel slektskapstilhørighet.

Ved at de samme aspektene ved et samfunn må være tilstede gir dette implisitt ett bilde av like stadier, og lik utviklingskurve for at samfunnet skal få betegnelsen sivilisasjon. Childes definisjon består av kriterier som ikke alltid er til stede samtidig, og det er kriterier som ikke passer med alle typer samfunn som har blitt kalt sivilisasjon. I oppgaven vil begrepet sivilisasjon bli brukt – og det vil bli brukt om en samfunnsutvikling som har nådd et visst teknologisk, institusjonelt og politisk nivå. Hvis det er nødvendig vil også enkelte av Childes kriterier bli trukket frem. Det vil likevel i større grad bli brukt som et verktøy, fremfor rigide kriterier i den historiografiske analysen av fremveksten Mayasivilisasjonen.

I den engelske litteraturen brukes ofte begrepet *polity* i betegnelsen for disse ”mayabyene”. I oppgaven vil vi se at man har bruker ulike begreper for å skape en fremstilling med begrepets innebygde mening, men begrepet *polity* er mer nøyaktig enn *city*, oppgavens bruk av by vil derfor ligne mer på det engelske *polity*, enn *city*. Det er likevel grunn til å tro at begrepene har blitt benyttet bevisst og ubevisst for å fremme sine syn på fremveksten av disse politiske sentraene.

Det er en vanlig fremstilling at et samfunn utvikler seg i en buelinjet form. En slik bueform går ofte fra vekts, velstand og til slutt forvitring.⁸ Et slikt historiesyn baserer seg på en form for determinisme, men det er likevel det som gjør forskningen rundt Mayasivilisasjonen interessant. Den hadde sin vekst, velstand og forvitring i et miljø og klima som går i mot det mange av miljødeterministene har trodd. Denne ambivalensen til den historiske fremstillingen tror jeg preger forskningen rundt fremveksten av denne sivilisasjonen. Oppgaven vil benytte seg av en periodisering basert på et slikt syn. Det vil si en førklassisk (fra ca. 250 f.kr. til ca. 250 e.Kr.), klassisk (fra ca. 250 e.kr. til ca. 900 e.kr.), og

⁸ Seip, Jens Arup, *Problemer og metode i historieforskningen*. (Oslo: Gyldendal, 1983), 18.

1.4.1 Geografisk avgrensning

Mayasivilisasjonen var i hovedsak delt i tre soner. 1. Området høylandet helt sør i Mexico og deler av Guatemala, 2. Yucatán, Mexico, 3. Området i det sørlige lavlandet i Guatemala. Oppgaven vil konsentrere seg om det sørlige lavlandet i Guatemala fordi dette skal ha vært Mayasivilisasjonens kjerneområde. Området blir ofte avgrenset med det som er tilsvarende regionen Petén, Guatemala (se figur 1). Sivilisasjoner og samfunn eksisterer sjeldent, eller aldri i ett vakuum. Derfor vil den historiografiske analysen kunne inneholde fremstillinger som kan ha stammet fra studier av de to andre sonene.

1.4.2 Avgrensning i tid

Tidsavgrensningen i oppgaven vil ta for seg perioden hvor den såkalte Mayasivilisasjonene begynte og sluttet. Grunnen til at jeg sier såkalte er at det både før og etter har eksistert mayaindianere i de tre sonene. Den klassiske Mayasivilisasjonen har likevel blitt avgrenset til perioden fra ca. 250 f.kr. til ca. 1350 e.kr.

Den vanligste inndelingen av mayasivilisasjonen er å dele den opp i tre tidsperioder.¹⁰

1. Den førklassiske perioden: fra ca. 250 f. Kr til 250 e. Kr.
2. Den klassiske perioden: som varte fra ca. 250 til 900 e.Kr.
3. Den postklassiske perioden: ca 900-1350 e.Kr.

Innenfor denne tidsrammen vil hovedfokuset ligge på den førklassiske og den klassiske perioden (ca. 250 f.kr. til 900 e.kr.) Oppgaven vil i tillegg se på forskning som tar for seg tiden før den førklassiske perioden, og se om det er noen kontinuerlige linjer som kan trekkes frem mot Mayasivilisasjonens senit. Denne inndelingen er debattert, og en av grunnene er nettopp på grunn av usikkerhet ved opprinnelsen til denne sivilisasjonen. Det er spekulert i om dette er en overtakelse av den tidligere *Olmec* kulturen som holdt til lenger nord. Det har i tillegg i nyere tid blitt oppdaget funn som tyder på at enkelte bygningskompleksene ble bygget tidligere enn antatt.¹¹ Det som gjør denne oppdelingen relevant for oppgaven, er at det er et kronologisk verktøy som de fleste Maya forskerne

¹⁰ Coe, 1966; 2005: 10.

¹¹ Blant andre Cioffi-Revilla, Claudio & Landman, Todd, "Evolution of Maya Politics in the Ancient Meso American System", I *International Studies Quarterly*, vol. 43, No. 4 (Des., 1999), 559-598.

benytter seg av. Det blir derfor lettere å skille de historiografiske linjene om Mayasivilisasjonens oppkomst ved å ha en instrumentell tilnærming til den periodiske oppdelingen. På samme måte som begreper kan bli kritisert for å favne mer enn de kan, kan også perioder gjøre dette. Det er i mine øyne ikke problematisk, men kan tvert i mot være en hjelp til å vurdere forskningen, og lettere belyse historiografiske linjer. Ved å plassere hendelsene i denne sivilisasjonen skaper mayanisten en narrativ som passer med sin metodologi. Dette skaper et skille mellom de ulike mayanistene, som gjør det enklere å kunne skille forskningen og motiver forskerne eventuelt kan ha hatt.

Mayanistene har kommet frem til denne periodeoppdelingen ved hjelp av arkeologiske metoder som blant annet karbondatering. Karbondateringen har gjort at man med en viss presisjon har datert mange av bygningene som fantes i området. En annen måte man har tidfestet hendelser på er keramikkundersøkelser, hvor man har sett på material og stil. Da man i tillegg klarte å forstå hieroglyfene man fant på steler, en type store monolitter, og på vegger kunne man ved hjelp av Mayakalenderen mer presist tidfeste ulike hendelser i en kronologisk rekkefølge. Nyere teknologiske fremskritt, og en økt forståelse av skriftspråket de brukte har etter hvert gitt oss en mer nøyaktig datering av hendelser. Et av de store gjennombruddene i mayaforskningen var da arkeologen Tatiana Proskouriakoff oppdaget at hieroglyfene markerte reelle historiske hendelser, og ikke bare mytiske og religiøse begivenheter.¹²

1.5 Hva har vi av kilder?

Noe av det som er problematiske med forskningen på hvordan fremveksten av Mayasivilisasjonen fant sted, er kildene. Eller rettere sagt mangelen på kilder, i hvert fall skriftlige. Dette stammer fra Mayasivilisasjonens i relativ forstand svært få kilder. Forskningen i dag baserer seg stort sett på arkeologiske funn, bestående av artefakter laget av materialer som er holdbare nok til å overleve over 2000 år i en jungel. Det vil si bygg, og monumenter. I tillegg har det overlevd fire skriftlige verk som i det store og det hele ble skrevet årtier, om ikke århundrer etter den såkalte kollapsen av den klassiske Mayasivilisasjonen.

¹² Proskouriakoff, Tatiana, "Historical Implications of Pattern Dates in Piedras Negras, Guatemala", i *American Antiquity*, vol. 25, No. 4 (Apr., 1960), 454-475.

Mayasivilisasjonenes framvekst og fall skjedde før europeernes ankomst til den nye verden. Dette gjør at vi har lite nedskrevne øyenskioldringer, slik man har fra blant annet Aztekerriket. Noe som gjorde tingene værre, var at i tillegg ankom en spesielt fanatisk prest, Diego de Landa. De Landa beordret at alle religiøse symboler skulle knuses, og alt nedskrevet materiell skulle brennes. Denne presten kom senere, noe paradoksalt, til å selv nedskrive mayahistorier.¹³ Det meste av de skriftlige kildene er derfor ødelagt. Det finnes riktignok de nevnte fire bøkene (kodekser) som man klarte å redde fra bålet, hvor disse ble sendt til ulike europeiske byer, og har fått navn etter hvor de befinner seg. Dette er Madrid, Paris, Dresden, og Ciudad de Mexico. Alle disse, utenom den siste, ble reddet fra bålet ved at europeere sendte dem tilbake til gamle landet.¹⁴

Av disse grunner har man derfor få bøker som kan beskrive dette samfunnet, men man har derimot en del hieroglyfer på steler og bygninger. Disse tegnene har kommet under fellesbetegnelsen hieroglyfer på grunn av en vis likhet med tegnene man fant i Egypt, men det tok derimot lang tid før man klarte å oversette disse. Oversettelsene har etter hvert blitt ganske presise, men det finnes fortsatt usikkerhet rundt noe.

1.6 Oppgavens kilder.

Til tross for en generell interesse rundt feltet, har det vært et felt i arkeologenes grep. Det er først nå de siste ti-tjue årene vi har sett et inntog av forskere fra andre vitenskapelige felt. Men også det har vært preget av arkeologer som har lett etter andre innfallsporter som for eksempel antropologi og etnografiske undersøkelser. To forskningsfelt som har vært virksomme omtrent like lenge, men i en mindre grad, er kunsthistorikere og lingvister.

Oppgavens kilder vil som nevnt ta for seg de bøker og artikler som omhandler Mayasivilisasjonens fremvekst, og av grunner nevnt ovenfor er dette litteratur som stort sett er skrevet av arkeologer. Av litteratur finnes det både utgravningspublikasjoner, og større oppslagsverk. Disse verkene forsøker å beskrive hele perioden, men jeg tror også disse bærer preg av at de er skrevet av arkeologer, som har sitt regionale spesialfelt. Til tross for at dette

¹³ De Landa, Diego, *Relación de las cosas de Yucatan*, oversatt av Alfred M. Tozzer. (Cambridge, Massachusetts: Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University, 1941).

¹⁴ Mørk, Esther, *Den klassiske maya "høy" kulturens sammenbrudd: En historiografisk analyse*. Hovedoppgave i historie (Oslo: Universitet i Oslo, 1996), 8.

er et relativt lite forskningsfelt, finnes det mange utgivelser. Dette har gjort at jeg i oppgaven ikke har hatt mulighet til å dekke all litteratur og kilder som omhandler fremveksten. Allikevel er det et relativt lett forskningsfelt å orientere seg i. De forskerne som har vært ledende i feltet er få, og henvisninger og diskusjoner har gjort det mulig å få oversikt over de mer ledende og styrende verkene forskningen. Jeg har da gjort et utvalg av de kilder som har syntes relevante for problemsstillingen, og som har vært tilgjengelig.

Ved amerikanske universiteter er ikke arkeologi og historieskrivning skilt i like stor grad som i den europeiske tradisjonen. De fleste verkene er derfor skrevet av arkeologer som har beskrevet sine funn, og sine tolkninger av disse funnene. Dette ser jeg som lite problematisk fordi deres undersøkelser likner den historiske tilnærmelsen hvor man forsøker å forstå ut fra kildene. Et problem med dette er at det finnes tilfeller hvor arkeologenes fokus på sin utgravning har blitt opphøyet for å fremstå viktigere enn den egentlig er. I for eksempel et samleverk om den demografiske utviklingen i Mayalavlandet, sier den ene forskeren at han vil være konservativ og forsiktig når han bruker tallene fra andre utgravningssteder enn sitt eget.¹⁵ Dette er kanskje lurt, men vi vet ikke om det er mer riktig enn hans tall, og man får da en skjevhet i bildet som fremstilles. Det er derfor viktig å innhente tall fra flere kilder der dette er mulig.

Historiografisk deler mayanistene seg ifølge George E. Stuart deler opp i seks grupper:¹⁶

1. De første øyevitnene (1517-1740): dette var perioden da spanjolene ankom, og deres nedtegnelser.
2. Pionerene (1740-1840): disse utførte de første ekspedisjonene inn i den tropiske lavlandsjungelen.
3. De tidlige skribentene (1840-1880): Denne perioden ble spesielt preget av John Lloyd Stephens ekspedisjoner sammen med tegneren Frederick Catherwood. Hvor sistnevnte tegnet av hieroglyfer og bygninger de fant.
4. De tidlige akademikerne (1880-1910): I denne perioden begynte forskerne å dechiffere kalenderen, tall og hieroglyfene.

¹⁵ Turner II, B.L. "Population Reconstruction for the Central Maya Lowlands: 1000 B.C. to A.D. 1500", I Cublert (ed.) & Rice (ed.) 1990: 303.

¹⁶ Stuart, George E., "Ch. 1 – Quest for Decipherment: A Historical and Biographical Survey of Maya Hieroglyphic Investigation", i Danien, Elin C. (ed.) & Sharer, Robert J. (ed.), *New Theories on the Ancient Maya*. University Museum Symposium series volume 3. (Philadelphia: University of Pennsylvania 1992.)

5. Institusjonenes periode (1910-1958): Større institusjoner ved amerikanske universiteter finansierte og satte i gang ekspedisjoner inn i den Mellomamerikanske jungelen. Disse ble ofte ledet av prominente arkeologer som for eksempel Sylvanus G. Morley (1883-1948) og J. Eric S. Thompson (1898-1975).
6. En Revisjonistisk periode (1958-): Denne perioden gjorde man nye oppdagelser og reviderte eldre synspunkter. En av grunnene til denne revisjonismen var at man i større grad begynte å ta i bruk andre vitenskapelige felt.

I tillegg til arkeologiske funn, finnes det en del forskning i andre vitenskapelige grener. Man har startet med biokjemiske forskning av skjeletter. Denne forskningen kan påvise næringsgrunnlaget og hvilke sykdommer befolkningen i området hadde. Dette gjøres ved å se på karbon isotopene i beinene. Fotosyntesen følger to biokjemiske veier: C³ og C⁴ hvor man kan skille ulike matvarer.¹⁷ Dette kan vise hva befolkningen spiste, og man kan også påvise enkelte sykdommer som beinskjørhet og feilernæring. Særlig utbredelsen av beinskjørhet kan være et tegn på en høyere befolkningstetthet.¹⁸

Man kan også benytte lignende metoder for å finne regnmengden i ulike tider og regioner. Her benytter man seg av tester av Oksygen-18 nivået i jordsmonnet, hvor ett lavt nivå tilsier mye regn. Et eksempel på hvordan nye metoder og nye funn endret fremstillingene er funksjonen til det man kaller *Bajos*. *Bajos* er i dag ofte sumpaktige innsjøer. Ved å teste Oksygen-18 nivået kunne man se at *Bajos* var ofte var næringsrike innsjøer og ikke sump på tiden hvor Mayasivilisasjonen eksisterte.¹⁹ Dette gir igjen en økning i mulige antagelser på befolkningstallet.

I tillegg til de arkeologiske publikasjoner vil jeg også benytte meg av *Popol Vuh* og *Chilam Balam*. *Popol Vuh* er en bok nedskrevet av Quiché-mayaene rett etter den spanske erobringen. Den inneholder beskrivelser av kosmologiske fenomener, tradisjoner, og Mayaenes opprinneshistorie. De(n) opprinnelige forfatteren(e) og det originale manuskriptet er tilslørt av tidens tåke.²⁰ *Chilam Balam* er flere bøker som inkluderer blant annet myter, kalenderbeskrivelser, tradisjoner. Den er skrevet av Yucatánmaya etter den

¹⁷ Santley, Robert S., "Demographic Archaeology in the Maya Lowlands", i Culbert (ed.) & Rice (ed.) 1990: 337-338.

¹⁸ Santley, 1990: 330.

¹⁹ Coe, 1966; 2005: 31.

²⁰ *Popol Vuh – The Book of the Ancient Maya*, oversatt fra Quiché til spansk av Recinos, Adrián, og oversatt fra spansk til engelsk av Goetz, Delia & Morley, Sylvanus G. (Mineola, New York: Dover Publications, Inc., 2003)

spanske erobringen en gang. Disse bøkene kan være nyttig både for meg, og har vært det for mayanistene, for å få et mulig antropologisk innblikk i fremveksten av Mayasivilisasjonen.

1.7 Veien videre

Som beskrevet er kildene få. Dette har skapt flere ulike fremstillinger av fremveksten av Mayasivilisasjonen. Sivilisasjonsutvikling blir ofte sett på som ett resultat av en eller flere årsaker. Det er spesielt to årsaksmodeller som jeg mener har gjort seg gjeldende i mayaforskningen. Det ene er de demografiske forholdene og lavlandets næringsgrunnlag. Diskusjon rundt dette har skapt ulike fremstillinger av befolkningstallet og befolkningstettheten i Petén i den førklassiske perioden. Dette har preget forskere som har forsøkt å bruke befolkningspress som bidragsyter til fremveksten.

Den andre årsaksmodellen er hvordan Mayaene i en formativ periode var gjennomsyret av religion og ideologi. Slike religiøse forhold og fenomen blir av enkelte sett på som en sentral bidragsyter til fremveksten av Mayasivilisasjonen.

Oppgavens utforming blir derfor som følgende. I kapittel 2 vil det komme en historisk bakgrunn om Mayasivilisasjonen. Dette vil danne et bakteppe for den videre analysen. I kapittel 3 vil det bli drøftet ulike årsaksmodeller som har benyttet seg av ulike fremstillinger av Mayasivilisasjonens demografiske og agrikulturelle utforming. I kapittel 4 vil jeg drøfte de ideologiske modellene som har blitt forsøkt implementert i kausalrekken som førte til fremveksten av en sivilisasjon. I kapittel 5 vil det komme en analyse av enkelte andre årsaksmodeller som kan ha falt utenfor de to foregående kapitlene, men som likevel kan ha bidratt til forskningen. Til slutt vil det komme en konklusjon og et forsøk på å knytte dette sammen slik at noen generelle historiografiske linjer kan bli trukket opp.

2 Historisk bakgrunn

Oppgavens hovedformål er å gjennomføre en historiografisk analyse av fremstillingene av Mayasivilisasjonens fremvekst i lavlandet – da sentrert rundt området Petén, Guatemala. Dette kapittelet vil ta for seg noen kulturelle trekk i Mellom-Amerika og forholdene som var tilstede for denne fremveksten. Det vil også gis en beskrivelse av den generelle utvikling av sivilisasjonen. Det er sjeldent lett med klare skjematiske utviklingsnivåer, og selv de mest innbitte tilhengere av skjematiske oppdelinger sliter med å presisere hvor og hvordan slike overganger finner sted. Flere har satt årstall, hvor de vanligste tallene ble presentert i første kapittel, men selv de klareste kriterier blir filtrert gjennom arkeologenes funn og fokus. De klareste kriterier kan også miste sin nøyaktighet i overgangen fra historiske undersøkelser til papir. Dette kapittelet skal derfor gi en oversikt over utviklingen i området og vil dermed skape et bakteppe for å diskutere de ulike teoretiske forgreningene som har forplantet seg i mayaforskningen.

Historikeren Jens Arup Seip beskriver forskning på sivilisasjoner, og generell samfunnsutvikling, ofte presenteres som i en buelinje. En buelinjet vei hvor samfunnsutviklingen i hovedsak går i gjennom de samme tre fasene; Vekst, velstand og forvitring.²¹ De ord og uttrykk i Mayaforskningen brukt for dette er som regel en førklassisk, en klassisk og postklassisk periode. Eventuelt har de benyttet en nivådeling av utvikling: eksempelvis: arkaisk/formativ. I en slik oppdeling er det ofte historiske sekvenser som har noen særegne teknologiske og økonomiske mønster, ”as distinct from a dated period”.²² Det er likevel faktorer i undersøkelser rundt Mayasivilisasjonen som gjør det vanskelig å skille slike mønstre i disse periodene. Dette er noe som er lagt til grunn og står så sterkt at det er vanskelig i gjennomgangen av emnet å unnslipe begrepene. De har i aller høyeste grad gjort seg gjeldende i de historiske fremstillingene. I alle tekster om Mayasivilisasjonen jeg har kommet over har en eller annen form for utvikling med buelinje vei vært brukt til å beskrive hvordan samfunnet har utviklet seg. Variasjoner innad i denne begrenser seg til flere lag med

²¹ Seip, 1983: 18.

²² Rice, Prudence. *Maya Calendar Origins: Monuments, Mythistory, and the Materialization of Time*. (Austin, USA: University of Texas Press, 2007), 206.

vekst, velstand og forvitring som er lagt over en lengre og ”dypere” periode, en *longue dureé*.²³

Det som muligens har skapt slike variasjoner i fremstillingene er at fagfeltet har vært preget av regionale utgravninger, fremfor mer helhetlige undersøkelser. For eksempel er El Mirador en av de mayabyene som etterlot seg mange arkeologiske spor i form av storslåtte bygninger og hieroglyfer. Denne byen var på høyden med de større mayabyene i den klassiske perioden (ca. 250 e.kr. – ca. 900 e.kr.) med tanke på bygninger og utstrekning. El Mirador skal ha hatt sin *velstand* i den førklassiske perioden (ca. 250 f.kr - ca. 250 e.kr.).²⁴ Det teknologiske og økonomiske mønstret har i så måte gått på tvers av de daterte periodene. Arkeologiske spor er i de fleste fremstillingene blitt brukt som et av de klareste tegn på utvikling og utviklingsgrad. Det eneste unntaket tror jeg er der man har funnet tegn og hieroglyfer i større grad, men mangler kanskje større monumenter som pyramider eller religiøse ballplasser. Eksempler på dette er diverse utgravninger i Belize området.²⁵ Disse byene kan ha hatt mange av Childes sivilisasjonskriterier, men det ser ut til å ha vært forskjell på sentrum og periferi i Mayasivilisasjonen. En slik modell med et sentrum og periferi vil komme tydeligere frem i senere kapitler.

Religion og ideologi skal ha spilt en stor rolle i Mayasivilisasjonen, og skal derfor også sannsynligvis ha spilt en stor rolle for fremveksten av denne sivilisasjonen. Det er derfor kanskje lurt å se på hvilke fremstillinger Mayaene selv har på hvordan deres sivilisasjon ble til.

2.1 Den mytologiske begynnelsen.

Det vi vet om Mayasivilisasjonens mytologiske begynnelse stammer fra bøkene *Popol Vuh* og *Chilam B'alam*-bøkene. Spesielt førstnevnte bok har vært en viktig etnografisk kilde. Dette er fordi den beskriver den mytologiske opprinnelsen til Quiché-mayaene. Quiché-

²³ Braudel, Fernand, *On History*, oversatt fra fransk til engelsk av Matthews, Sarah (Paris: Flammarion, 1969; Chicago: University of Chicago Press, oversatt utgave, 1980).

²⁴ Sharer, Robert J. & Taxler, Loa, P, *The Ancient Maya*, (Stanford, California: Stanford University Press, 1946, Morley, Sylvanus G.; 6. Utgave, 2006), 252.

²⁵ Ford, Anabel & Fedick, Scott. “Prehistoric settlement Patterns in the Upper Belize River Area: Initial Results of the Belize River Archaeological Settlement Survey”. I *Journal of Field Archaeology*, Vol. 19, No. 1 (Spring, 1992), 35-49.

mayaene er en forgreining av Mayafolk som holdt til i høylandet, men de har likevel både språklige og etnografisk slektskap som gjør at man tror at *Popol Vuh* er en samling panmayanske tekster overlevert muntlig frem til nedskrivelsen. Problemet med de nedskrevne tekstene er at dette er fortellinger nedskrevet flere århundrer etter ”kollapsen”, og de er nedskrevet etter spanjolene ankom. Noe som taler for bøkene troverdighet er at Mayabefolkningen skal ha forsøkt å holde bøkene hemmelige for spanjolene. Dette kan ha skjermet historiene fra deler av spansk innflytelse. Likevel finner man, ifølge Nancy Farriss (1938-), noen kristne inkorporeringer i bøkene.²⁶

Det finnes likevel spor av fortellingenes validitet for at store deler av det stammer fra før spanjolenes ankomst. Arkeologen Michael D. Coe (1929-) mente myter fra *Popol Vuh* var å finne i bilder på keramiske funn i lavlandet.²⁷ I 2001 fant arkeologen Dr. William Saturno også keramikk ved en utgravning av mayabyen San Bartolo 42 km nordøst fra Tikal. Her fant han det tidligste mayamaleriet som noen gang har blitt funnet. Det er et bilde av den mayanske Maisguden.²⁸ På den vestlige veggen i tempelet i San Bartolo er det et maleri av noe som har blitt tolket som en illustrasjon av heltetvillingparet som foretar en rituell beskjæring av penis.²⁹ Dette heltetvillingparet er helt sentrale i fortellingene i *Popol vuh*, og deres rolle i Mayasivilisasjonens mytologiske historie blir beskrevet lenger ut i kapitlet. Disse keramiske funn blir tidfestet til et sted mellom år 100 f.kr. og år 0. To problemer med disse funnene er for det første at hodet på maisguden skal estetisk ligne på fremstillinger man har funnet i Olmec-sivilisasjonen. Det andre er at man har ikke funnet andre beskrivelser av slik rituell beskjæring fra arkeologiske funn før den klassiske og postklassiske perioden av Mayasivilisasjonen. Det som taler for at det er Maya fremfor Olmec, er at det hos Olmec ikke finnes tegn på at de utførte slike ritualer.³⁰

Selve historien i *Popol Vuh* beskriver hvordan menneskene ble, ved prøving og feiling skapt av gudene. I Mayaenes mytologi forsøkte gudene Tepew/Tepeu og Q’ukumatz først å lage menn av leire. Disse regnet bort. Deretter skapte de mennesker laget av tre, som også gikk til grunne. Denne gangen fordi de manglet evnen til å tilbe gudene. Den samme skjebne led så menn av hud. Til slutt formet de deig av maismel til menneskekropper, disse var

²⁶ Farriss, Nancy M., ”Remebering the Future, Anticipating the Past: History, Time, and Cosmology among the Maya of Yucatan”, i *Comparative studies in Society and History*, Vol. 29, No. 3 (Cambridge: Cambridge University Press, Juli, 1987), 566-593: 580-581.

²⁷ Rice, 2007: 1.

²⁸ Coe, 1966; 2005: 82.

²⁹ Coe, 1966; 2005: 83.

³⁰ Coe, 1966; 2005: 83.

Mayaene.³¹ Spesielt to av disse maismelmenneskene var viktig i mayaenes mytologiske begynnelse. Dette var tvillingparet Hun-hunahpú og Vucub Hunahpu, faren og onkelen til heltetvillingene som ble nevnt ovenfor.

Historien i *Popol Vuh* begynner med Hun-hunahpú og Vucub Hunahpu blir brukt som brikker i et spill mellom ulike fraksjoner av de Guddommelige. Hun-hunahpú og Vucub Hunahpu fikk i oppdrag å utføre oppgaver mot blant annet gudene i underverdenen Xibalba. Gudene i underverdenen, Xibalba skal ha vært arrogante og forfengelige. Spesielt gjaldt dette guden Vucub-Caquix og hans sønner. Himmeligudene Huracán, Chipi-Calculhá og Raxa-Caculhá mente derfor at de måtte ødelegges.³²

Selv om gudene i Xibalba var tvillingenes fiender, var de likevel deres guder, og da herskerne av underverdenen innkalte tvillingene var de nødt til å komme. Der ble de utfordret til et ballspill. Xibalba gudene lurte brødrene til å spille med en ball full av knivsegger. Det endte derfor med at Hun-Hunahpú og Vucub Hunahpú ble halshugget.³³ Hodet til Hun-Hunahpú ble skjult blant fruktene i ett frukttre. Skjebnen ville ha det slik at en datter av en av Xibalbas herskere gikk under dette treet for å plukke frukt. Da hun passerte hodet befruktet Hun-hunahpú henne ved å spytte i hennes hånd. Faren til jenta ble rasende, og da hun fødte Hunahpú og Xibalanque, ble de forvist til sin bestemor. Dette var fødslene til heltetvillingparet i Mayasivilisasjonens mytologi.

Disse to var like modige som sine forfedre, og da den ene sønnen til Vucub-Caquix, Zipacaná drepte 400 gutter på brutalt hvis, tok tvillingene hevn ved å drepe han med blåserørene sine.³⁴ Hunahpú og Xibalanque ble derfor, som sine forfedre, beordret til ballspill i underverdenen. Bestemoren forsøkte å hindre dem i å lide samme skjebne som sine forfedre, men heltetvillingene dro til Xibalba likevel. Til forskjell fra sine forfedre, klarte de å lure seg unna flere av fellene som var lagt. Fellene besto blant annet i at stolene de ble tilbudt å sitte på var varmglydende, og de klarte å identifisere Xibalba gudene med navn. Dermed skal de ha fått et overtak på gudene. Etter flere slike tester, ble de til slutt beordret til å tilbringe en natt i et hus fullt av dødelige flaggermus. Der gjemte de seg inne i blåserørene sine (!). Hunahpú har senere blitt oversatt til ”jeger med blåserør”.³⁵ Hunahpú stakk hodet ut av sitt blåserør for å se om kysten var klar. Da ble han halshugget av de dødelige flaggermusene. Hans bror laget

³¹ *Popol Vuh*, 2003: 9,11-13, 104.

³² *Popol Vuh*, 2003: 51.

³³ *Popol Vuh*, 2003: 55-57.

³⁴ *Popol Vuh*, 2003: 17-19.

³⁵ *Popol Vuh*, 2003: 197.

da et nytt hode til han, og hans opprinnelige hode skulle bli brukt i ballspillet som fant sted neste dag. Det gudene ikke visste, var at brødrene byttet om hodene, slik at Hunahpú fikk tilbake sitt opprinnelige hode. Heltetvillingene vant dette ballspillet og beseiret Vucub-Caquix og hans sønner.

Som vi ser er det flere logiske brister i denne fortellingen, men det er slik det ofte er i mytologiske fremstillinger. Ett syn på religion er at mennesker konstruerer religion for å kunne hankses med, gi mening og skape orden i den virkelige verden. Slike mytologiske fortellinger kan derfor på tross av sine logiske brister ha gitt Mayaene en forestilling om å forstå hendelser i den virkelige verden som er vanskelig å forklare. Det finnes også mange flertydige tolkninger av skapelseshistorien. Vucub-Caquix skal i noen funn være fremstilt som en monsterfugl, som representerte både sol og måne. Da heltetvillingene drepte denne fuglen skal de ha blitt tatt inn i Mayaenes kosmologi som representasjoner av nettopp sol og Venus. Venus har ofte i mytologien en sterk kobling til månen.³⁶

Popol Vuh fokuserer mest på de to tvillingene, mens i bilder fra keramikk fra klassisk og sen førklassisk periode fra San Bartolo, er det mest fokus på deres far, Hun-hunahpú. I denne versjonen blir han som i *Popol Vuh*, halshugget og hodet hans hengt i et tre. I denne myten er det derimot den Mayanske regnguden Chaak som gjør det, før han ble gjenopplivet som ”livstre”.³⁷ Dette viser kanskje hvordan det mytiske blir koblet til relasjoner og konsepter som forfedredyrkelse. Tempelet i Mayabyen Cerros er det hieroglyfer som kobler på Solen med Jaguarer.³⁸ Jaguaren/solen kan ha representert Xibalanque, og hans bror Hunahpú med sin kobling til Venus. Dette skal ha gjort at kongen i Cerros når han sto på tempelet, kunne legitimere og konsolidere sin blodlinje og slektskap tilbake til heltetvillingene.³⁹ Derfor har noen mayaforskere ment at heltetvillingene, og skapelsesberetningen la grunnlaget for det religiøse konseptet om forfedredyrkelse i Mayasivilisasjonen.

Det mayanske panteon er som vi ser fullt av motsigelser og flertydigheter. En av de viktigste gudene Itzamnaaj, har blitt sett på som mayaenes Skapergud, solgud, og en ”embodiment of the Maya Cosmogram itself”.⁴⁰ Man har et mylde av ulike guder, og det kan tenkes at dette er fordi man har assimilert fra andre områder, eller man hadde noen lokale

³⁶ Sharer & Taxler, 2006: 729.

³⁷ Sharer & Taxler, 2006: 729.

³⁸ Cerros er en mayaby som lå nord i Belize.

³⁹ Schele, Linda & Freidel, David, *The Untold Story of the Ancient Maya: A Forest of Kings*, (New York: Harper Perennial, 1990), 115-116.

⁴⁰ Demarest, Arthur, *Ancient Maya: The Rise and Fall of a Rainforest Civilization*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 179.

guder. I tekster fra Palenque har man funnet det man tror er beskrivelsen av tre lokale guder: GI, GII, GIII. Samtidig har man kunne likestille dem eller identifisere dem som mer panamerikanske fenomener. GII kan for eksempel ha vært guden K'awiil (God K). GIII kan være en variant av solguden K'inich Ajaw, men siste er uidentifisert.⁴¹ Slike flertydigheter har skapt forvirringer, men likevel har myter som heltetvillingen gått igjen i funn fra Mayasivilisasjonen.

I de andre bøkene, og spesielt i *Dresden Kodeksen*, finnes det etnografiske beskrivelser av Mayasivilisasjonens verdenssyn. Denne kodeksen inneholder blant annet beskrivelse av kalenderen og hvordan tid og religion var koblet sammen.

2.2 Mayakalenderen og deres syn på tid

Grunnen til at kalenderen har fått såpass stor rolle i historien om Mayasivilisasjonen er fordi den i stor grad har gjennomsyret både de arkeologiske funnene og de etnografiske undersøkelsene. Samtidig kan det se ut til at det ikke er noe særlig skille mellom profan og hellig tid, all tid var hellig. I hvert fall tid som ble målt med kalenderen. For eksempel mener arkeologen Prudence M. Rice blant annet at Mayaene rituelt ødela og forlot byer etter intervaller basert på kalenderen. Ved ødeleggelse markerte man en ny start og en ny by som fikk den regionale makten. Disse intervallene blir kalt *may* – og tilsvarer ca. 256 gregorianske år.⁴² For Mayaene var ikke tid bare en representant for kosmisk orden, men var også kosmisk sanksjonering av sosial oppbygning og politisk makt.⁴³

Mayakalenderen var i realiteten to ulike, men sammenkoblede kalendere. Den blir svært ofte fremstilt som to tannhjul hvor dagens verdi og betydning bestemmes ut fra de møtende tennene. Dette kan kanskje være noe paradoksalt siden Mayasivilisasjonen ikke hadde kjennskap til hjulet. Sammenkoblingen skjer i hieroglyftegnene. Der legges det til dagnavn og tall slik at den følger begge kalendrene. Den ene kalenderen, kalt *Tzolkin*, er på 260 dager eller *k'in* – som kan bety både dag, sol og gud.⁴⁴ Disse 260 dagene er delt opp i 13 ”måned” med 20 dager hver. Det at det er 20 dager er også noe av grunnen til at man mener

⁴¹ Sharer & Taxler, 2006: 728.

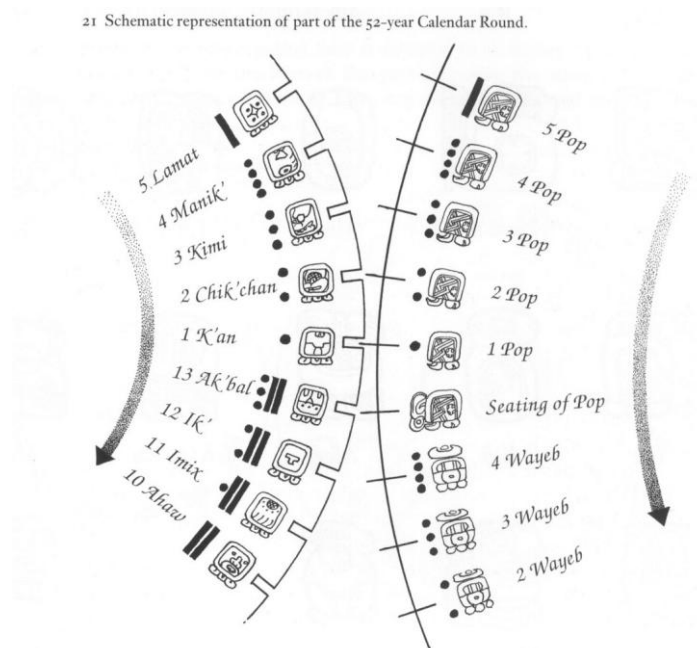
⁴² Rice, 2007: 11, 44.

⁴³ Rice, Prudence M. “Time, Power, and the Maya”, I *Latin American Antiquity*, Vol. 19, No. 3 (Sep., 2008), 275-298; Fariss, 1987: 574.

⁴⁴ Coe, 1966; 2005: 33.

denne kalenderen er den eldste av de to. Grunnen er at oppdelingen i 20 dager, *Veintena*, er så vanlig i store deler av Mellom-Amerika, og dermed regnes som mer panamerikansk fenomen som skal ha hatt en større utstrekning i geografi og tid.⁴⁵ Det er også en av grunnene til at enkelte mayanister mener Mayasivilisasjonen har bedrevet kulturimport fremfor å være ledestjerner. 260-dagers kalenderen har man funnet hos det som ofte går for å være moderkulturen til mayaene, Olmec. J.E.S. Thompson (1898-1975) mener bestemt at Olmec-kalenderen og de andre kalendervariantene i Mellom-Amerika aldri utviklet seg til noe mer enn en rudimentær versjon av det som ble Mayakalenderen.⁴⁶

Den andre kalenderen er på 360 dager, med fem tilleggsdager. Denne blir i *Popol Vuh*, kalt *Ha'ab/haab* eller *jaab*, og er delt opp i 18 *winales* a 20 *k'in*/dager.⁴⁷ De fem ekstra dagene blir i disse mayabøkene omtalt som ”uheldige” eller ulykkesdager. Dette var muligens på grunn av en slags markering av det nye året når gudene ble gjenfødt. I disse fem dagene var man uten guddommelige gunst som oppsto igjen sammen med det nye året. Grunnen til tannhjul fremstilling er derfor at de to kalenderne sammen gir 37 960 unike dager, eller ca. 52 år.⁴⁸

Figur 1 Illustrasjon av hvordan de to kalenderne passer sammen. Fra Coe, 1966; 2005: 62

⁴⁵ Coe, 1966; 2005: 33; Edmonson, Munro. “The Book of the Year. Middle American Calendrical Systems” (Salt lake City: University of Utah Press, 1988), i Rice, 2008: 282.

⁴⁶ Thompson, J. Eric S., *The Rise and Fall of Maya Civilization*, (Norman: University of Oklahoma Press, 1955; 2 utgave, 1973), 22.

⁴⁷ Demarest, 2004: 193; Coe, 1966; 2005: 62.

⁴⁸ Coe, 1966: 2005: 31.

2.2.1 Korrelasjonsproblemet

Ett av problemene med tidfesting og kronologisering av mayasivilisasjonen er oversettelsene av hieroglyfene og deriblant samstemming med årstall og vår tids kalendere (den gregorianske og julianske). Problemet var at for å korrelere kalenderne trenger man noen fellespunkter som man *vet* samstemmer, og disse fellespunktene bør helst være i flertall slik at empirien får flere bein å stå på. Slike fellespunkter er til tider få, og etnografiske kilder fra senere tid kan være påvirket av forandringer i kalenderen. Et aspekt som har blitt benyttet er historiske begivenheter viktige nok til at de ble innrisset i stein, men disse var også viktige nok til at Mayaene ved noen tilfeller manipulerte datoene, slik at det passet den religiøse fremstillingen de fikk fra kalenderen.⁴⁹ Det hjalp da Tatiana Proskouriakoff fant ut at mange av symbolene og tegnene markerte historiske hendelser og ikke bare mytologiske beskrivelser. Da kunne man med større nøyaktighet regne seg frem til en korrelasjon. Problemet med korrelasjonene er fortsatt gjeldende, og de mulighetene som har blitt lagt frem gir veldig ulike årstall, noe som har skapt store ringvirkninger innad i forskningen. Korrelasjon mellom deres og vår kalender er mulig fordi mayaene samtidig som å ha hatt en syklisk periode på 52 år, også hadde en mer lineær nedtegnelsesmetode. Denne ble kalt *The Long Count* eller *Initial Series*, hvor kalenderens plass talte dager fra starten av kalenderen. Denne starten ble i *Long Count* skrevet som 0.0.0.0.0 4 Ajaw 8 Kumk'u, dette tilsvarer 13. august 3114 f. kr.⁵⁰ I de akademiske verkene har man skrevet *long count* som fem tall: eks. 1.1.1.1.1, som med Thompson-korrelasjonen tilsvarer 19. august 2699 f. kr.⁵¹ Det man gjør er at man legger til antall dager som har gått fra 13. august 3114 f.kr. Tallenes posisjon i *Long Count* rekken bestemmer hvilken verdi den har. Dette er basert på denne oppdelingen:

Long Count:	1.	1.	1.	1.	1.
Betegnelse:	B'akt'un	K'atun	Tun	Winal	K'in
	= 20 K'atun	= 20 tun	= 18 winal	= 20 K'in	
Dager:	144 000	7200	360	20	1

Figur 2 Maya Long Count

⁴⁹ Thompson, 1955; 1973: 143-145.

⁵⁰ Kelley, David H., "Ch. 6. The Maya Calendar Correlation Problem", i Leventhal, Richard M. (ed.) & Kolata, Alan L. (ed.), *Civilization in the Ancient Americas: Essays in Honor of Gordon R. Willey*, (Albuquerque, New Mexico: University of New Mexico Press, 1983), 157.

⁵¹ En modifisert versjon: den originale 584283 – denne 584285. Dette er antall dager som legges til fra begynnelsen som man har regnet

Det vil si at 1.1.1.1.1 blir 1 *b'akt'un* a 144 000 dager + 1 *k'atun* a 7200 dager + 1 *tun* a 360 dager + 1 *winal* a 20 dager + *k'in* a 1 dag = 151581 dager som tilsvarer 19. august 2699 f. kr.

I tillegg la man til et dagsnavn og et månedsnavn etter tallene. Dette var nedtegnet som hieroglyfer på steler og på vegger på byggene. Dette spiller inn på de religiøse forholdene. Noen dager hadde ulik samfunnsverdi.

Kalenderen ble kartlagt i 1905 av Joseph T. Goodman (1838-1917), og senere forsøkt korrelert av samme mann. Han fant en dato med *Long Count*, og man kunne dermed bruke dette som en konstant til å regne seg tilbake og fremover ved å legge til eller trekke fra et korrelasjonstall.⁵² En av de mest kjente og brukte korrelasjonene er lagt frem av nevnte J.E.S. Thompson (1898-1975). Det er denne korrelasjonen man har brukt for å komme frem til starten av Mayautregningen: 13. august 3114 f.Kr. og den mer kjente slutten: 21. desember 2012. Hvis man benytter andre korrelasjonstall får man andre datoer. Thompson er en av de mest fremtredende mayanistene, men har likevel blitt tildelt mye kritikk, blant annet for å være mayasentrist og på grunn av denne korrelasjonen. Hans tall har blant annet ikke fått støtte fra noen profesjonelle astronomer.⁵³ Det er i grunn rart når kalenderen i store og det hele bærer preg av å beskrive astronomiske utregninger og fenomener. En av grunnene til at den likevel har fått denne aksepten er muligens fordi den er en middelvei mellom flere mer ekstreme korrelasjonstall. En annen mulig grunn er at den var en av de første som så ut til å stemme noenlunde overens med de arkeologiske funnene og C-14 dateringene. Korrelasjoner som har blitt lagt frem gir datoer som er opptil 1200 år forskjellige.⁵⁴ John Edgar Teeple (1874-1931) forsøkte å finne en sammenheng mellom månen og datoer man har funnet. Den tyske astronomen Friedrich Wilhelm Ludendorff (1873-1941) forsøkte å finne sammenheng mellom Mayadatoer beskrevet i hieroglyfer med astronomiske bevegelser. Ludendorff brukte i sine undersøkelser korrelasjonstallet som hadde blitt regnet frem av Herbert Spinden (1879-1967). Spinden korrelasjonen er det andre korrelasjonstallet som ofte blir trukket frem som ledende, i tillegg til Thompsons sitt. Begge de to korrelasjonstallene har likevel vist seg mangelfulle i forhold til ulike aspekter man kan måle det opp mot.⁵⁵ Det er flere astronomiske fenomener som er periodiske, og det er dermed ikke umulig å finne noen av disse fenomener

⁵² Hammond, Norman, "Ch. 1. Lords of the Jungle: A Prosopography of Maya Archaeology", i Leventhal (ed.) & Kolata, (ed.), 1983: 15.

⁵³ Kelley, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 158.

⁵⁴ Kelley, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 159.

⁵⁵ Proskouriakoff, 1960: 454.

som samstemmer med et eller annet korrelasjonsnummer. For eksempel regnet David Kelley (1949-) seg frem til korrelasjonstallet 663310, mens Linda Schele (1942-1998) har benyttet seg av den første Thompson korrelasjonen: 583283 eller den modifiserte, såkalte Thompson 2 korrelasjonen 584285. Den førstnevnte av Thompson-korrelasjonene passer ikke med eklipsen over Guatemala City 11. juli 1991, noe sistnevnte gjør, og Schele foretrakk derfor denne.⁵⁶ Som vi ser er det vanskelig å finne en nøyaktig dag til dag korrelasjon mellom Mayakalenderen og den gregorianske, men det er likevel mulig til en viss grad å sekvensere hendelsene i Mayasivilisasjonen. Lenger ned i oppgaven blir korrelasjonsdiskusjonen dratt inn i analysen av fremveksten av Mayasivilisasjonen. Diskusjonen om hvordan man skal fastsette tiden har skapt ulike syn på sivilisasjonsutviklingen, og kan ha blitt brukt til å motstride andres mayaforskeres kronologiske fremstilling. Dette gjelder særlig i de tilfeller hvor forskere har forsøkt å avgrense ulike nivåer i utviklingen av Mayasivilisasjonen. I oppgaven er stort sett kildematerialet basert på Thompson 2-korrelasjonen, fordi det er som oftest den som er brukt, men jeg vil komme inn på tilfeller der den kan ha blitt misbrukt i beskrivelsen av fremveksten. Debatten og antallet ulike korrelasjoner gjør at jeg ved årstall som stammer fra Mayakilder vil skrive inn *long count* datoen i tillegg til den korrelerte datoen.

2.3 De arkeologiske spor

Det som skapte den relativt store interessen for forskningsfeltet var som nevnt de storslagne pyramidene og templene skjult i en tett og våt tropisk jungel. Disse ble bygget opp og forlatt. Da spanjolene ankom Den Nye Verden møtte de Mayaene på Yucatán-halvøya. På halvøya hadde de også oppført monumentale bygg, men her i et mer tradisjonelt klimatisk og økologisk område. Ett eksempel som kan illustrere hvor raskt den tropiske skogen vokste, er arkeologen Alfred Maudslays utgravninger i mayabyen Tikal, Guatemala. Maudslay utførte sin første ekspedisjon til Tikal i 1881. Han fikk da hogget ned skogen rundt de største av byggene og delvis områdene rundt. Når undersøkelser av samme området skulle skje i regi av The Peabody Museum of Harvard University måtte de foreta samme handling både i 1904 og

⁵⁶Schele, Linda, <http://www.pauhtun.org/Calendar/correlation.html> , benyttet 13.04.2012.

i 1910.⁵⁷ Det vites ikke om det var like omfattende nedhogst alle tre gangene, men det sier likevel noe om hvor raskt jungelen tar tilbake sitt domene når dens innbyggere forlater det.

Det som også imponerte var at man i Mellom-Amerika på denne tiden verken hadde kunnskap om metallurgi eller dyr som kunne brukes til transport og last. Å bygge disse konstruksjonene har trolig vært en enorm byrde når man tenker på hvor mye stein og materialer som må til. Disse forholdene, sammen med de klimatiske, blir fremstilt som mindre optimale og imponerte forskerne. Mayasivilisasjonene bygget opp sine tak og vegger med materialer som var tilgjengelig, som trær og stein. Det finnes lite fysiske spor etter bygningene og monumenter av tre, siden dette ofte forvitrer av tidens tann. Allikevel har man funnet såkalte ”usynlige” arkeologiske spor. Dette er spor og arkeologiske metode hvor man undersøker forandringer i jorda og i sedimenter. For eksempel at jorden har forandret seg på et areal, som ser ut til å kunne ha vært dekket av en bygning av tre.⁵⁸ De arkeologiske funnene som har vært mer varige er blant annet steler. Steler er en slags obelisk av stein, som i Mayasivilisasjonen ofte ble dekket av inskripsjoner, bilder eller hieroglyfer. Det er likevel ikke alle som i like stor grad hadde overlevd tidens eller gravplyndrernes tann. De bygget også templer og pyramider som ofte ruvet flere titallsmeter over bakken. Av andre fremtredende funn har man funnet religiøse ballparker og veier mellom ulike bygg og byer.

I utgravningene av Mayaområdene har man funnet ansamlinger av slike steinbygg, sammen med steler og andre arkeologiske etterlevninger som har gjort at man oftest har sett på Mayasivilisasjonen som ulike bystater, bysamfunn, med ulik grad av autonomkontroll og lite fysiske oppgrensninger foruten de naturlige som elver, innsjøer eller tett skog.

I følge Carnegie Institution of Washington var det tre aspekter ved Mayasivilisasjonen som markerer starten på at det var en ”sivilisasjon”: 1. inskripsjon på steler, 2. templer av stein med bueganger/åpninger og 3. polykromatisk keramikk.⁵⁹

En måte forskere har forsøkt å sekvensere Mayasivilisasjonen på har vært å se på den keramiske stilen. Samme prinsipp om teknologisk utvikling gjelder her, jo mer krevende teknologisk vi ser det, jo nærmere vår tid. Slik blir monokromatisk keramikk som oftest plassert tidlig i kronologien.⁶⁰ Vi ser her andre sivilisasjonskriterier enn det Childes har brukt.

⁵⁷ Thompson, 1955; 1973: 7.

⁵⁸ Culbert & Rice, i Culbert (ed.) & Rice (ed.) 1990: 14-15.

⁵⁹ Thompson, 1955; 1973: 53.

⁶⁰ Demarest, 2004: 40.

Dette er mer for å kunne periodisere Mayasivilisasjonen enn mer generelle definisjoner på sivilisasjon. I 1916 daterte Sylvanus Morley (1883-1948) den såkalte Stele 9 i mayabyen Uaxactun. Denne stelen hadde datering tilsvarende 9. april 328. e.Kr. (7.1.5.3.15) da korrelert med den ”mest aksepterte korrelasjonen”.⁶¹ Arkeologiske funn ved dateringen av Stele 9 inneholder alle de tre aspektene lagt frem av Carnegie Institution of Washington.⁶² Ved den nevnte byen Uaxactun og en nærliggende by Holmul, ble den vanlige lavlands keramikksekvens etablert. Som nevnt ovenfor har arkeologer delt opp den keramiske teknologien i monokromatisk og polykromatisk keramikk, hvor etter aspektene ovenfor setter polykromatisk keramikk som et kriterium for at Mayasivilisasjonen var en sivilisasjon. I tiden før skal man etter denne logikken, kun finne enklere keramiske produkter. En videre sekvensering er derfor å se på de ulike stilartene. Den monokromatiske keramikken har av arkeologer blitt delt opp i to ulike stilarter som har fått betegnelsene: *Mamom* og *Chicanel*. Hvor *Mamom* blir datert til perioden ca. 700 f.kr. til ca. 100 f. kr. *Chicanel* blir datert til perioden etter. Ca. 100 f. kr til ca. 250 e. kr.⁶³ Tidsmessig befinner disse to stilartene seg i rommet mellom 1000 f.Kr. og 300 e.Kr. Dette er altså et godt stykke før den førklassiske perioden begynte og hele perioden frem til man mener den klassiske mayasivilisasjonen eksisterte. I perioden etter ca. 250-300 e.Kr., som en mulig bekræftelse på at man nå var i den klassiske perioden, har man funnet spor etter polykromatisk keramikk.⁶⁴ Disse sekvenseringene baserer seg på funn fra Tikal. Et problem med slik keramisk sekvensering er at det kan ha eksistert andre keramiske stilarter og trender som kan ha vært lokale. Det kan derfor være bedre å se på det teknologiske aspektet ved keramikken i sekvenseringer.

2.3.1 Tikal

I gjennomgangen av arkeologien rundt Mayasivilisasjonen har mayabyen Tikal blitt nevnt. Tikal var en av de største Mayabyene man har funnet, målt i funn av antall og størrelsen på bygningene. Det er også den byen som har opplevd flest utgravninger, noe som kan være en av grunnene til at man kan vise til så mange funn. Likevel er det ikke en tvil om at Tikal i den klassiske perioden var en av de ledende byene i lavlandet i Guatemala.

⁶¹ Vi ser nærmere på korrelasjonsdebatten litt lenger ned, men det er her snakk om korrelasjonsnummer:

⁶² Culbert, Patrick T., “Early Maya Development at Tikal, Guatemala”, i Adams (ed.), 1977: 28.

⁶³ Demarest, 2004: 40.

⁶⁴ Demarest, 2004: 42.

Hernan Cortés og hans menn snublet nesten over Tikal i sin marsj fra Mexico til Honduras i 1525, men de fant ikke byen. Det skulle ta drøye tre hundre år før neste europeer oppdaget de skjulte ruinene i jungelen.⁶⁵ Etter hvert som interessen for Mayaruinene tok til ble flere og flere byer og ruiner oppdaget. Problemet med Tikal var at veiene dit var nesten ugjennomtrengelige. En av de første som begynte med utgravninger i området var nevnte Alfred Maudslay (1850-1931). Det var likevel ikke før på 60-tallet, når institusjonene begynte å finansiere ekspedisjoner at de virkelige omfattende utgravningene begynte.⁶⁶

I et forsøk på å rangere mayabyene etter størrelse og trinn på utviklingsstigen har den i mot slutten av den førklassiske perioden fått fire nivåer. El Mirador var på det øverste trinnet. Nedenfor befant byene Tikal, Uaxactun, San Bartolo og Lamanai seg. Under de igjen var Calakmul og Cerros. Mindre byer som K'axob og Kichpanha befant seg nederst.⁶⁷ El Mirador ble av usikre grunner forlatt i tidlig klassisk tid.⁶⁸ Byene på neste nivå steg da opp, og spesielt Tikal.

Tikals arkitektur består av seks imponerende tempel-pyramider, hvor den høyeste, Tempel IV er ca. 70 meter høyt.⁶⁹ I tillegg hadde man den Nordlige Akropolis, som dekker et område på 8 km². Flere av templene skal ha blitt bygget i den klassiske perioden, men den nordlige akropolis skal ifølge kildene ha blitt bygget i perioden ca. 250-550 e.kr.⁷⁰

Man har ofte regnet Tikals storhet og posisjon som en sivilisasjon fra den første stelen med dato de har funnet til den siste. Opprettelsen av stelene skal ha hatt en religiøs betydning. Enten for å markere ”kroning” og legitimering av herskerne, men også for å markere begivenheter i Mayakalenderen. Det har blitt funnet mange steler i hele lavlandet som markerer ulike *K'atun* avslutninger. For eksempel har Stele 11 fra Tikal datoen 10.2.0.0.0 (869 e. kr.), mens en stele i byen Xultun, som skal ha hatt nære bånd til Tikal, opprettet en stele med datoen 10.3.0.0.0 (889 e. Kr.).⁷¹ Stelen med den tidligste datoen i Tikal, som markerer det man regner som Tikals periode som en by i Mayasivilisasjonen, er stele 29. Stele 29 er gravert med dato tilsvarende 292 e. Kr. (8.12.14.8.15). Tikals periode blir derfor regnet

⁶⁵ Sharer & Taxler, 2006: 87.

⁶⁶ Hammond, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 26.

⁶⁷ Sharer & Taxler, 2006: 279.

⁶⁸ Coe, 1966; 2005: 81-82.

⁶⁹ Coe, 1966; 2005: 123.

⁷⁰ Sharer & taxler, 2006: 302.

⁷¹ Sharer & Taxler, 2006: 305; Garrison, Thomas G. & Dunning, Nicholas P., “Settlement, Environment, and Politics in the San Bartolo-Xultun Territory, El Peten, Guatemala”, i *Latin American Antiquity*, Vol. 20, No. 4 (Desember, 2009), 543.

som perioden mellom 292 e. kr. til 869 e. kr. Det er mulig at det tidligere har eksistert steler med tidligere dato, men både hoveddelen av de arkitektoniske funn og datofastsettelse gjør at mange ofte regner dette som perioden Tikal var en del av den klassiske Mayasivilisasjonen.

I sin storhetstid på et område på ca. 120 km² skal Tikal og området rundt ha hatt over 60 000 innbyggere.⁷² Slike estimater blir grundigere gjennomgått i neste kapittel.

Figur 3 Tikal Acropolis, Foto: Scott Holdcom 1975.

Som nevnt er den tilgjengelige versjonen av *Popol Vuh* skrevet på språket Quiché. Til å ha vært et relativt lite geografisk område har man funnet et mangfold av lokale forgreininger av dialekter og språk.

⁷² Sharer & Taxler, 2006: 688.

2.4 Språk

*A Maya from Yucatan would have the same trouble understanding an Indian from highland Chiapas as an Englishman would a Dutchman.*⁷³

En av grunnene til at det har vært vanskelig å knekke koden i mayahieroglyfene, var at man ikke klarte å bli enige i skriftspråkopbygningen, og om hva ord betydde. Selv de oversettelsene vi har i dag inneholder ofte mange flertydigheter og tvetydigheter. For eksempel kan den Mayanske hieroglyfen som har blitt tolket til K'in, bety både dag, sol og tid.⁷⁴ Epigrafen Yuri Knorozov (1922-1999) mente at hieroglyfene var fonetiske, noe som sto i opposisjon til de fleste andre som jobbet med mayahieroglyfene. Det vil si at hieroglyfene ble uttalt slik etter hva de betegnet.⁷⁵ Dette hjalp i oversettelsene, men fortsatt er det en kobling mellom skrift- og verbalt språk som må sammenliknes for å forstå tekstene.

I arbeidet med oversettelsen har man derfor basert seg i stor grad på ulike etnografiske kilder. Kilder som er knyttet opp med den språklige variasjonen funnet i de sørlige delene av Mexico, Guatemala, Belize og deler av Honduras. Det er ikke direkte relevant for den historiografiske analysen, men en kort gjennomgang kan muligens gi nye perspektiver på noen av de historiske fremstillingene.

Lingvistene som har undersøkt dette har kommet frem til et mulig scenario hvor den opprinnelige roten til språkfamilien i området blir kalt for Otomanguean. Grunnen til at jeg sier mulig scenario, er at dette er basert på kompliserte etnografiske øvelser, som omhandler et kulturelt fenomen som til stadighet er i endring. Det er vanskelig empirisk å underbygge språk ingen lenger snakker, eller har tilgang til. Det de fremlegger som roten til språket i området skal ha holdt seg slik fra et sted mellom 8000-5000 f.kr. Rundt 4400 f. kr. skal språkfamiliene ha begynt å fragmentere seg i tre mindre paraplybetegnelser: Uto-Aztecan, Mixe-Zoquean og en opprinnelig form av Maya.⁷⁶ Kent V. Flannery (1934-) og Joyce Marcus (1948-) plasserer denne fragmentering litt senere til mellom år 3000 og 1500 f.kr.⁷⁷ Med bakgrunn i denne fragmenteringen deler de Mellom-Amerika opp i særlig to ”stilsoner”;

⁷³ Coe, 1966; 2005: 26.

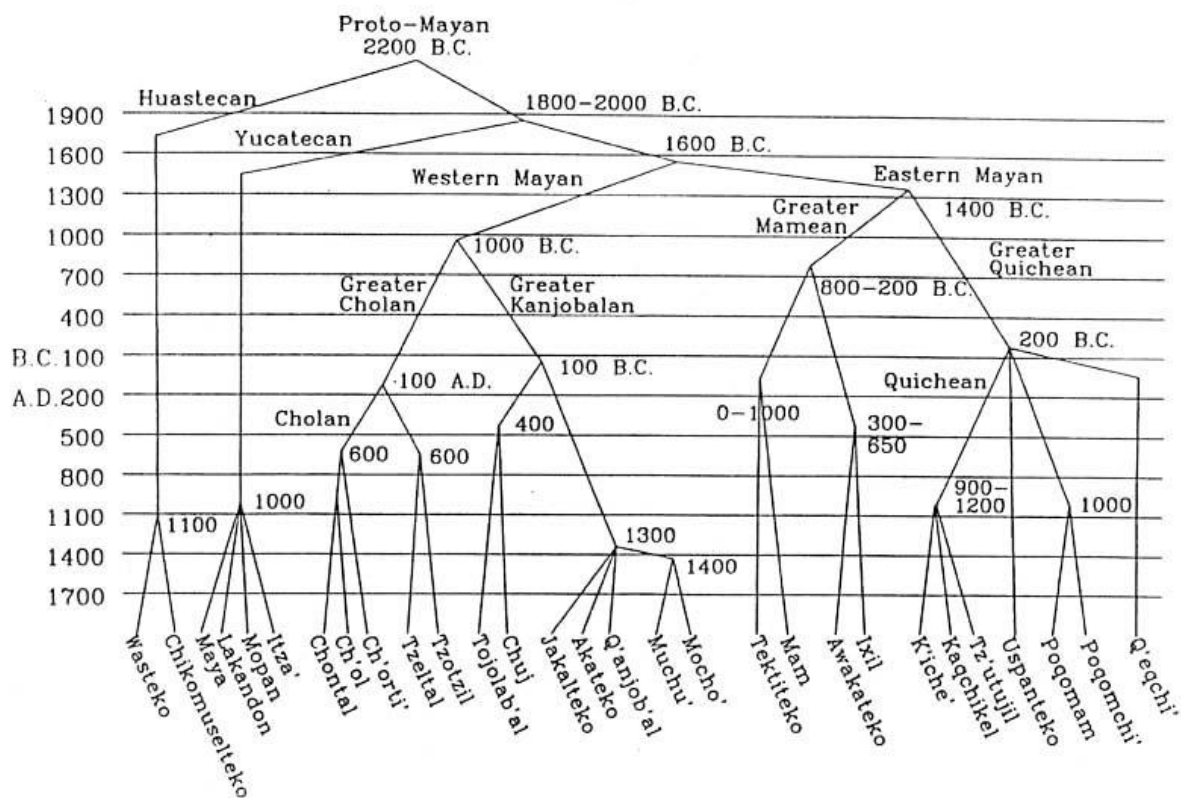
⁷⁴ Rice, 2007: 33.

⁷⁵ Schele & Freidel, 1990: 49.

⁷⁶ Rice, 2007: 26-27.

⁷⁷ Flannery & Marcus, 2000: 9-11, fig 3. sitert i Rice, 2007: 27.

Isthmian-området med Golfkysten og Olmecenes tilholdssted og de østligste Mayaområdene. Olmec og andre kulturhorisonter som holdt til i Isthmian-området (området langs kysten av Mexico-gulven) skal ha snakket en versjon av Mixe-Zoquean dialekt. Denne språkfamilien skal igjen ha splittet til Mixe og Zoquean rundt 500 e. Kr.⁷⁸ Denne oppdelingen passer med flere språkkart (se tabell 1). Det man tilsynelatende er enige om er at det kulturelle fenomenet, språk, var noe som var mindre fragmentert før, og at de i kjerneområdet Petén forsto hverandre.

Figur 4 En mulig fremstilling av den språklige oppdelingen. Av Kathyne Josserand & Nicholas Hopkins

Som nevnt slet man med å forstå alle hieroglyfene fordi de var skrevet på språk som til dels skilte seg fra de etnografiske kildene. Det kan ha vært at hieroglyfene var skrevet på et språk de tidvis ikke snakket. Skrift ble trolig benyttet i tekster som hadde religiøse eller ideologisk funksjon. Dette kan ha gjort at skriftspråket var mer konservativt enn det muntlige, og gjort at etter hvert som mayaspråket delte seg og forandret seg, kan skriften og hieroglyfene likevel ha endret seg lite. Hieroglyfene man har funnet og klart å oversette, er skrevet på en den språklige greinen av Mayaspråkene man har kalt Østlig-Cholan (se tabell

⁷⁸ Campbell & Kaufman 1976 sitert i Rice, 2007: 102.

1).⁷⁹ Skrift også har sannsynligvis vært forbeholdt et mindretall. Dette gjør at de skriftlige kildene fra lavlandet stort sett bare har kunnet gitt innsikt i noen deler av samfunnet man har kalt Mayasivilisasjonen.

2.5 Religion og politikk.

Siden det senere i oppgaven vil bli drøftet politisk styre på bakgrunn av historiografiske tekster med spesielt fokus på demografi og jordbruksmodeller (kapittel 3) og forfedre og politiskmakt hos individer gruppering (kapittel 4), vil dette bare være en rask gjennomgang av noen generelle trekk hos Mayasivilisasjon og tiden før den gitte periodiseringen.

Som nevnt har mange av forskerne ment at bygninger, befolkninger og ”sivilisasjonen” besto av seremonielle senter, med en relativt liten befolkning spredt utover jungellandskapet. Dette bildet har etter hvert fått litt mykere rammer, og fremstillingen har fått seg enkelte bulker, både ved beskrivelse av den klassiske Mayasivilisasjonen, og den tiden som forgår i denne perioden. El Mirador, som regnes som en mayaby, var som nevnt tidligere ute med storslåtte bygninger og en mengde arkeologiske tegn på en befolkning som holdt til i området man regner som byen. Grunnen til at det her understrekes at det regnes som en mayaby, er at den er samtidig som mange av de andre kulturhorisontene som Olmec og Chiapas.⁸⁰ Ved utgravninger av denne byen har man også funnet teknologiske og omfangsmessige tegn til å nærme seg en del av de klassiske byene. El Mirador ble som sagt forlatt før ca. 250 e. kr., altså i grenseland av det oppgaven har markert som tidsmessig skille mellom førklassisk og klassisk tid.⁸¹

De fleste historiske fremstillingene av Mayasivilisasjonene er som oftest rettet mot at samfunnet var politiske styrt som et teokrati. Et teokrati er et samfunn hvor lederne bygget sin politiske autoritet på gudene eller Guden.⁸² Det har i senere forskning kommet flere alternativer og teorier på hvordan lederne i Mayasivilisasjonen fikk sin autoritet. Det er likevel tydelig at religion var en viktig del av Mayabefolkningens liv. Heinrich Berlin fant i

⁷⁹ Coe, 1966; 2005: 30.

⁸⁰ Coe, 1966; 2005: 81.

⁸¹ Coe, 1966; 2005: 82.

⁸² Thompson , 1955; 1973: 81. Ordet teokrati kommer fra greske Teos – Gud, og Kratein – å styre.

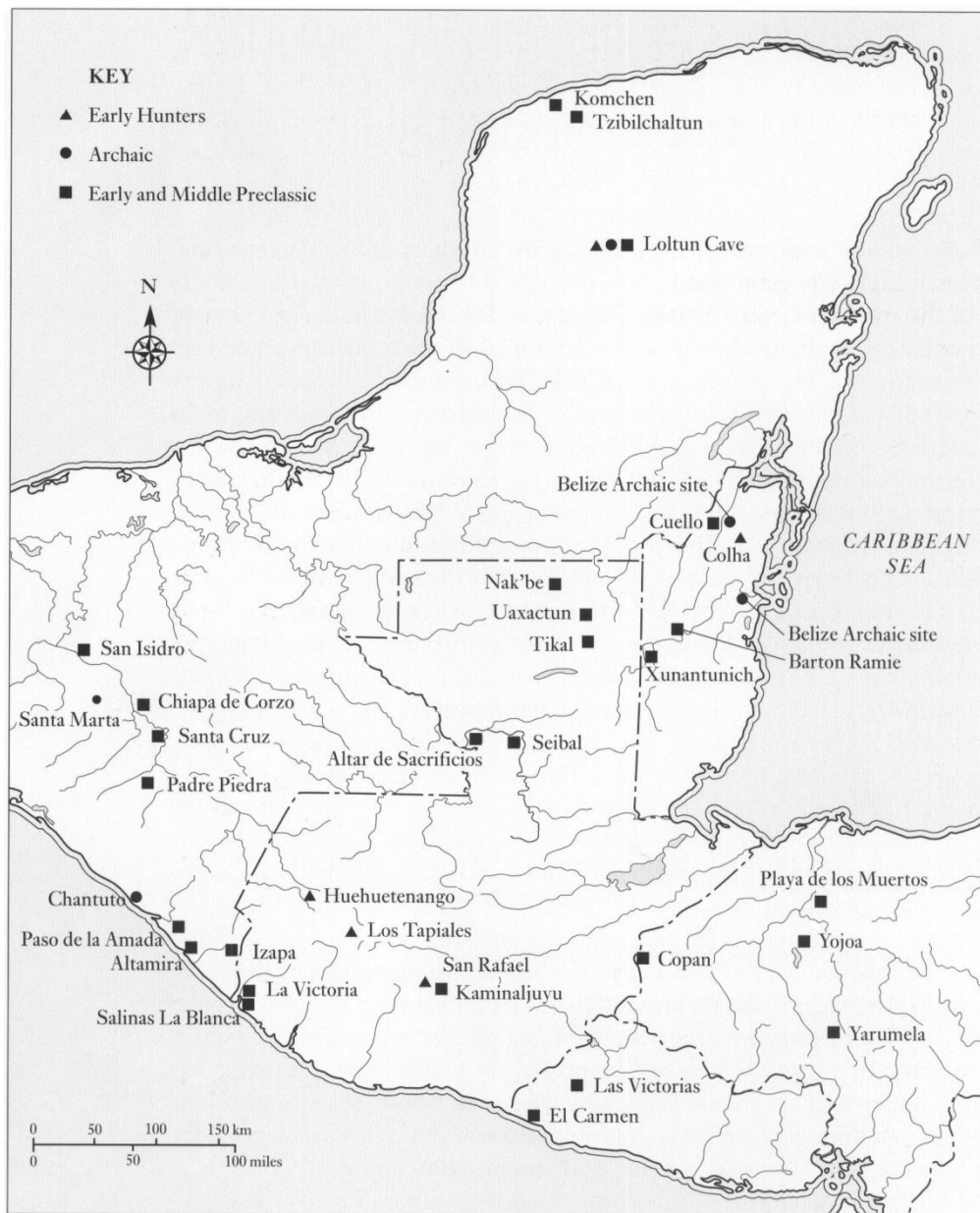
sine undersøkelser i Palenque, en mayaby litt øst for Tikal, at en del særegne hieroglyfer gikk igjen. Han fant disse hieroglyfene igjen i andre byer, da gjerne litt mindre i størrelse. På 60-tallet la derfor Berlin frem teorien om at dette kunne ha vært en slags emblemhieroglyfer, et emblem brukt til å markere sin autoritet over andre byer.⁸³ Dette kan være tegn på at enkelte byer har hatt regional autoritet i lavlandet. Som nevnt ovenfor, har tvetydigheten i oversettelsene av hieroglyfene skapt ulike tolkninger. Disse emblemhieroglyfene viser ved sin tvetydighet hvor vanskelig det kan være å skille religion og myter i det tropiske lavland, fra virkelige hendelser. Emblemhieroglyfene skal bety ulike varianter av herre eller hersker - *ch'ul ahau* (hellig hersker), *ahau* (hersker), *na ahau* (kvinnelig hersker/adelig).⁸⁴ Tvetydighet er at Ahau er også et av dagnavnene i kalenderen, og kan markere både slektskap, herre og by. Det er ikke sikkert at dette var motstridende. Hvis det var sakralkonger i Mayasivilisasjonen, kan de ha vært så nært knyttet opp at konge og mayaby på mange måter var samme ting. At Ahau på en måte var et konsept som omfattet både mayabyen og dens menneskelige inkarnasjon, kongen.

Denne gjennomgangen har belyst noe av utviklingen, da spesielt de trekk og aspekter ved den klassiske mayasivilisasjonen. Dette vil kunne forenkle og forhåpentligvis gjøre den historiografiske analysen klarere i de påfølgende kapitler. I neste kapittel vil oppgaven se på hvordan de historiografiske fremstillingene av Mayasivilisasjonen har blitt påvirket av de demografiske undersøkelsene, og hvordan ulike syn på Mayasivilisasjonens demografisk kvantitative og kvalitative egenskaper kan ha formet disse fremstillingene.

⁸³ Berlin, Heinrich, "The Inscription of the Temple of the Cross at Palenque", i *American Antiquity*, Vol. 30, No. 3 (Jan., 1965), 330.

⁸⁴ Freidel & Schele, 1990: 58.

Kart over området:

8 Sites of the Early Hunters, Archaic, and Early and Middle Preclassic periods.

Figur 5 Kart med mayabyer (Coe, 1966; 2005: 42)

3 Demografi og jordbruk i en historiografisk kontekst

*After that they began to talk about the creation and the making of our first mother and father; of yellow corn and of white corn they made their flesh; of corn meal dough they made the arms and the legs of man. Only dough of corn meal went into the flesh of our first fathers, the four men, who were created.*⁸⁵

I *Popol Vuh*, blir Mayaene ifølge sin skapelsesberetning skapt ut i fra maismel. Mais har ifølge de fleste mayanister, hatt en plass som selve livsgrunnlaget til en mulig samfunnsdannelse i det tropiske lavlandsområdet. Denne planten, og næringskilden til menneskelig opprettholdelse, skal ha muliggjort et matproduksjonsoverskudd som trengtes for spesialisering og stratifisering av samfunnet. En forklaring for sivilisasjonsdannelse er at det krever et overskudd i matproduksjonen. Et overskudd frigjør den arbeidskraften som trengs til arbeidsspesialisering, og som er basis for formell politisk organisering, teknologiske fremskritt, klasseskiller og skrift.⁸⁶ I dette kapittelet vil oppgaven forsøke å analysere historiske fremstillinger som omhandler mulige sammenhenger mellom klima, jordbruksmetoder/teknologi og den demografiske utviklingen i regionen. Ulike syn og ulike tolkninger på disse forholdene kan ha påvirket årsaksmodellene forskerne har brukt for å forklare fremveksten av en sivilisasjon i jungellavlandet i Guatemala. Ved å skille analysen av mayanistenes fremstillinger om de demografiske forhold i området og det mer metafysiske kan det være lettere å se historiografiske skiller i mayaforskningen. I kapittel 4 vil de mer ideologisk baserte fremstillingene bli analysert, og sammen kan disse dekke de fleste av årsaksmodellene mayaforskerne har for hvorfor det i lavlandet skjedde en overgang fra mer egalitære samfunnsstrukturer til en mer hierarkisk.

⁸⁵ *Popol Vuh*, 2003: 167.

⁸⁶ Morley, 1968: 430.

3.1 Metodiske problemer knyttet til demografisk utvikling, og dens mulige påvirkning på samfunnsstrukturen

*The distinctive physiographic characteristics of these regions limited, and perhaps even to a degree directed the course of Maya culture, and should be studied for its understanding.*⁸⁷ – Sylvanus G. Morley (1883-1948)

Det er to grunnleggende teorier som har hatt paradigmatisk hegemoni når man skal ta for seg forholdet demografi og produksjonsforhold knyttet til Mayasivilisasjonen. Dette er i og for seg ikke rene teorier, men mer en grovere oppdeling av underliggende teoretiske forhold. Det vil derfor være nyttig med en kort skissering av disse to forgreiningene av demografisk teori, for så å kunne se på de teoretiske forhold som har større relevans til forskningen rundt Mayasivilisasjonen.

Den først forgreiningen har sitt utspring fra Thomas Malthus (1766-1834). Malthus mente naturen og omgivelsene setter et tak på hvor stor befolkning et gitt geografisk område kan ha. Jordbruket og næringskilder i et område klarer bare å opprettholde et vist antall mennesker. Det vil si at man har et maksimalt antall mennesker som kan bo og leve i ulike områder. Når det maksimale antallet er nådd møter man så Malthus' tak.⁸⁸

Som en motpol til dette finner man blant andre den danske forskeren Ester Boserup (1910-1999), og hennes jordbruksteori. Denne teorien baserer seg på at press på næringskilder som følge av befolkningsøkning naturlig vil løse seg. Dette vil skje ved at presset gjør det nødvendig med endringer av jordbruket, enten ved nye metoder eller teknologiske nyvinninger. Disse endringene vil derfor utvide det mulige opprettholdelsesnivået i et område. Det vil derfor ifølge henne utvikles et mer produktivt jordbruk, eller man vil finne alternative næringskilder som muliggjør en fremtidig vekst som overskrider Malthus sitt berømte tak.⁸⁹

⁸⁷ Morley, 1968: 4.

⁸⁸ Malthus, Thomas R. *An Essay on the Principle of Population*, oversatt til norsk av Moberg, Gustav, (Oslo: Det Norske Samlaget, 1975).

⁸⁹ Boserup, Ester. *The Conditions of Agricultural Growth: The Economics of Agrarian Change under Population Pressure*, (Chicago: Aldine, 1965).

Disse to teoretiske retningene vil ligge til grunn for å analysere hypoteser mayanister har lagt frem i forklaringsmodeller for fremvekst av denne jungelsivilisasjonen. De to retningene kan ha vært røttene til mange teoretiske forgreininger brukt av mayanister.

Ett annet metodisk problem som ofte har oppstått ved sammenhengen mellom natur og samfunn, er at det ofte blir utført komparative studier. Problemet med komparative studier er her at man trekker linjer mellom ulike samfunn, og ser visse likheter, men man kan i enkelte tilfeller bli blind på sentrale forskjeller. Muligens kan det ha vært her at man tillegger kildeskjelettet fra Mayasivilisasjonen mer kjøtt enn det egentlig hadde. Et eksempel på dette er hvordan man har overført en type jordbruksmetode, *Milpa*, til denne regionen.⁹⁰ Dette har forskere gjort fordi man har sett den blitt brukt i deler av Aztekerriket lenger nord. Dette kan bli feil fordi dette samfunnet kan ha skilt seg ikke bare klimatisk og økologiske (noe den gjorde), men det kan også ha vært ulike jordbrukskulturer.⁹¹ Tilfellet *Milpa* vil bli nærmere gjennomgått senere i oppgaven.

3.2 Klima

Ovenfor i oppgaven har det blitt nevnt de økologiske forhold i området som i dag består av varm lavlandsjungel, og med kraftige regnskylt som er sesongbasert. Det faller opptil 2200 mm/per år i nord og rundt 1500 mm/per år i de sørlige delene av området.⁹² Det finnes elver, men store deler av området består i dag av sumper kalt *Bajos*.⁹³ I sør/sentral lavlandet (kjerneområdet) skal *Bajos* dekke omtrent 40-60 prosent av landet.⁹⁴ Per i dag ville man derfor si at en tett og varm jungel dekket av sumper ville skapt både en isolering mot utvendige fiender, og umuliggjort for de fleste jordbruksmetoder. Dette har blitt videreført til generalisering om at det var svært vanskelig å bedrive jordbruk i tropiske lavland. Denne generaliseringen har gjort seg gjeldende for at forskningen i området også har vært relativt kort. Europeerne overså jungel og skog nettopp fordi de trodde det var umulig med storskala

⁹⁰ Rent oversatt betyr dette "ett jordet", men begrepet *Milpa* omfatter her en jordbruksmetode som består av svibruk av jorden.

⁹¹ Turner II, B.L. "Ch. 15 – Population Reconstruction of the Central Maya Lowlands: 1000 B.C. to A.D. 1500", i Culbert (ed.) & Rice (ed.). 1990: 311.

⁹² Culbert & Rice, i Culbert (ed.) & Rice (ed.) 1990: 2

⁹³ Finnes ingen bra oversettelse av bruken av uttrykket fra spansk her, men betyr ordrett: noe dypt eller lavt.

⁹⁴ Dunning, Nicholas P. & Luzzadder-Beach, Sheryl & Beach, Timothy & Jones, John G. & Scarborough, Vernon et al. (2002). "Arising from the Bajos: Evolution of a Neotropical Landscape and the Rise of the Maya Civilization.", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 92, No. 2 (Jun., 2002): 269.

befolkning i områdene.⁹⁵ Det er derfor relevant særlig i forhold til de tidlige mayaforskernes syn på årsakene til fremveksten av Mayasivilisasjonen. Dette leder oss til første problemet: mulige klimatiske forandringer i området.

1. Problem: Savanne eller tett jungel?

Som nevnt består regionen av et varmt, tett jungellandskap, noe som også var tilfellet for i overkant av hundre år siden, da arkeologer begynte med sin utgravning av Tikal. Som nevnt i kapittel 2 måtte Alfred Maudslay (1850-1931) og The Peabody Museum of Harvard hogge ned vegetasjonen i området rundt Tikal i 1881, 1904 og i 1910.⁹⁶ Dette sier muligens noe om hvor raskt vegetasjonen slukte restene av Mayasamfunnet ved en demografisk nedgang. En slutning man ikke kan trekke ut fra dette, er hvorvidt klimaet i seg selv var annerledes i årene 400 f. Kr. til ca. 900 e. Kr. enn i dag.

En av mayaforskningens *grand old men* J. Eric S. Thompson (1898-1975), mente; ”I believe that climatic changes have not been sufficient to have altered significantly the flora and fauna of the region.”⁹⁷

Med dette mener han ikke bare de fysiske utfordringene med jordbruksforhold, men også annet næringsgrunnlag som måtte befinne seg i regionen. Et synspunkt som har vært fremtredende mot dette, er troen på at området i tidlige tider var dekket av mer savannesletter enn jungel. Dette var både et utgangspunkt og et resultat av svijordbruk som enkelte mener dominerte det Mayanske jordbruket. Bevis på dette mener forskere man har ved funn av pollen fra plantevekster fra savanner i Pétensjøen.⁹⁸ Sylvanus Morley (1883-1948) støtter seg på dette, og mente dermed at regionen hadde godt med plass til å bedrive jordbruk.⁹⁹

En av grunnene til at forskerne har vært relativt raske på å fremme ideen om et klima ulikt fra i dag er nettopp at de forsøker å forklare hvordan man kunne utvikle prosessen som skapte befolkningsvekst og fremveksten av sosiopolitiske organer. Problemet med dette er at man raskt har godtatt en ensidig jordbruksmetode, og nedvurdert næringsgrunnlaget som fantes, og fortsatt finnes i regionen. Det som er gjennomgående er at det er de eldre forskerne, med sine arkeologiske resultater, som ikke har kunnet eller rukket å ta i bruk biologiske metoder (med unntak av nevnt eksempel med savannepollen) som har fremmet dette synet. I

⁹⁵ Culbert i samtale med Haviland 1989. Fra Culbert & Rice; i Culbert (ed.) & Rice (ed.), 1990: 7.

⁹⁶ Thompson, 1955; 1973: 7.

⁹⁷ Thompson, 1955; 1973: 25.

⁹⁸ Thompson, 1955; 1973: 25.

⁹⁹ Morley, 1968: 13.

senere tid har man nyansert dette mer, ved at det om ikke var like tett jungel som i dag, så var det stort sett jungelvegetasjon i Mayasivilisasjonens virketid. Dette kan kanskje understreke det problematisk ved komparativ metode som er nevnt ovenfor.

Mayaforskerne som Thompson (1898-1975), tviholdt på tanken om en tynt befolket sivilisasjon, som hadde ubebodde seremonielle senter. Thompsons samtidige forskere som for eksempel Morley (1883-1948) kan ha som mente at den var en utviklingsmekanisme som lignet slik man så hos for eksempel Aztekerne, hvor tilgang til store jordbruksområder muliggjorde en spesialisering av befolkningen slik at samfunnsstrukturen ble endret. Det kan uten en utbredt savanne i lavlandet likevel ha vært en større tilgang til jordbruksområder og næringskilder enn for eksempel Thompson mente. Likevel ser ikke det ut til å ha rökket verken Morley og Thompsons syn på det ubebodde religiøse sentra.¹⁰⁰ Empirien og forskningen har vist at dette hadde lignende klimatiske forhold som i dag, likevel kan Mayasivilisasjonen, med et høyere folketall ha påvirket de økologiske forholdene slik at deler av lavlandet endret karakter. Dette må i så fall ha skjedd på et seinere tidspunkt en den førklassiske perioden for sivilisasjonen. Dette leder oss tilbake til tanken om et utvidet jordbruk og næringspotensial som tidlige mayaforskere kan ha oversett. En slik revidering av teorier og forklaringer stammer da stort sett fra tiden etter 1960 da man blant annet fikk tilgang til ny arkeologisk teknologi, og tok i bruk andre vitenskaplige metoder.

Det har av grunnene nevnt ovenfor vært en diskusjon i fagfeltet, om hvorvidt sumpjøene i området kan ha hatt en funksjon i den førklassiske Mayasivilisasjonen.

2. Problem: *Bajos* sump eller innsjø?

Som nevnt ovenfor besto og består regionen av en rekke områder som i dag for det meste består av sump. Disse har ofte blitt funnet ved rester etter større bebyggelse, eller for å snu det på hodet, byene har ofte blitt funnet i nærheten av disse. Dette kan tyde på at Mayaene bevisst bygget sine strukturer ved disse innsjøene/sumpene.

En metode for å se på hva disse sumpene kunne vært, er at man ved hjelp av måling av oksygen-18 nivået i jorden kan finne regnbørsmengden i denne perioden. Flere forskere har gått ut fra at perioden for mayaens oppblomstring og fall var tørrere enn området er i dag, noe som muligens vil gi tegn til at *bajos* ikke var innsjøer. Slike målinger var en slik ny arkeologisk teknologi man etter hvert fikk tilgang til.

¹⁰⁰ Thompson, 1955; 1973: 85.

Hvis det er sumper i den fuktige jungelen som i dag får mellom 5000 og 2200 mm/per år, som ofte faller i en kort periode fra mai til november, kan det underbygge teorien om at dette var innsjøer i tidligere tider. Resultatene av oksygen-18 målingen ble slik:

- I den førklassiske perioden (ca 250 f.Kr. – ca 250 e.Kr.) var det ifølge målingen ganske vått, med lave oksygen-18 nivåer. Michael D. Coe (1929-) regner derfor med at *bajos* var små innsjøer i denne perioden.¹⁰¹ Dette samstemmer delvis med arkeologen Nicholas Dunnings teori om at de gikk over til sumpområder i deler av året i tiden mellom nettopp 400 f.Kr. og 250 e.Kr.¹⁰²
- Fra 250 e.Kr. og utover den klassiske perioden skal man ha funnet et høyere oksygen-18 nivå. Ut fra dette ble området tørrere, noe som samstemmer med nedgang i befolkningen til noen områder rundt bebyggelsen i Péten-området.¹⁰³ Dette kan også ha skyldtes økologiske forandringer forårsaket av den menneskelige påvirkningen.
- Disse funnene viser også at det var spesielt tørt i årene fra 534 e. Kr og mot slutten av 500-tallet, noe som samstemmer med *the great hiatus*, den store bremsingen av utbyggingen av steler og bygninger, og trolig en befolkningsnedgang.¹⁰⁴ Det er debattert om hvorvidt dette skyldtes andre aspekter. Det var muligens snakk om en større eroblingskrig fra Uaxactún mot Tikal.¹⁰⁵
- Etter en periode med tørke i det som ble kalt *the great hiatus*, gikk resultatet av oksygen-18 nivået ned og det skal ha kommet mer nedbør. Oksygen-18 nivået skal igjen ha økt i perioden 800 e.Kr. - 1050 e. Kr, med et toppunkt i nivået rundt 862 e.Kr. Dette ser ut til tidsmessig å stemme med Mayasivilisasjonens ”kollaps”.¹⁰⁶

Hvis man går ut i fra disse resultatene, ser det ut til at i hvert fall en del av *bajos* tidvis har vært sumper. Spesielt fra slutten av den førklassiske perioden. Men det finnes biologiske tegn som også kan tyde på at dette var innsjøer. Man har i flere av disse kulpene funnet spor etter vannliljer, *Nymphaea ampla*. Slike vannplanter er følsomme ovenfor vannkvaliteten, og er derfor avhengig av stille, rent vann.¹⁰⁷

¹⁰¹ Coe, 1966; 2005: 32.

¹⁰² Dunning et. al. 2002: 267.

¹⁰³ Coe, 1966; 2005: 32.

¹⁰⁴ Coe, 1966; 2005: 32.

¹⁰⁵ Schele & Freidel, 1990: kapittel 4.

¹⁰⁶ Coe, 1966: 2005: 32.

¹⁰⁷ Lucero, Lisa J. “The Politics of Ritual – The Emergence of Classic Maya Rulers.”, *Current Anthropology*, Vol. 44, No. 4 (Aug-Oct, 2003), 528.

Det kan tenkes at noen av *Los bajos*, var sumper i perioden Mayasivilisasjonen varte. De kan i hvert fall ha vært det i ulike sesonger. Problemet er at logikken i teorien om at disse bare var sumper og ikke hadde verken et jordbrukspotensial eller kunne brukes som vannkilde brister i mine øyne ved at det er så mange tegn til byer og beboelse rett ved siden av *Bajos*. Det er mulig at en sump ville vært en naturlig isolering som hindret eksterne forstyrrelser, men det ville en innsjø også ha vært.¹⁰⁸ Selv i ett tørrere klima som mange mener, ville slike sumper i tillegg ha vært en yngleplass for smittebærende moskito, noe som sannsynligvis ville gjort prisen for isolasjon for høy. Som vi skal se nedenfor har man i tillegg funnet tegn til at det ble dyrket både i og rundt disse, noe som sannsynliggjør at mayaene slo seg ned ved disse nettopp på grunn av det næringsgrunnlaget de kan ha gitt. Mange mener at tørke eller jorderosjon som følge av avskoging kan ha forandret *bajoene* til sumper, men i ettertid har skogen vokst til og de forble sumper.¹⁰⁹ Det er likevel ikke vanskelig å forstå at Mayaforskerne som bedrev utgravninger før slik teknologi var tilgjengelig, kan ha ment at klima og de økologiske forholdene må ha vært annerledes i denne perioden. Selv om *bajos* muligens ikke var sump, vil mange mene at dette ikke gir noe særlig større næringstilgang til å kunne brødfø en sivilisasjon. Det vil gi en tilgang til fisk og andre sjødyr, men det kan tenkes at også dette var for lite. Dette bærer likevel preg av å implementere jordbruksmetoder og samfunnsstrukturer fra komparative kilder. Derfor har noen forskere som har mente at *bajos* var en kilde til næring, større enn som bare fiskevann. Før oppgaven kommer inn på dette, vil det være naturlig å se på hvordan ulike typer jordbruksprodukter kan ha preget forskernes syn på potensialet til jordbruk i lavlandet Petén, Guatemala.

3. Problem: Hva dyrket de?

En av grunnene til at *Milpa* jordbruket fikk så stor tiltro var at man mente at dette var den eneste jordbruksmetoden som kan ha muliggjort en produksjon som ville ha kunnet brødfø en relativt stor befolkning. Forskere som mente at lavlandet Petén var en tett jungel, med lite areal med muligheter for utbredt jordbruk av denne typen, opererte derfor med relativt lave befolkningsestimater.¹¹⁰ I *Milpa* jordbruk skal hovedavlingen ha vært mais. Dette er noe man også kan se betydningen av i de hieroglyfiske kildene, og ikke minst skapelsesberetningen (som dette kapitlet startet med). Problemet med mais er at det inneholder lite eller ingen

¹⁰⁸ Rust, William F. III (1987). "New Ceremonial and Settlement Evidence at La Venta, and its Relation to Preclassic Maya Cultures.", i Danién (ed.) & Sharer (ed.), 1992: 124.

¹⁰⁹ Dunning et al. 2002: 279.

¹¹⁰ Morley, 1968: 47.

naturlig syre, noe som gjorde at man tilsatte lime. Dette skal ha vært så viktig at Michael D. Coe (1929-) mener Mayaene hadde vært feilernært uten lime.¹¹¹

Som man ser ovenfor var mais en av hovedavlingene, men miljøet tillater et veldig variert kosthold med unntak av, mener noen, litt lav tilgang til proteinkilder.¹¹²

Det er derimot bevist at mayakjerneområdet rundt Pèten har hatt tilgang til mange ulike frukter, fugler, fisk og dyr, som trolig var mangfoldig nok til å hindre ernæringsfeil. Et argument mot dette er at man ved hjelp av tester utført på skjeletter, har en teori om at jordbrukspresset ble større og avlingene mer ensidig i den senere klassiske tiden. Grunnen til at man tror dette var at man har funnet tegn til økt hyppighet av *hyperostosis-osteporosis* i undersøkelser ved blant annet mayabyene Tikal og Altar de Sacrificios.¹¹³ De kan derfor ha gått over til dyrking av de vekstene man mente man fikk mest ut av. En konsekvens kan da ha vært et mer ensidig næringsinnhold.

En mulig løsning som går delvis på bekostning av troen på *Milpa* som jordbruksmetode, er arkeologen Dennis Puleston (1940-1978), som fremhevet Ramón nøtta fra brødfruktreet (*Brosimum alicastrum*) som en enorm og viktig næringskilde. Disse nøttene kunne lagres i opptil 13 måneder og inneholdt svært store mengder karbohydrater i forhold til hva som krevdes for dyrkingen. Den var også svært plassvennlig, noe som kan ha vært viktig hvis dette var jungelvegetasjon.¹¹⁴ En slik type økologisk jordbruk, ville sannsynligvis ha vært i konflikt med et jordbruk basert på svibruk. Det kan likevel ha vært slik at de ulike jordbruksmetodene kan ha eksistert i ulike regioner eller til ulike tider. Michael D. Coe (1929-) mente dette fokuset på brødnøttene (ramón) har blitt overdrevet, og at den bare har blitt dyrket og spist i nødstilfelle.¹¹⁵

Flere forskerne er i dag enige om at mayaene hadde tilgang til et variert kosthold, som ville klare å unngå feilernæring. Dette har gjort at blant annet nevnte Puleston (1940-1978) ikke trodde at dette jungellandskapet var vanskelig å opprettholde en befolkning i. Han mente

¹¹¹ Coe, 1966; 2005: 12.

¹¹² Morley, 1968: 31.

¹¹³ Santley, i Culbert, (ed.) & Rice (ed.) 1990: 329-330.

¹¹⁴ Puleston, Dennis E. "The Role of Ramón in Maya Subsistence", i Flannery, Kent V. (ed.). *Maya Subsistence*. (London: Academic Press, 1982): hele kapittelet.

¹¹⁵ Coe, Michael D., *Breaking the Maya Code*, (New York: Thames & Hudson Inc., 1992; 1999), 57.

at sivilisasjonens innbyggere var optimalt tilpasset de geografiske og fysiologiske forholdene i området.¹¹⁶

De historiografiske linjene har i forhold til lavlandets jordbrukspotensial stort sett fordelt seg i to. En side, hvor jordbrukspotensialet var stort og befolkningen derfor var kvantitativt så stor at det kan ha gjort det nødvendig med mer komplekse former for organisering av menneskene. På den måten kan de økte estimatene ha bidratt til en fremvekst av et samfunn som kan ha dekket flere av Childes sivilisasjonskriterier. På den andre siden er de med de mindre estimatene, der liten tilgang til næringsressurser kan ha skapt et stress på samfunnsstrukturen, og på den måten tvunget frem forandringer. Kildene viser at det har vært befolkningsvekst i lavlandet gjennom den førklassiske, klassiske og den postklassiske perioden. Om enn med noen rykk og napp, og noen regionale forskjeller. Det kan også se ut til at Boserup kan ha rett med tanke på at nye former for organisering, og nye teknologiske metoder kan ha blitt til ved en slik befolkningsvekst.

3.3 Ulike jordbrukstyper, deres utbyttepotensial og den kulturelle posisjonen.

Den mest utbredte teorien om mayajordbruk, er teorien om svibruk, eller *Milpa*. Det finnes to klare grunner til dette: for det første samstemmer det med teoriene om at mayaene i begynnelsen var en liten, spredt befolkning, med religiøse sentra som de samlet seg rundt. Befolkningen var mobil og måtte flytte på seg ved brakkperioden til jorda. Den svidde marken kunne dyrkes i to år, før den måtte ligge i brakk i minst 4-7 år i Péten-området.¹¹⁷ Det er uenighet i forskningen på dette området, hvor de mer skeptiske mener brakkperioden lå på rundt 10-15 år.¹¹⁸ Denne lange perioden i brakk ligger til grunn for lave befolkningsestimater nettopp på grunn av plassmangel, og at svibruk ikke er den mest produktive jordbruksmetoden. Det er nettopp derfor troen på at det var denne jordbruksmetoden som var gjeldene har fått seg en knekk i senere tid. Man har ved nye arkeologiske funn, av blant annet flere boliger og strukturer, kommet frem til at befolkningsantallet må ha vært større enn tidligere antatt. Joyce Marcus kritiserer blant annet Morley (1883-1948) for å tviholde på at

¹¹⁶ Willey, Gordon R. "Dennis Edward Puleston (1940-1978): Maya Archaeologist", i Flannery, (ed.), 1982: 3.

¹¹⁷ Coe, 1966; 2005: 19.

¹¹⁸ Hammond, Norman, *The Maya*, (London: The Folio Society, 2000), 221.

mayaene dyrket på *Milpa* selv med større befolkningsestimater enn et slikt jordbruk ville klart å opprettholde.¹¹⁹ Dette er kanskje paradoksalt, siden *Milpa* ble som teori lagt frem for å kunne støtte høyere befolkningsestimater. Michael D. Coe (1929-) mener at undersøkelser av stabile verdier av karbonisotoper i beinrester fra Mayasivilisasjonen gir grunn til å tro at det i hovedsak ble dyrket mais.¹²⁰

Det er derfor ikke bare en debatt rundt hva slags type jordbruk Mayaene skal ha livnært seg på, men også fortsatt stor uenighet om kvalitetene til de ulike jordbruksmetodene. En mulig løsning er at det skal ha skjedd en utvikling. De tropiske områdene kan ha mistet vegetasjon, og dermed raskt mistet sin fruktbarhet. Dette kan ha gjort at forholdene forandret seg slik at svibruk var eneste mulige utbredte jordbruksform.¹²¹ Men man har funnet tegn til andre jordbruksmetoder, også i førklassisk tid. Den tidligste måten for intensivt jordbruk var ifølge forskning et såkalt terrassejordbruk.¹²² Terrassejordbruk er en jordbruksmetode som har spesielt fire klare fordeler til svibruk:

1. Den er mer bærekraftig i forhold til å holde på fruktbarheten.
2. Den kan hjelpe til med å beskytte mot jorderosjon.
3. Den kan ha blitt brukt til kontroll av vannforsyninger. Jorderosjon er i dette området ganske vanlig, med sine vulkaner og plassering i forhold til kontinentalplatene, noe som gjør at jorderosjon kan skje med en hyppighet som kan ødelegge livsgrunnlaget til befolkningen.
4. Det kan ha muliggjort dyrkning i brattere skråninger, og man økte derfor plassen som hadde potensial til jordbruk.¹²³

Det har vært en del argumenter mot fremstillinger som har basert seg på et utbredt terrassejordbruk. En av grunnene til at forskere er at terrassejordbruk har blitt brukt som bevis for større demografiske anslag, og dermed å understreke at lavlandet hadde utviklet en sosiopolitisk kontroll som var integrert nok til slikt intensivt jordbruk. Mange mener derfor at dette var lite utbredt i førklassisk tid, og at de fleste tegnene på terrassejordbruk stammer fra

¹¹⁹ Marcus, Joyce. "Lowland Maya Archaeology at the Crossroads.", *American Antiquity*, Vol. 48, No. 3 (Jul., 1983): 455.

¹²⁰ Coe 1992; 1999: 57.

¹²¹ Coe 1996; 2005: 19.

¹²² Beach, Timothy & Luzzadder-Beach, Sheryl & Dunning, Nicholas & Hagemann, Jon & Lohse, Jon. "Upland agriculture in the Maya Lowlands: Ancient Maya Soil Conservation in Northwestern Belize.", *Geographical Review*, Vol. 92, No. 3 (Jul., 2002): 374.

¹²³ Beach et. al., 2002: 372.

den klassiske perioden.¹²⁴ Men det finnes spor etter mulig jordbruk av denne typen i både Cerros og andre deler av Belize området som stammer fra førklassisk og tidlig klassisk periode.¹²⁵ Dette kan tyde på at denne typen jordbruk kom frem i deler av Péten-regionen i førklassisk tid og ekspanderte senere. En mulig grunn til dette er at det kan ha kommet på grunn av demografisk press til økt næringsgrunnlag, et utsagn som Ester Boserup sannsynligvis ville vært enig i. Det stemmer også med de arkeologiske funnene av terrassejordbruk fra Belize og Pasion-området, som ifølge demografiske undersøkelser skal ha hatt en mindre befolkningsnedgang enn andre områder i regionen.¹²⁶ Dette er noe som, etter min mening, støtter at man i områder med de samme geografiske og klimatiske karakterene som for eksempel Piedras Negras, Guatemala aldri utviklet terrassejordbruk i noen særlig grad.¹²⁷ På den andre siden kan det også tyde på at det har skjedd en økologisk forandring i lavlandet som krevde nye næringsveier, eller det kan ha skyldtes en generell befolkningsvekst. Sannsynligvis var det en kombinasjon av de to.

Et problem man har ved jorderosjonsargumentet, er at det selv med terrasser som var vellaget og med bra vedlikehold "bare" reduserte erosjonen med rundt 50 prosent.¹²⁸ Så det blir debattert både hvor utbredt disse var og i hvilken grad de egentlig var effektive. Noen mener også at terrassene bare ble brukt til kontroll av vann og jorderosjon. Man har blant annet funnet mange spor etter rester fra frø. I terrassene i området med det naturlige navnet Las Terrazas, har man frø som kan tyde på at det ble brukt til jordbruksproduksjon.¹²⁹ Andre steder har man funnet jord med ett høyt fosfornivå: "[E]levated levels of phosphorus are often an indicator of agriculture that used fertilizers."¹³⁰ Dette kan ha muliggjort et større produksjonsutbytte fra jorden. Men dette kan også skyldes overføringen av fylljord til opprettelsen av terrasser. Timothy Beach og Nicholas Dunning mener derfor at terrassejordbruket kan forklare høyere befolkningsestimater, samtidig som det kan ha krevd større sosial koordinering.¹³¹

En annen type jordbruk man har funnet tegn etter, men som også er omdiskutert for sin utbredelse, er relatert til diskusjonen ovenfor angående funksjonen til *bajos*. Disse innsjøene

¹²⁴ Hammond, Norman. "Preclassic Maya Civilization", i Danien (ed.) & Sharer (ed.), 1992: 139; Beach et. al. 2002: 378.

¹²⁵ Hammond, i Danien (ed.) & Sharer (ed.) 1992: 140; Beach et. al., 2002: 372.

¹²⁶ Culbert & Rice, 1990: 25.

¹²⁷ Beach et al., 2002: 390.

¹²⁸ Foster & Highfill 1983. sitert i Beach et. al., 2002: 390.

¹²⁹ Beach et. al., 2002: 386.

¹³⁰ Dunning & Beach 1994 sitert i Beach et. al., 2002: 381-383.

¹³¹ Dunning & Beach 1994 sitert i Beach et. Al., 2002: 381-383.

skal ha vært grunnlaget for to ulike intensive jordbruksmetoder: våtlandsdyrking og såkalte *raised-fields*. Begge disse jordbruksmetodene muliggjorde bruk av innsjøene, den førstnevnte ved at man dyrket i selve vannet. I undersøkelser av fruktbarheten i jorden har man muligens påvist tilfeller hvor man har funnet samme type bunn i ulike terrassejorder.¹³² Det finnes likevel mange, om ikke overveldende tegn på at bunnen i disse sjøene besto av jordtyper som ifølge eksperter er lite brukbare til jordbruk. Metodisk er disse funnene problematiske, fordi de er tatt i tester i *Bajo de Santa Fe*, som ligger i nærheten av ruinbyen Tikal, Guatemala. Denne *bajo*'en er enormt stor, og man vet ikke om disse funnene er representative for hele. Ved andre tester ved El Mirador, Guatemala og La Milpa, Belize har man funnet mye av det samme, men der har man i tillegg funnet jord som er fruktbar.¹³³ Det finnes derfor kilder som tyder på at mayaene kan ha transportert nettopp denne bunnen til terrassejordbruk. Dette er noe som sannsynliggjør fruktbar jord hvert fall i enkelte *bajos* eller deler av noen *bajos*.¹³⁴ Men også testresultater fra området rundt elvedeltaen i Belize skal vise at den høye befolkningstettheten der ikke ble opprettholdt av *swamp cultivation systems*.¹³⁵ Dette kan tyde på at man i dette området fokuserte på terrassejordbruk, noe som muligens var mer bærekraftig i tørkeperioder. Patricia McAnany har utført utgravninger i byen K'axob, Belize, og hennes funn tilsier et mer stabilt befolkningstall enn det som ble resultatet av oksygen-18 undersøkelsen ovenfor.¹³⁶

Raised-field var en annen mulig jordbruksmetode, hvor man bygger opp jordet på et vis. Dette skaper dermed naturlig drenering som samtidig skal ha vært fruktbar. Disse opphøyede jordene kunne man, men ikke nødvendigvis, bygge ved eller på enkelte *bajos*. Dette har man funnet i *Bajo de Morocoy* og *Pulltrouser sumpen*.¹³⁷ Teorien om evnen og utbredelsen til våtlandsjordbruk og *raised-field* er styrket ved nettopp denne tettheten mellom *bajos* og beboelse.¹³⁸ På den andre siden holder Dunning fast ved at det finnes få bevis på utbredt våtlandsdyrking i *bajos*, i hvert fall i førklassisk tid. Han innrømmer derimot at disse kunne ha vært vannkilde under tørke.¹³⁹

¹³² Dunning et. al. 2002: 276.

¹³³ Cowgill, Ursula & G.E. Hutchinson, "El Bajo de Santa Fé", i *Transactions of the American Philosophical Society*. Philadelphia New Series, Vol. 53. Part 1. (1963), 269-271.

¹³⁴ Cowgill & Hutchinson, 1963: 276.

¹³⁵ Ford & Scott 1992: 44.

¹³⁶ McAnany, 1995: 155.

¹³⁷ Turner II, 1990: 307 og Hammond, 2000: 223-224.

¹³⁸ Harrison 1977 sitert i Dunning et. al., 2002: 270.

¹³⁹ Dunning et. al., 2002: 274.

Det som er sikkert er at man ved nyere forskning på mulige jordbruksmetoder, og biologiske tester om hva de dyrket og spiste, kan si noe om demografien i området. Denne kan sammen med strukturen på jordbruket være med på å forklare utviklingen man hadde i Maya sivilisasjonen. Samtidig som vi nå har sett på jordbrukspotensialet, må dette til en viss grad stemme overens med demografien. Historiografisk har de ulike synene på jordbruk og demografi sett ut til å påvirke hvordan en del mayaforsker har forsøkt å forklare fremveksten. Noen tviholdte på sine fremstillinger, noe som kan ha gjort at det kanskje var andre mekanismer som bidro mer til en slik samfunnsutvikling. De som så lavlandet som en hindring, ser ut til å unngå demografisk press og jordbruk som den avgjørende kausalagenten for en sivilisasjonsutvikling. Likevel er det også en splittelse i forskerne som skjematisk havner i den revisjonistiske perioden. Forskere som Dennis Puleston (1940-1978) øker de mulige befolkningsestimaterne, og kan på den måten muliggjøre en årsaksmodell til fremveksten av Mayasivilisasjonen. Dette leder oss frem til hva og hvordan man har forsøkt å finne ut hvor mange mennesker det var i mayabyene i Petén, Guatemala i disse periodene.

3.4 Kvantitative demografiske undersøkelers mulige rolle i fremstillingen av fremveksten av en sivilisasjon

Demografiske undersøkelser av dette området baserer seg på arkeologi. Det har også i senere tid blitt tatt i bruk etnologiske undersøkelser om blant annet familiesammensetninger, som kanskje gir en mer nøyaktig kalkulering av befolkningen. Kalkuleringer av fortidige befolkninger, uten folkeregister og skattelister er problematisk, og de beste utregningene er nødt til å bli omtrentlige. Det er derfor om å gjøre å redusere flest mulig variabler, for å kunne skape et mest mulig troverdig bilde av den demografiske oppbygning, både i antall og struktur. Det man kan gjøre, og som er desto mer relevant i forståelsen av de ulike fremstillingene til mayanistene, er å bruke demografiske undersøkelser til å plassere antallet i et slag kronologi. Ved arkeologiske funn, kan man ved karbondatering og andre tidsbestemmende variabler vurdere i større grad sammensetningen til befolkningen. Men undersøkelser av denne typen er likevel vanskelig å kronologisere. Det demografiske utregningene baserer seg ofte på følgende kriterier:

1. Arkeologiske funn av menneskerester. Her bruker man karbondatering og biologiske tester for kunne fastbestemme en kronologi. Det problematiske her er at lik ofte har blitt flyttet på, og enkelte har blitt tatt av forråtnelsen. Disse faktorene kan derfor gi svært varierende anslag.¹⁴⁰
2. Det andre definerende kriteriet er funn av artefakter. Disse blir ved å se på blant annet antallet og omfang brukt til å definere befolkningstetthet.
3. Arkitektur, antall bygg, antallet mennesker som kan ha bodd der. Problemet med arkitektonisk funn, er at man er nødt til å avgjøre om det var en bolig eller hadde en annen funksjon. Dette gjør at variasjonen i bebodde bygg kan bli stor. Dette er i tillegg til de hus og boliger som ikke har etterlatt seg arkeologiske spor. Ved å benytte seg av denne arkeologiske metoden har noen forskere oppjustert befolkningsestimater på opptil 50 % av beregninger som ikke har brukt denne arkeologiske metoden. Andre forsker har gitt mer forsiktige anslag og som gir områder rundt Tikal ca. 10 % økning i estimatene.¹⁴¹ Hvis man har estimert at det i områdene rundt Tikal var ca. 60 000 mennesker i den klassiske periode, har dette økt estimatene til ca. 66 000.¹⁴² Dette kan ha utgjort store forskjeller på befolkningsoppbygningen i Tikal. Det er trolig lettere å vurdere om hvorvidt det var ”usynlige” boliger i områder som Tikal, hvor restene av de ”synlige” bygningen viser hvor mye plass det var til rådighet.
4. Det siste kriteriet er sterkt knyttet til de klimatiske og geografiske forholden vi har sett på ovenfor, hvor mange ressurser som var tilgjengelig i forhold til opprettholdelsen av en større befolkning, og en større befolkningstetthet.

Resultatene av demografiske undersøkelser har variert mye av spesielt to grunner. For det første har de hypotetiske tankene om hva slags samfunnsstruktur dette kan ha vært, manifestert seg i hvilke estimater man har trodd på. Mange, da særlig de tidlige arkeologene var rimelig sikre på at dette var et samfunn som i store deler av sin ”levetid” besto av ubebodde seremonielle sentra. Dette følger grunnlaget som nevnt tidligere ved at mange så på dette som et ubeboelig og ugjestmildt territorium. Mennesker i stor skala kunne ikke bo og leve tett i disse områdene.

¹⁴⁰ Culbert & Rice, 1990: 5.

¹⁴¹ Culbert & Rice, 1990: 14-15.

¹⁴² Sharer & Traxler, 2006: 688.

3.5 Mulige historiografisk påvirkninger av Demografi, jordbruk og næringsgrunnlags undersøkelser

Både i eldre og nyere mayaforskning har ulike nye jordbruksmodeller og næringsmodeller blitt fremlagt for å støtte synet om en større befolkning. Jeg tror en av grunnene til dette er at man stadig har funnet flere tegn til en større befolkning enn tidligere antatt, og at man delvis fortsatt sliter med å forklare og forstå hvordan Mayasivilisasjonen skal ha fungert og utviklet seg. På den andre siden kan det hende at kronologien og mayaenes praksis med ubebodde hjem har skapt misvisende empiri.

De forskerne som mente det var en liten og spredt befolkning vil jeg tro legger til grunn andre årsaker til fremveksten av Mayasivilisasjonen. Likevel har tanken om større næringspotensial i området gått på tvers av skjematiske oppdelinger av de historiografiske kildene. Dette gjelder særlig i mayaforskningen frem til ca. 1960-tallet da man i større grad fikk tilgang til nyere teknologi. Likevel er det en del som tviholder på sine hypoteser, og på den måten kanskje kan ha valgt å ignorere det som for andre har vært klare tall.

Det sparsomme kildematerialet ser derfor ut til å kunne støtte opp flere av de ulike teoriene mayanistene har hatt. Det kanskje en tendens til at man derfor støtter seg på de kildene man selv har undersøkt. Som de eldre arkeologene kan en del forskere fortsatt ha en skjev fremstilling av mekanismer som kan ha spilt inn på fremveksten av denne sivilisasjonen. Teorier av nyere teorier har blitt forsøkt fremlagt som alternative jordbruksstrukturer, og dermed alternative årsaker til fremveksten. Pulestons og McAnanys tro på at området kan ha hatt et større næringsgrunnlag, kan ha gitt et annet syn på årsakene, og mekanismene som førte til utviklingen av Mayasivilisasjonen.

På samme måte kan dette ha gjeldt mayanistene som henfalte til troen om at dette var et tynt befolket teokrati, som sannsynligvis vil sette andre insentiver til grunn for samfunnsforandringer enn de som mener det skyldtes demografisk press. Et slikt mulig insentiv kan ha vært Mayakulturens ideologi og religion. I alle kildene ser det ut til å være tydelige spor på at religion skal ha spilt en sentral rolle i denne perioden i lavlandet. Neste kapittel vil derfor se på hvordan ulike syn på religion kan ha bidratt til ulike fremstillinger av samfunnsutviklingen som skjedde i lavlandet den førklassiske og klassiske perioden.

Det er likevel noen historiografiske linjer i fremstillingene av fremveksten av Mayasivilisasjonen. Dette er et skille mellom de som har fokusert på det kvalitative demografiaspektet, og de som har fokusert på det kvantitative ved demografi som mulig årsak. Den kvantitative diskusjonen er de som har ment at befolkningstallet var så stort at en konsekvens var at det var nødvendig med en mer kompleks sosiopolitisk struktur for å kunne koordinere befolkningen. De som mente at befolkningstallet var mindre har sett ut til å fremlegge andre årsaker for overgangen til en sivilisasjon. Dette har vært spesielt tydelig blant de eldre mayanistene. De hadde ikke tilgang til den teknologi og metode som ble brukt til å oppjustere estimatene.

Den kvalitative diskusjonen var på en måte litt den samme. Det var mayanister som mente befolkningstallet kan ha vært ganske lavt, men at de klimatiske og økologiske forholdene likevel skapte et befolkningspress til en sosiopolitisk utvikling mot en mer hierarkisk struktur. Da kanskje i form av en kamp om ressurser, men også som en type overlevelsestrategi. Det skal ha blitt tatt i bruk nye, mer arbeidskrevende jordbruksmetoder som krevde mer koordinering med en påfølgende sentralisering av makt. På den andre siden var det de forskere som fremhevet andre næringskilder, og som da kanskje har sett andre årsaker som mer relevante for fremveksten. Puleston (1940-1978) var muligens en av disse. Likevel var det nye perspektiver, hvor et ble blant annet forfektet av Patricia McAnany, som mente det kan ha vært god tilgang til næring i forhold til befolkningstallet i lavlandet, men at forfedredyrkelse gjennom arv kan ha skapt en sentralisering av ressursene. Denne sentraliseringen av ressurser kan ha skapt ulikheter og spenninger som kan ha vært en mulig årsak til forandring av de sosiopolitiske forholdene. Dette vil bli drøftet mer gjennomgående senere i oppgaven.

4 Forfedredyrkelse og fremvekst

I forrige kapittel så vi hvordan det har blitt benyttet ulike metoder, både teknologiske og andre teoretiske tilnærminger for å kunne forstå og forklare fremveksten av Mayasivilisasjonen. Disse har som vi så skapt ulike bilder av hvordan en overgang fra et egalitært jordbrukssamfunn til en sivilisasjon utviklet seg. Den utviklet seg til en sivilisasjon med en hierarkisk oppbygning og som skal ha dekket de fleste av V. Gordon Childes (1892-1957) kriterier som ble presentert i kapittel 1. Forskernes teoretiske utgangspunkt og funn – da spesielt gjennom demografi og jordbruksmetoder, har skapt ulike vinklinger og versjoner av hvordan den demografiske oppbygning både kvalitativt og kvantitativt kan ha vært. Befolkningspress og stresset på de sosiopolitiske samfunnsstrukturene som kommer av et slikt press er en mulig grunn til samfunnsutviklingen.¹⁴³ Inntoget av nye teknologiske metoder og nye teoretiske modeller, gjorde at man i større grad oppjusterte de demografiske beregningene.

Dette hadde mye med at studiefelt som antropologi etter hvert begynte å fatte interesse. Antropologen Walter Taylor (1913-1997) mener en av grunnene til mystifiseringen av Mayasivilisasjonen var at arkeologene som bedrev forskningen ikke hadde tilstrekkelig antropologisk kompetanse.¹⁴⁴ Delvis uavhengig av dette kan det likevel ha vært slik at de funn arkeologene gjorde, ikke klarte å skape tilfredsstillende svar, verken for de som sto for finansieringen, eller for de fleste forskerne. Fra 60-tallet fikk man derfor mange arkeologer som hadde antropologiske innfallsvinkler, og antropologer med arkeologiske interesser.¹⁴⁵

Hvis man skal trekke noen linjer fra forrige kapittel, så var det gjennomgående hvor godt den sosiopolitiske dikotomien i fagfeltet holdt seg. Den besto av de som mente at byene enten var seremonielle senter eller mer urbane og befolket. De fleste av førstnevnte teoretiske

¹⁴³ Carneiro, Robert L., "A Reappraisal of the Roles of Technology and Organization in the Origin of Civilization", i *American Antiquity*, Vol. 29, No. 2 (april, 1974), 179; Gailey, Christine W., *Kinship to Kingship: Gender Hierarchy and State Formation in the Tongan Islands*, (Austin: University of Texas Press, 1987), 25-26.

¹⁴⁴ Webster, David, "Ch. 6 – The mystique of the Ancient Maya", i Fagan, Garret G. (ed.), *archaeological fantasies: How pseudoarchaeology misrepresents the past and misleads the public*, (New York: Routledge, 2006), 132.

¹⁴⁵ David Freidel (1946-) og Michael D. Coe (1929-) var av utdanning antropologer. Dennis Puleston (1940-1978) var arkeolog, men arbeidet mye under antropologen William Haviland.

gren var stort sett enig i at befolkningen økte ut i den klassiske periode, men likevel sto fabelbildet av templer bebodd bare av de helligste av menn ganske støtt.

4.1 Den historiografisk fremstilling så langt

En annen generalisering vi kan se i analysen av de demografiske undersøkelsene er at noen forskere anskaffer seg hegemoni over forskningen i enkelte regioner og metoder. Som nevnt ovenfor så fantes det kritiske røster, men allikevel er det enkelte kulturforståelser og enkelte forskere, som ser ut til å ha dominert. Forskerne som hadde ulike syn på den demografiske kvantitative og kvalitative egenskaper er stort sett enig i ett aspekt ved sivilisasjonen. Dette gjelder både for de som mente det var seremonielle senter med en spredt og liten befolkning, og hos de som mente det var mer urbane forhold. Det som samlet de fleste av mayaforskerne var at de i stor grad var enig i at dette hadde vært et samfunn gjennomsyret av religion.¹⁴⁶ På tross av dette var det flere av forskerne som holdt seg unna ideologi og religion som viktige bidragsytere til en samfunnsforandring, spesielt i begynnelsen av fagfeltets virke.

Religion og religiøse fenomener blir ofte forstått som en metode for mennesker å håndtere verden. Man håndterer de sansbare inntrykk, og da spesielt inntrykk og fenomener som er vanskelig å forklare, gjennom å koble det til noe kjent. I dette tilfellet religion. Uten å gå inn i en filosofisk debatt kan man si det finnes en rasjonalitet iboende i mennesker, at rasjonalitet er en universell komponent i det å være et menneske.¹⁴⁷ Dette er kanskje en bred forståelse av rasjonalitet, men hvis man forstår religion som et resultat av en rasjonalisering av menneskers ve og virke kan det være relevant. Det som gjør det spesielt relevant for denne analysen er at det kan blant annet ha blitt brukt av forskere til å kunne koble religion som en mekanisme til politisk sentralisering. På den måten kan ideologi og religion bli benyttet som en bidragsyter til fremveksten av Mayasivilisasjonen.

Empirisk, er religiøse skrifter og manifesteringen i arkeologiske spor gjennom kalenderen og hieroglyfer et dominerende trekk i de funn arkeologer har gjort i Petén. Men slike gjenstander kan ikke alene bekrefte religionens virkning, bare dets tilstedeværelse. Den

¹⁴⁶ Demarest, 2004: 24; Schele & Friedel, 1990: 65-67.

¹⁴⁷ Obeyesekere, Gananath parafasert i Sahlins, Marshall, *How "Natives" Think: about Captain Cook For Example*. (Chicago & London: The University of Chicago Press, 1995), 5.

dominerende posisjonen ser ut til å ha trukket konklusjoner om religionens rolle basert på et mer helhetlig bilde av disse funnene. I tillegg har det blitt samlet etnografiske kilder, som har blitt forsøkt anvendt opp mot resten av kildematerialet. Det som i begynnelsen fikk fokus var de enorme pyramidene og templene. Kun i senere tid har det blitt større fokus på andre deler, som for eksempel de nevnte arkeologiske metodene man har tatt i bruk for befolkningsestimater. Det kan derfor diskuteres om hvorvidt religion var like viktig for alle samfunnslag. Kildene og skriftene som er tilgjengelig stammer sannsynligvis fra de mer ledende personene i samfunnet. Det finnes arkeologiske spor som tyder på religionens rolle i de lavere samfunnslag også, men som regel har mayanistene der benyttet seg av mer helhetlige forståelser, med blant annet etnografiske kilder fra området.

4.2 Materielistisk eller sosiokulturelt?

Dette kapittelet skal som sagt se nærmere på ulike fremstillinger av de religiøse forhold som man tror kan ha skapt muligheter for samfunnsforandringer og samfunnsutvikling, til det vi i oppgaven har definert som sivilisasjon. Spesielt vil oppgaven ta for seg hvordan *forfedredyrkelse* som ideologisk idé kan ha påvirket denne utviklingen. Hvordan Mayaenes forhold til de døde og konseptet forfedre kan ha blitt evolusjonære motorer for fremveksten av en sivilisasjon i lavlandet i Guatemala. Dette fokuset blir, på samme måte som demografiske forhold, trukket frem som en årsak til samfunnsutvikling. Forandringer i samfunnet og endringen av den sosiopolitiske strukturen kan da ha blitt sett på som en virkning av en forfedredyrkelse. Antropologen Patricia McAnany mener forfedredyrkelsen som religiøst fenomen ble skapt i en formativ, egalitær og jordbrukskontekst.¹⁴⁸ Forfedredyrkelse kan derfor ha vært en bidragsyter til å fremme forandringer i samfunnsstrukturen. Dette vil bli drøftet grundigere lenger ned.

I analysen i kapittel 3 viste det seg at det har vært, og muligens fortsatt er, en rådende polemikk i fagfeltet i forhold til de demografiske forholdene. En av de mulige grunnene til denne polemikken, som muligens ikke ble tilstrekkelig berørt, kan ha vært religion. Forskerne har hatt ulike syn på religion og kanskje spesielt ved overføringen av religion som politisk makt. Dette kan ha påvirket deres vitenskaplige teorier når det kom til demografien. De

¹⁴⁸ McAnany, 1995: 53.

historiske fremstillingene som har utbasunert en hyllest til Mayaenes særpreg, og genialitet har nettopp blitt kritisert for å skape et overfokus på religion og ideologi.¹⁴⁹ Dette gjør at selv hvis man er av den tro, at mayaene ikke hadde noen særegne økologiske eller klimatiske hindringer så ble det kanskje naturlig å se på det religiøse og de ideologiske forholdene. Stemmer det at de som er tilhengere av oppjusterte demografiske estimater nedvurderer de religiøse forholdene? Der de kanskje skiller seg ut er hvor sentral plass de ulike fenomenene kan ha hatt, eller hvordan man ser på religiøse fenomener som påvirkning på menneskers liv.

4.3 En Mayansk Leviathan eller røyk og spill: Religionens ideologi.

Mayasentrene kalles i mange tilfeller, også i denne oppgaven, for mayabyer. Dette er spesielt utbredt blant de som mente det var relativt høyt befolkningstall, med en stor del av befolkningen som bodde i nærhet eller i disse sentrene. Disse byene, hvis man kan kalle de det, har også i mange tilfeller blitt betegnet som bystater. Dette ofte i lys av komparative undersøkelser hvor man har funnet at den politiske strukturen ser ut til å ligne litt på det enkelte har kalt for antikke bystatene. Disse statenes særtrekk, og stater generelt, kjennetegnes med en slags autonomi. Som vi så tidligere så har man funnet såkalte emblemhieroglyfer, som har tydet på at den politiske autonomiteten til bystatene også var preget av allianser med andre stater og sosiale bånd på tvers av mayabyene. Synet på de mayanske bystaters makt kan i dette tilfellet ha spilt en rolle for hvordan man har satt opp årsaksmodeller til fremveksten, og kanskje spesielt i forhold til forfedredyrkelse. Religion er som sagt et verktøy både for å forholde seg til den virkelige verden, men også en kilde til makt.

Den anerkjente antropologen Clifford Geertz (1926-2006) mener at ofte blir religionens kilde til makt delt opp i to forståelser. I den første kategorien skiller han ut de som ser på religion som makt og som en ”stor svindel”.¹⁵⁰ Dette er en forståelse og ett syn som har vist seg hos forskere på både den høyre, og den venstre politiske akse. Dette synet vektlegger kapasiteten eliten har til å tilegne seg arbeid og ressurser fra resten av befolkningen, og hvor

¹⁴⁹ Fash, William L. “Changing Perspective on Maya Civilization”, i *Annual Review of Anthropology*, Vol. 23 (1994), 197.

¹⁵⁰ Ovesatt fra Great fraud views, fra Geertz, Clifford, *Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali*, (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980), 122.

offentlige seremonier, og religiøse seremonier og ritualer blir brukt til å mystifisere og skjule: “[I]n the sense of the spiritualizing of material interests and the fogging over of material conflicts”.¹⁵¹ Religion og konsolideringen av religion gjennom seremonier og ritualer blir brukt for å dekke de samfunnsmessige ulikhetene i ett dekke av tåke. Røyk og speil blir brukt til å distrahere befolkningen slik at det muliggjør en utbytting til fordel for de øvre sosiale lag i samfunnet.

Et annet syn på makt og stat er ifølge Geertz, de som ser på staten og statsmakten som et ”great beast”. Som i Thomas Hobbes’ *Leviathan* og som i Bertrand De Jouvenels *Minotaur*, ligger statens kilde til makt i dens evne til å potensielt skade. Her er religion, og dets manifestasjon, en måte å minne folket på den trussel som kan inntreffe ved ulydighet.¹⁵² Den politiske makten sitter med monopol på vold og ritualene og de religiøse aspektene blir brukt til å formidle dette budskapet til befolkningen. Begge synene kan kanskje brukes til å forklare en økning av ritualer og religiøse graveringer utover den klassiske perioden. Den første ved at kriser eller nedgangstider i jordbruksproduksjon eller kamp legitimeres og distraheres ved hjelp av offentlige ritualer. Den sistnevnte ved at en voksende befolkning skaper en større trussel og ritualene og seremonier må anpasses til størrelsen.

Geertz selv mener at religion er: ”(1) A system of symbols which acts to (2) establish powerful, pervasive, and long-lasting moods and motivations in men by (3) formulating conceptions of a general order of existence and (4) clothing these conceptions with such an aura of factuality that (5) the moods and motivations seems uniquely realistic.”¹⁵³ Denne definisjonen ser ut til å inneha elementer av begge de to synene ovenfor. Slik jeg forstår det, mener han at religion og symboler rundt religiøse fenomener kan være mer sentrale kilder til samfunnsendringer enn som en distraksjon eller som et instrument for å kue.

For å ta et eksempel: Christine Carreli gjorde en utregning basert på data fra utgravningen av en av de større Mayabyene i den klassiske perioden, Copán, Honduras. I den utregningen forsøkte hun å regne ut hvor mye arbeidskraft som det måtte ha krevd for å bygge to av bygningene som ble reist under regjeringstiden til grunnleggeren av Copáns ”dynasti”, K’inich Yax K’uk’ Mo’. Dynastibetegnelsen kommer av at man har funnet retrospektive lister med herskere i flere byer, og som viser kobling mellom de ulike herskerne.¹⁵⁴ Denne

¹⁵¹ Geertz, 1980: 122.

¹⁵² Geertz, 1980: 122.

¹⁵³ Geertz, Clifford, *The Interpretation of Cultures*, (New York: Basic Books, 1973; 2. Utgave, 2000), 90.

¹⁵⁴ Eksempler finner man i Sharer & Traxler 2006: 311, 336, 360, 365, 382, 384, 422, 433, 459, 474, 483.

herskeren skal, ifølge kildene, ha regjert i en periode fra 8.19.0.0.0 (år 416 e.kr) til 9.0.2.0.0 (år 437 e.kr.), altså en periode på 21 år. I denne perioden ble hovedplattformen og hovedbygningen til Copáns kongelige kompleks bygget. Carreli regnet seg frem til at bare disse to prosjektene ville ha krevd over 175 000 person-dagers arbeid.¹⁵⁵ Noen estimerer av Copáns befolkning har regnet seg frem til et sted mellom 18 000 og 25 000 i perioden hvor K'inich Yax K'uk' Mo' skal ha regjert. Med en befolkning på mellom 18 000 og 25 000 ville det krevd at alle voksne menn måtte arbeide en måned hvert år av hans regjeringstid for å kunne opprette disse to byggverkene.¹⁵⁶ Dette var dessuten bare to av flere prosjekter som ble utført under K'inich Yax K'uk' Mo' regjeringstid.¹⁵⁷ Så det ser ut til at det må ha vært sterke insentiver som muliggjorde en slik utpressing av arbeid. Det holder kanskje ikke med religion for å distrahere for ressursoppsamling. Det kan tenkes at de gjorde det av frykt, men det kan også tenkes at det var noe mer underliggende kulturelt som muliggjorde det. Clifford Geertz mener at undersøkelser av kulturelle fenomen er mest effektivt håndtert som et rent symbolsk system, hvor man isolerer elementene og spesifisere de interne relasjonene, og deretter kunne gjøre noen generelle observasjoner. På den måten kan man finne kjernesymbolene og hvordan de er organisert, og de underliggende strukturene ved sitt overfladiske uttrykk, eller de ideologiske prinsippene de er basert på.¹⁵⁸

I forhold til å analysere mayaforskernes ulike fremstillinger av fremveksten, kan det være relevant å kunne analysere den ideologiske bakgrunnen til mayanistene. Deres historiografiske plassering kan da avgrenses. I tillegg blir dette sentralt i forklaringer av en samfunnsutvikling som baserer seg på materiell utbytting av ressurser og arbeidskraft i lys av forfedredyrkelse.

4.4 Begrepet og fenomenet forfedredyrkelse

Forfedredyrkelse er grovt skissert at mennesker tillegger de døde en verdi etter sin død. Den Sørafrikanske antropologen Meyer Fortes vil skille forfedredyrkelse fra et lignende fenomen, ”dødskult”. Fortes og hans landsmann Max Gluckman mener dette skillet ligger i slektskapet man har til den døde. I forfedredyrkelse mener de at forfedre representerer en

¹⁵⁵ Altså 175 000 dager arbeid for en person, som fordelte seg ut i fra hvor mange personer som arbeidet.

¹⁵⁶ Sharer & Traxler, 2006: 688.

¹⁵⁷ Sharer & Traxler, 2006: 637.

¹⁵⁸ Geertz, 1973: 17.

moralsk positiv krav som krever at etterkommerne følger visse moralske regler. En døds kult, på den andre siden, forholder seg ikke eksklusivt til slektskap, men til de døde og de dødes verden mer generelt. Disse døde blir dyrket for å oppnå ”amorske eller antisosiale” mål, mens forfedre blir dyrket med det mål at det går på akkord med sosiale prinsipper som råder i samfunnet.¹⁵⁹ Verdien i de døde ligger i funksjonen de spiller for de levende.¹⁶⁰ Fortes definerer forfedredyrkelse som: “a body of religious beliefs and ritual practices, correlated with rules of conduct, which serves to entrench the principle of jural authority together with its corollary, legitimate right, and its reciprocal, designated accountability, as an indisputable and sacrosanct value-principle of the social system.”¹⁶¹ Det er altså en samling av ritualer og juridiske (hvis det kan brukes) virkemiddel i ulike sosiale systemer. En slik definisjon dekker flere variasjoner av fenomenet som man har funnet, og som vi skal se varianter på i analysen.

4.5 En mulig historiografisk oppdeling

Fremstillingen av forfedredyrkelse som kilden til fremveksten av sivilisasjonen er preget av ulike syn på religiøse fenomener som en kilde til makt. Jeg skal nå se hvordan de nevnte synene kan ha påvirket fremstillingene i forhold til forfedredyrkelse og om det finnes noen generelle linjer for forståelsen og fortolkningen av de empiriske kildene man kan følge. For lettere kunne se utviklingen i mayaforskningen vil jeg dele den opp i kronologiske perioder. Det var som nevnt en tendens i de demografiske fremstillingene at noen syn på Mayafremveksten har vært dominerende. Ved å dele litteraturen som omhandler religiøse faktorer i perioder vil det være lettere å se om det er noen sammenheng mellom de demografiske og de mer sosiopolitiske fremstillingene. Disse elementene vil bli benyttet videre i kapittel 5. Jeg vil der drøfte om det finnes noen sammenhenger mellom disse to aspektene ved Mayaforskningen.

Fase- og periode oppdeling har vært sentralt i Mayanistenes ulike fremstillinger. En annen oppdeling er av den mer historiografiske sort. Antropologen Jeremy A. Sabloff (1944-) og arkeologen Gordon Willey (1913-2002) mente arkeologien om Mayasivilisasjonen har gått igjennom ulike faser. (1) En inngående og spekulativ periode (1492-1840). Det var da

¹⁵⁹ Gluckman, Max. ”Mortuary customs and the belief in survival after death among the South-Eastern Bantu. *Bantu Studies*, Vol. 11, (1937), 117-136.

¹⁶⁰ McAnany, 1995: 1.

¹⁶¹ Fortes, Meyer, *Religion, Morality and the Person: Essays on Tallensi Religion*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), 79.

man først oppdaget ruinene, og hvor noen ganske spekulative teorier ble fremlagt. Den eksentriske Lord Edward King av Kingsborough (1795-1837) ble økonomisk ruinert ved å gi ut den ni volum store bokserien *Antiquities of Mexico*. Her var hovedtesen at Mayaene var en av Israels tapte ti stammer.¹⁶² Dette er et særtilfelle, men teoriene som stammer fra denne perioden bar preg av spekulasjoner fremfor hypoteser og teorier. Fagfeltet begynte etter hvert å bli mer profesjonalisert. (2) Tiden etter ble deretter dominert av arkeologer og eventyrlystne, arkeologer og eventyrlystne som i stor grad nedtegnet sine funn, og klassifiserte hva de fant. Denne klassifiseringen var ofte grov og forenklet. Denne perioden fikk av Sabloff og Willey betegnelsen: den deskriptive og klassifiserende perioden (1840-1914). (3) Denne ble etterfulgt av en mer dyptgående klassifiserende historisk periode (1914-1960), hvor man nå forsøkte å plassere sine funn i kontekst, og legge frem mer holdbare teorier. (4) Dette tilspisset seg og ledet frem til det som blir kalt den forklarende perioden (1960-).¹⁶³ Sabloff og Willey legger seg her tett opptil at Mayaforskning i stor grad har fulgt en Baconistisk induktiv utvikling, en metode oppkalt etter Sir Francis Bacon, hvor vitenskaplig metode i et fagfelt fulgte en periodisering med oppdagelse, klassifisering, så tilslutt en periode med fokus på forklaring.

For at den historiografiske analysen av forfedredyrkelse skal bli oversiktlig vil jeg forsøke å plassere Mayanistene i disse periodene. Dette er som sagt en historiografisk analyse av fremveksten av Mayasivilisasjonen. Begrepet fremvekst legger til grunn en tolkning og et forklaringsaspekt ved de historiske fremstillingene. Utvikling og forandring kan beskrives, men gir da liten mening. Derfor vil jeg forenkle det enda mer. Jeg vil i analysen av religion og ideologi som årsaksmodell gruppere forskerne og forskningspublikasjonene i to perioder. En tradisjonell periode, som omfatter de to tidligste periodene 1492-1914, samt den tredje (1914-1960). Den tradisjonelle perioden omfatter de tidligste oppdagerne, men det som er relevant for problemstillingen i denne oppgaven er mulig årsaksmodeller som kan foreligge. I den tredje, klassifiserende perioden begynte man å teoretisere og se på mulige kausalårsaker. Likevel var dette som sagt et felt som på denne tiden var totalt dominert av arkeologer og amatører lokket av mytiske fabler. Disse arkeologer skal stort sett ha holdt seg til å utgrave og beskrive sine funn. Perioden etter 1960 bar preg av et inntog av mer helhetlige tilnærmelser, i hvert fall fra noen hold. Dette innebar blant annet at man begynte å få et mer bevisst bruk av

¹⁶² Thompson, 1955; 1973: 33.

¹⁶³ Sabloff, Jeremy A. & Willey, Gordon. "The Collapse of Maya Civilization in the Southern Lowlands: a Consideration of History and Process, I *Southwestern Journal of Anthropology*, Vol. 23, No. 4 (winter, 1967): 5.

historiske og antropologiske vitenskaplige metoder. Denne perioden begynte derfor å revidere mange av de gjeldene synene på Mayasivilisasjonen. Denne perioden vil i oppgaven derfor få betegnelsen den revisjonistiske perioden. Periodiske avgrensninger kan være kunstige, og det finnes studier og forskere som har hatt forskning som strekker seg til flere ulike perioder. Flere av forskerne hadde også sitt virke på tvers av den kunstige grensen 1960. Periodiseringen er derfor mer tematisk enn kronologisk, men kan likevel plasseres i en kronologi fordi det var generelle strømninger og vitenskaplige paradigmer som gjaldt. Thomas Kuhns vitenskaplige paradigmeskifter er preget av hegemoniske syn på vitenskapen, og hvor det skjer skifter i dette når man ikke lenger klarer å gi tilfredsstillende svar på de vitenskapelige spørsmål man stiller.

4.6 Den tradisjonelle perioden.

*It is not in my nature to discredit any marvelous story. I am slow to disbelieve, and would rather sustain all such inventions; but it has been my unhappy lot to find marvels fade away as I approach them.*¹⁶⁴ - John Lloyd Stephens

Mayaforskningens tidlige periode ble som sagt dominert av et fåtall forskere. Disse forskerne, helt fra oppdagerne og frem til de større akademiske institusjonene begynte å ta over, presenterte stort sett et bilde av en liten jungelbefolkning med stor religiøs tro. I tillegg rådet en tro på at denne sivilisasjonen gikk fra å være en liten ”blomsterknopp”, til ”blomstring”, før den så ”visnet” hen. Alt dette før spanjolene ankom kontinentet Amerika.¹⁶⁵ Funnene avdekket bilder og tegn som tydet på en kultur gjennomsyret av religiøse forståelser av verden.

En av de tidligste til å beskrive denne den klassiske Mayasivilisasjonen var den nevnte biskopen Diego de Landa. De Landa var som sagt en av de som var ivrigst i å fjerne de ideologiske og religiøse tegnene i blant Mayaene. Samtidig har vi han å takke for en av de

¹⁶⁴ Webster, i Fagan (ed.), 2006: 129.

¹⁶⁵ Mørk, 1995: 35.

tidligste nedskrivningene av Mayatekster, og et feilaktig, men likevel viktig forsøk på å oversette hieroglyfene.¹⁶⁶

En oppfatning er at spanske prester og biskoper hadde i erobringstiden av Amerika to syn på de lokale menneskene. Indianerne ble sett på som enten en slags undermenneske - en barbar, eller som uopplyste mennesker som måtte læres opp i den kristne tradisjon og utvide Guds fromme flokk. Med bakgrunn i dette forsøkte man å assimilere de lokale religiøse skikkene med de kristne. Biskop De Landa beskrev forfedredyrkelse hos Yucatánmayene som en variant av europeisk middelaldersk helgentilbedelse.¹⁶⁷ Ett aspekt som kanskje faller utenom en europeisk middelaldersk helgentilbedelse, er at denne ikke er slektsspesifikk. Helgene har navn og et mytisk rykte, men likevel er det et skille mellom personen og helgenen som er større enn i forfedredyrkelse. Hvis forfedredyrkelse skal ha bidratt til å ha vært en årsak eller forklaring på fremveksten kan den muligens ikke ha vært en idolisert religiøs figur. Dette kan se ut til å være mer relevant i beskrivelser av sakralkongdømme, men også der skal slektskapet ha spilt en viktig rolle for samfunnsoppbygningen. En slik sammenfatning av religiøse begreper kan være at de begge kan være konvergente for mennesker. De knyttes sammen i troen, enten på helgener eller en hellig konge. Problemet er at dette ikke er blodsband, eller slektskap slik forfedredyrkelse etter definisjonen skal være. Det blir en ulik retning på makten. I en slik helgendyrkelse kan det ha vært slik at en hierarkisk oppbygning allerede må ha vært tilstede for å kunne være knyttet til gudene. Forfedredyrkelse og slektskap kan ha skapt en slik sentralisering ved at de eldre, og de nærmest i slekt med forfedrene fikk autoritet.

Et aspekt som kan ha preget de tradisjonelle mayanistenes syn på religion og en mulig årsak til sentralisering som kan gjelde begge fenomen, er en mulig objektifisering av personer. Ved at det knyttes stor religiøs og ideologisk verdi opp mot objekter kan dette ha samlet folket i tro, og på den måten ha vært en bidragsyter til sentralisering av makt. Etnografisk kilder fra blant andre Huichol indianerne, som holder til i sentrale deler av Mexico, skal ha vist at de delte med Mayaene en tanke om "bone soul".¹⁶⁸ Det er et konsept hvor bein og rester fra mennesker blir en kilde til liv. Det har blitt funnet bein muret inn i bygninger fra den klassiske perioden til Mayasivilisasjonen, som kan være eksempler på et slikt religiøst fenomen. De første forsøk på antropologisk forståelse av Mayaene kan derfor ha

¹⁶⁶ Tozzer, i De Landa 1941, forordet.

¹⁶⁷ Clendinnen 1987: 122; Tedlock 1993: 146-147, hentet fra McAnany 1995: 28.

¹⁶⁸ Pohl, Mary, "Maya Ritual Faunas: Vertebrate Remains from Burials, Caches, Caves, and Cenotes in the Maya Lowlands", i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 98.

sett ut til å være preget av adaptasjon av begreper og fenomener kjent fra sin egen kultur. Som for eksempel idol og helgendyrkelse. Det er likevel vanskelig å se en rettlinjert vei til sivilisasjon i en slik forståelse av forfedredyrkelse og helgendyrkelse.

En stund etter Diego de Landa og den spanske kolonitiden, begynte eventyrlystne amerikaner og briter å interessere seg for denne jungelen. Mystiske jungelbyer, ofte fylt med gull og edelsteiner, er en arkeologisk myte som har forårsaket mye menneskelig ruin. Amerikaneren John Lloyd Stephens (1805-1852) og hans britiske illustratør Frederick Catherwood (1799-1854) utforsket og illustrerte over førti områder, blant de mer prominente, var Mayabyene Palenque, Copán, Uxmal.¹⁶⁹ Lloyd Stephens uttalte seg lite om forfedredyrkelse, men verkene de to lagde, og kanskje spesielt de detaljerte illustrasjonene viste religionens posisjon i samfunnet.¹⁷⁰ Han mente blant annet at hieroglyfene beskrev Mayaenes historie og kronologi, noe som senere har vist seg å være riktig. Problemet var at han ikke klarte å oversette det, og dermed kunne han ikke underbygge spekulasjonen med empiri.¹⁷¹

På den andre siden mente Esther Mørk i sin historiografiske analyse av Mayasivilisasjonens kollaps, at ideologi og religion var aspekter de tradisjonelle mayanistene i liten grad belyste i sin forskning. Grunnen til dette var at man før 1960-70-tallet slet med å oversette og tolke hieroglyfene man hadde funnet på steler og vegger.¹⁷² I følge den britiske arkeologen Norman Hammond (1944-) fant man i denne historiografiske perioden også masker og ikonografier som tydet på utbredt og komplekse religiøse institusjoner allerede i den førklassiske perioden. Funn som ifølge Hammond stort sett skal ha blitt oversatt eller nedvurdert i samtiden.¹⁷³ En av grunnene til dette, var at hans forgjengere Sylvanus Morley (1883-1948) og Thompson (1898-1975) mente inskripsjonene de hadde funnet ikke var historiske nedtegnelser, men mer mytiske.¹⁷⁴ Et slikt syn kan ha gjort at man nedvurderte hieroglyfenes verdi for kronologi og videre arkeologisk forskning, men det viste dem også hvor sterkt posisjon religion hadde i de tre tidsperiodene som Mayasivilisasjonen har blitt tidsmessig avgrenset til. Det Mørk derfor kanskje har mer rett i, er at de tradisjonelle mayanistene, særlig fra 1920, og opp mot 1960-tallet presenterte religion som en årsak, men

¹⁶⁹ Hammond, Norman, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 12

¹⁷⁰ Hammond, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 23.

¹⁷¹ Hammond, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 23

¹⁷² Mørk, 1995: 45.

¹⁷³ Hammond, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 22.

¹⁷⁴ Hammond, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 23

manglet noe den underleggende empirien. Det er derfor gjennombruddet i oversettelsen av hieroglyfene blir sett på som et sprang til forståelse. Dette kan ha sammenheng med at det kan ha rådet et mayasentrisk syn på sivilisasjonen, som gjorde at man ville tillegge årsaker til en utvikling til de allerede eksisterende forholdene i lavlandet.

4.6.1 Teokrati vs. Forfedredyrkelse

På begynnelsen av 1900-tallet begynte institusjoner ved større amerikanske universiteter å interessere seg for Mayaregionen. Selv om det var spesielt tre institusjoner som utmerket seg, så var det relativt få mayanister som har gjort seg gjeldende. Det var spesielt trekløveret i Sylvanus G. Morley (1883-1948), J.E.S. Thompson (1898-1975) og Alfred V. Kidder (1885-1963), hvor førsnevnte var Thompsons mentor, og Kidder var kollega av Morley. Kidder ble også etter hvert Instituttleder for The Peabody Museum of Harvard. Denne utnevnelsen skal ha forsterket trekløverets dominans i fagfeltet.¹⁷⁵ Denne dominansen besto i deres evne til blant annet å kontrollere hvilke utgravninger som ble prioritert. Disse tre var tilhengere av at Mayasivilisasjonen var et teokrati og i så måte gjennomsyret av religiøs ideologi.¹⁷⁶ Templene og palassene man hadde funnet i jungelen var ifølge disse, stort sett ubebodde seremonielle senter. Som beskrevet i forrige kapittel mente spesielt Thompson at befolkningen i området må ha vært liten. Med en liten befolkning kan det tenkes at det kreves sterkere insentiv til å få bygget de religiøse templene. Som vi så i Christine Carrelis utregninger i Copán, krevde dette mye arbeid, og det ville naturligvis tatt lenger tid, jo mindre befolkningen kan ha vært. Vi så ovenfor at bare i de begynnende stadiene av det kongelige komplekset i Copán krevde over 175 000 person-dager med arbeid. Det er av den grunn Morley (1883-1948) hevdet at: "The remarkably rich and closely integrated Maya religion must have provided the impetus for the great amount of voluntary labour required"¹⁷⁷ Hvis man var av den tro at området var tynt befolket, noe blant annet Morley (1883-1948) og Thompson (1898-1975) trodde, kreves det mer av en befolkning å bygge dette, og dermed kreves det sterkere insentiv, religion.

¹⁷⁵ Hammond, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 21; Webster, i Fagan (ed.) 2006: 145-146.

¹⁷⁶ Thompson 1955; 1973: 42.

¹⁷⁷ Morley, 1968: 266.

Så hvordan passer dette som en forklaring på fremveksten av Mayasivilisasjonen? At Mayasivilisasjonen skulle vært et teokrati, tilsier at religion hadde en viktig posisjon i samfunnet. Thompson (1898-1975) mente også at funnene av rester av mennesker i templene tyder på en slags forfedredyrkelse, men at disse var forbeholdt menn med høy status.¹⁷⁸ Det forklarer likevel ikke hvordan fremveksten skal ha skjedd, og det forklarer heller ikke om forfedredyrkelsen var et utbredt fenomen i førklassisk tid. Grunnlaget for fenomenet må ha eksistert for at det senere kan ha utviklet seg. Likevel trenger ikke tilstedeværelsen ha vært det som bidro mest til utviklingen av samfunnet i lavlandet. Mayakongene i de klassiske (både kvalitativt og tidsmessig) byene var ifølge disse leder for teokratier, hvor deres legitimitet og evne til styre ligger i deres forhold til gudene. Det kan virke som forskerne i den tradisjonelle perioden har ilagt religion en slags mekanisme til endring. Det kan tenkes at funn av kilder som tydet på forfedredyrkelse i de øvre lag av samfunnet kan tyde på arvelig status og ressurser. Noe som kanskje gjør at deres syn på forfedredyrkelse som mekanisme kan ha bidratt til fremveksten av Mayasivilisasjonen. Likevel mener de at religionen skal ha hatt en viktig rolle. Det kan tenkes de så på Mayasivilisasjonen som et samfunn hvor alle var troende. Mayasivilisasjonen kan ha blitt sett på som en "theatre state in which the kings and princes were the impresarios, the priests the directors, and the peasants the supporting cast, stage crew, and audience."¹⁷⁹ Så lenge prestene klarte å holde på publikumskonsentrasjon, hindret man et "teppefall". Det kan i så fall virke som bøndene var et takknemlig publikum ut i fra de fysiske krevende rollene de ser ut til å ha fått i særlig førklassisk og klassisk periode av Mayasivilisasjonen.

Sylvanus G. Morley (1883-1948) og J. Eric S. Thompson (1898-1975) skal ha ment at Mayasivilisasjonen stort sett var en uavhengig oppblomstring. Det var ingen moderkultur som hadde forflyttet seg inn i lavlandsjungelen.¹⁸⁰ Det disse mayaforskerne da kan ha gjort, er å trekke en linje til Mayaenes kultur uttrykt gjennom symbolene de skal ha produsert. Dette kan da igjen vise at det fantes et ideologisk grunnlag som kan ha bidratt til en samfunnsendring, hvor makten ble sentralisert. Dette kan for eksempel ha være Mayakalenderen. Denne kalenderen, med sine nøyaktige utregninger av solformørkelser og gjentakende hellige utforming, kan ha vært en kilde til makt. Ved å kunne tolke og styre tiden kan man ha kontrollert en befolkning som kan ha tolket den bakomforliggende symbolikken bokstavelig.

¹⁷⁸ Thompson, 1955; 1973: 57-58.

¹⁷⁹ Geertz, 1980: 13.

¹⁸⁰ Coe, 1966; 2005: 11.

Mayakalenderen, og dens kompleksitet bruker George W. Brainerd for å bevise at det var en øvre klasse i samfunnet allerede i formativ periode. Brainerd legger til grunn kalenderen som bevis for sivilisasjonen gjennom at den måtte organiseres av et presteskap. Kalenderen hadde blitt brukt i flere hundre år i den førklassiske perioden.¹⁸¹ I en slik fremstilling, ligger grunnlaget for en forsterket hierarkisk oppbygning allerede i mayafolket i den førklassiske perioden. Det kan derfor tenkes at Brainerd mener at det skjedde en forsterkning av disse forholdene. Det han ikke kommer inn på er grunnene til en slik sosiopolitisk utvikling. Det kan tenkes det skyldtes at man trengte en spesialisering som kunne tolke og forstå kalenderen.

Mannen bak en av de mer aksepterte kalenderekorrelasjonene, antropologen Herbert J. Spinden (1879-1967), mente at Mayaenes gjennombrudd og genialitet i mayaenes religiøse ideologi, matematiske og astronomiske prestasjoner ikke var uttilsikta resultater av sivilisasjonsutviklingen, men noe som må: "be regarded as the true cause and original ferment which produced these arts and ceremonies which now seem to us so wonderful."¹⁸² Religionen ble derfor i en større grad en årsak fremfor et resultat, selv om man ikke enda hadde klart å tyde de hieroglyfiske tekstene. Selv om forskere la frem hypoteser som tilsa at ideologi og religion nødvendigvis måtte ha vært fremtredende hos Mayaene, så har de på denne tiden lite empirisk hold. De baserer seg ofte på en slags deduktiv-metode hvor den eneste uprøvbare må være den riktige.

4.6.2 Begynnelsen på noe nytt

Forskerne i den tradisjonelle perioden kan kanskje bli beskyldt for å ha en litt ensidig metodisk tilnærming til Mayasivilisasjonen. Dette var starten på et relativt nytt forskningsfelt, hindret av både økologiske forhold, og at mystifiseringen tiltrakk seg en viss type mennesker. På tross av dette synet benyttet J. Eric Thompson (1898-1975) seg også av en type etnografisk kilder. Thompson var flere turer i lavlandet i Petén. Der ble han kjent med, bodde hos og dro på ekspedisjoner med etterkommere av Mayasivilisasjonen. De karaktertrekkene han da observerte, var de skal ha oppført seg disiplinerte og hadde stor respekt for autoriteter.¹⁸³

¹⁸¹ Brainerd, 1954: 40, parafasert i Altschuler, Milton, "On the Environmental Limitations of Mayan Cultural Development", *Southwestern Journal of Anthropology*, Vol. 14, No. 2 (sommer, 1958), 193.

¹⁸² Spinden 1940: 184, parafasert i Altschuler, 1958: 193.

¹⁸³ Thompson 1955; 1973: 265.

Disse karakteristika kan ha formet hans syn på Mayasivilisasjonen som et tynt befolket teokrati. Som nevnt krevdes det mye arbeid for å bygge templene og byene, derfor kan lederne hatt makt over befolkningen. Denne makten må ha vært stor nok til å kunne få befolkningen til å underkaste seg deres autoritet. Denne autoriteten kan i følge Thompson ha stammet fra religiøse forhold og slektskapetsbånd til det guddommelige. Det tyder på at han mente overgangen fra et mer egalitært samfunn til et mer hierarkisk kan ha skyldtes religionens rolle. Som vi så i kapittel 3, kom mange av de teknologiske nyvinningene til å forandre flere mayanisters syn på demografien og matproduksjonen i lavlandet Petén. Siden disse manglet kan det ha preget noen av mayanistene syn på demografi som katalysator for samfunnsendringer. Likevel var mangelen på empiriske bevis et problem. En modell, som vil bli nærmere drøftet i neste kapittel, kan ha vært at det med en liten befolkning, og tilsvarende lite næringsgrunnlag, har vært en kamp om ressurser som kan ha bidratt til strukturelle endringer av mayasamfunnet.

De fleste årsakssammenhengene til fremveksten som stammer fra før 1950, var stort sett at ideologi og religion legitimerte en utbytting av ressurser og arbeidskraft. Dette gjorde lederne ved å vise til sitt slektskap til de guddommelige, samt å ”kontrollere” naturfenomener basert på Mayakalenderen. På midten av 50-tallet begynte man å løse noe av mayakoden, noe som muliggjorde nye forståelser som førte til at teoriene kan ha blitt mindre spekulative.

Den tradisjonelle perioden ser ikke ut til å ha neglisjert religion og ideologi som årsaksmodell for fremveksten av Mayasivilisasjonen. Snarere tvert i mot. Kritikken mot de historiske fremstillingene fra denne tiden er likevel berettiget når det kommer til den empiriske oppbygning av disse teoriene. Teoriene bærer med seg snev av spekulasjoner og til tider enkle deduktive metoder. Dette stammer trolig fra den arkeologiskvitenskaplige metoden som rådet på denne tiden. Man skulle så godt det lot seg gjøre holde seg til det deskriptive. Kritikken er kanskje best plassert ved at man ser på mystifiseringen av Mayasivilisasjonen. En av grunnene til mystifiseringen av sivilisasjonen var at arkeologene som bedrev forskningen kanskje ikke hadde tilstrekkelig antropologisk kompetanse. Så derfor ble ofte resultatene av utgravningene deskriptive tekster fremfor tolkende.¹⁸⁴

Det ser ut som på samme måte som Kuhns paradigmer klarte ikke lenger spørsmålene å besvares på en tilfredstillende måte. Denne utilfredsheten gjorde at det kom et inntog av andre fagfelt, og spesielt flere antropologer som nå fattet interesse for jungelsivilisasjonen.

¹⁸⁴ Webster, i Fagan (ed.), 2006: 132.

Det ble større fokus på å forklare og forstå enn tidligere. Sammen med flere funn, og nye utgravninger banet dette vei for en generasjon med nye Mayanister. En av de klareste grunnene til det som her blir betegnet som den revisjonistiske perioden, er likevel teorier lagt frem av lingvister og antropologer.

Den russisk-amerikanske arkeologen Tatiana Proskouriakoffs (1909-1985) tyding av mayahieroglyfene muliggjorde slike nye forståelser. Hun utforsket hieroglyfer i Mayabyene Piedras Negras og Naranjo, to byer som i størrelse var mindre enn Tikal og Copán, men som likevel var imponerende i sitt innhold av bygninger og hieroglyfer. Før hadde man gått fra å tro hieroglyfene beskrev guddommelige og mytiske historier, til å tro på at det kunne ha vært beskrivelser av virkelige hendelser. Thompson (1898-1975) kritiserte Lloyd Stephens (1805-1852) for denne troen.¹⁸⁵ Proskouriakoff regnet seg frem til at flere datoer sammen med navn på menn, stemmet overens med arkeologiske kilder og antall år herskere sannsynligvis kunne ha regjert.¹⁸⁶ Man klarte da i større grad å skille myten og makten. Dette på tross av den dominansen blant andre Thompson (1898-1875) skal ha hatt. Konsekvensene av Proskouriakoffs funn skapte et stort gap i de arkeologiske tolkningene, og man har ved hjelp av dette kunne tilbakevise eller bekrefte det som tidligere var hypoteser.¹⁸⁷ Dette er også et av de klareste skillene man har mellom den tradisjonelle og den revisjonistiske perioden.

4.7 Den revisjonistiske perioden

Den nye generasjonen mayanister begynte å trekke inn mer helhetlige forklaringsmodeller og vitenskaplige metoder fra andre vitenskaper enn arkeologi. Den nye generasjon skilte seg ikke bare i de vitenskaplige metodene, men også i sitt fokus, og virke.

Norman Hammond (1944-) mente det skal ha skjedd en generell forandring i forskningsfeltet i årene 1970-1981.¹⁸⁸ I perioden fra ca. 1960 kan det ha virket som det kan ha vært misnøye og utilfredshet med de gjeldende fremstillingene av Mayasivilisasjonen. Dette kan ha vært en av grunnene til at det ble vanskeligere å få de ledende institusjonene til å finansiere utgravninger. Peabody instituttet finansierte på 60-tallet en storslagen utgravning av Mayabyen Tikal. Denne utgravningen krevde mye ressurser og mange mennesker. For

¹⁸⁵ Hammond, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 23

¹⁸⁶ Proskouriakoff, 1960: 454-455.

¹⁸⁷ Webster, i Fagan (ed.), 2006: 139.

¹⁸⁸ Hammond, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 28.

eksempel var man nødt til å fly inn forsyninger på grunn av de dårlige veiene.¹⁸⁹ Noen mente derfor at slike storslåtte arkeologiske prosjekter var ufruktbare uten en problemorientering og fremlagte hypoteser.¹⁹⁰ Det var ikke lenger nok å finne mulige områder til å utgrave og katalogisere sine funn.

Disse aspektene sammen utgjorde ett skille i Mayaforskningen. Dette kan også ha skapt et skille i hvordan religion og ideologi har blitt sett på som årsaker i fremveksten av sivilisasjonen. Som nevnt er ett generelt trekk med forskningen på den klassiske Mayasivilisasjonen, at man stadig har kunne flytte den klassiske perioden bakover i tid. Nye funn har vist at de sivilisasjonskriterier man før trodde var forbeholdt den klassiske perioden har man nå funnet i tidligere byer.¹⁹¹ Grunnen her er todelt. Det ene er at man har funnet Mayabyer som før var skjult, eller neglisjert i fagfeltet. Eksempler på dette er Mayabyene El Mirador og Nakbe. Den andre grunnen er at ved hjelp av nyere teknologi har man klart med større nøyaktighet å plassere ulike objekter.

4.7.1 Teokrati vs. Forfedredyrkelse

Religion og ideologi har ifølge tekstene spilt en viktig rolle i Mayasivilisasjonen, både før og etter den klassiske perioden (ca. 250 e.kr – 900 e. kr). Det som kanskje skiller de såkalte tradisjonalistene fra revisjonistene var kanskje hvilken rolle dette kan ha spilt for å forklare fremveksten av Mayasivilisasjonen. En av de lengstlevende fremstillingene av de Mayanske lederne, er at de var konger, og ofte sakralkonger, sakralkonger som hadde legitimitet og makt gjennom å være ett bindeledd mellom befolkningen og det guddommelige. I de mayanske kildene blir disse kongen omtalt som Ahaw/ahau eller K'uhul/ch'ul ahaw – dette blir ofte oversatt til hersker, eller hellig hersker.¹⁹² I likhet med de andre tvetydige begrepene som har blitt omtalt ovenfor, har begrepet Ahaw flere betydninger. Ahaw har i de Mayanske tekster blitt brukt som navn på en av dagene i 250-dagers kalenderen, og er å finne i de såkalte emblemhieroglyfene. Begrepet emblemhieroglyfer er et funn gjort av arkeologen Heinrich Berlin. Berlin oppdaget at lignende hieroglyfer ble plassert på prominent plasser i flere Mayabyer. Disse hieroglyfene ble oversatt og tolket som et tegn på regional dominanse.

¹⁸⁹ Sharer & Taxler, 2006: 63.

¹⁹⁰ Hammond, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 28.

¹⁹¹ Hammond, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 29. & Coe 1966; 2005: 82-83.

¹⁹² Demarest, 2004: 47.

En dominerende by, som for eksempel Tikal markerte sin territorielle dominans i den mindre byen Dos Pilas ved å plassere sitt emblem i byen.¹⁹³ Det at de inneholder tittelen på ledere (ahaw) kan, og har blitt, fortolket til at Mayabyenes autoritet springer ut fra kongen.¹⁹⁴ En sammenkobling mellom by og hersker.¹⁹⁵ Symbolet på lederen, slekt og by kan ha gjennom ritualer og religiøse forestillinger konvergert. Eller så kan det ha vært slik at leder, by og slekt har vært symbolsk uttrykk for det samme. På samme måte som ritualene kan ha ekspandert, kan også symbolene ha ekspandert slik at de på den måte kan ha omfattet flere objekter.

Det ser ut til å ha vært et skille mellom forskerne om hvordan forfedredyrkelse og slektskap favnet som begreper. Dette kan ha påvirket deres forståelse av forfedredyrkelse som en faktor i utviklingen av Mayasivilisasjonen. Som vi skal se nærmere på, er Ajawkonseptet, som en sakralkongen knyttet opp mot sine forfedre og slektskapet. David Freidel (1946-) og Linda Schele (1942-1998) mente det er tegn til en plutselig oppblomstring og utbrodering av de offentlige bygningene i lavlandet, fra det første århundret før Kristus. Dette skyldtes ifølge disse to opprettelsen og oppstandelsen av ahaw som offentlig religiøs og politisk institusjon.¹⁹⁶ I et forsøk på å avgrense begrepet definerer Freidel og Schele en rekke aspekter: Ajaw-herskerne var gudfommelig og hadde overnaturlige krefter. Ajawherskerne skal også ha hatt en type slektskap til forfedre og guder, noe som tilsier at slektskapet kunne være basert på noe annet enn genealogi. For eksempel skal noen ha legitimert seg ved å ha erklært seg direkte etterkommere av de mytologiske heltetvillingene, Hunahphú og Xibalanque, spesielt førstnevnte. De ser ut til å ha vært den ypperste religiøse instans som var tilgjengelig for menneskene.¹⁹⁷ Det kan se ut til at de som Brainerd, hevder at det var tegn til et hierarki som ble forsterket, fremfor en mer mytisk forestilling om et egalitært samfunn som plutselig forandret sin sosiopolitiske struktur.

Det som kan skille ulike forskere i den revisjonistiske perioden i synet på ideologi og religion som bidragsyter til en strukturell forandring, er kanskje nettopp dette slektskapsfokuset. Tikal og Copán var som noen av de større byene i Mayasivilisasjonen ofte sidestilt og satt likhetstegn ved. Det er likevel flere aspekter ved de politiske strukturene som skal ha vært ulike. I Copán skal ha vært et større slektskapsfokus som skal ha gått utenom

¹⁹³ Schele, Linda & Mathews, Peter & Macduff, Everton, *The Code of Kings: The Language of Seven Sacred Maya Temples and Tombs*, (New York: Scribner, 1998), 64.

¹⁹⁴ Demarest, 2004: 209-210.

¹⁹⁵ Demarest, 2004: 209.

¹⁹⁶ Schele, Linda & Freidel, David, "Kingship in the Late Preclassic Maya Lowlands: The Instruments and Places of Ritual Power", i *American Anthropologist*, New Series, Vol. 90, No. 3 (Sep., 1988), 548.

¹⁹⁷ Schele & Freidel, 1988: 548.

Ajaw institusjonen. William Haviland, som utførte utgravninger i blant annet Copán, mente at "lineage structure was far more prominent and political organization far less centralized at Copan than at Tikal".¹⁹⁸ Han setter slektskap og sentraliseringen av makt opp mot hverandre. Der slektskapslinjene sto sterkt, kan det ha vært et hinder sentralisering rundt lederen. Dette kan ligne på Clifford Geertz (1926-2006) syn på religionens rolle. Hierarkiet kan ha skapte en situasjon hvor det stadig krevde mer legitimering av sin autoritet og makt. Dette kunne skje gjennom religiøse seremonier. Derfor kan det ha skjedd en mekanisme som gjorde at dess nærmere gudene han kom, dess mindre reell politisk makt skal han ha fått.¹⁹⁹ Copán har derfor muligens hadde større behov får å legitimere den hierarkiske oppbygningen fordi det skal ha eksistert sterkere slektskapslinjer. Dermed måtte herskeren stadig legitimere sitt styre, men som paradoksalt underminert sakralkongene reelle politiske makt. Dette ser ut til å stemme ut i fra empiri fra Copáns hersker 18 Rabbit. Han skal ha hersket i 43 år, i perioden 9.13.3.6.8 (695 e.kr.) - 9.15.6.16.5 (738 e.kr.), og fått i sin regjeringstid bygget syv steler.²⁰⁰ Tikals hersker i omtrent samme periode, Jasaw Chan K'awiil I (9.12.9.17.16/682 e. kr. – 9.15.0.0.0/731 e. kr.), skal ha opprettet bare to steler.²⁰¹ Hvis stele bygging var en måte å konsolidere makten og legitimere seg selv som leder, kan det se ut til å stemme at Copán på denne tiden kan ha hatt en sakralkonge med mindre makt. Det skal i Copán, ha vært en gruppering som ikke erklærte sitt slektskap med kongen, men heller med de lokale forfedrene.²⁰² I Tikal kan det derfor ha vært en klarere hierarkisk oppbygning, hvor makten sprang ut fra lederskapet, og ikke at makten hadde sin base fra de nedre skift.²⁰³ Det vil si at Tikal i større grad kan ha hatt et mer tradisjonelt teokrati. Dette kan kanskje allerede ha skjedd i den førklassiske perioden. Forfedredyrkelsen i Copán kan ha hindret en sterkere integrering av den politiske makten. Det kan tyde på at andre forhold styrte den politiske utviklingen, som gjorde at en familie i Tikal klarte å utvide sin makt på bekostning av andre slekter.

McAnany argumenterer for at forfedredyrkelse skal ha vært et fenomen som var gjennomgående i Mayasivilisasjonen, og som skal ha vært gjeldene i alle samfunnslag.²⁰⁴ Det kan tenkes andre forhold som påvirket utviklingen til det religiøse fenomenet slik at Tikal og Copán utviklet seg forskjellig. Haviland mener Tikal i større grad skal ha hatt en slags

¹⁹⁸ Haviland, William A., "On the Maya State", i *Current Anthropology*, Vol. 38, No. 3 (June, 1997), 443.

¹⁹⁹ Geertz, 1980: 133.

²⁰⁰ Sharer & Traxler, 2006: 337.

²⁰¹ Sharer & Taxler, 2006: 313.

²⁰² Schele & Freidel, 1990: 87.

²⁰³ Geertz, 1980: 18-19.

²⁰⁴ McAnany, 1995: 53.

klasseoppdeling.²⁰⁵ Det kan tenkes at Tikal med en større befolkning kan ha hatt en annen type oppdeling av befolkningen. En oppdeling som i større grad var basert på yrke og ressurser og ikke slektskap. Christine Gailey mener at arverett og en jordbruksbasert befolkning skaper forhold hvor herskerne må søke makt gjennom andre arbeid. Arveretten i jordbrukssamfunn kan ha styrket ulike slektskapslinjer ved at de stadig fikk kontroll over mer land. Det kan på den måten ha skapt en politisk balanse som kan ha gjort det vanskeligere å sentralisere makten.²⁰⁶ I Tikal kan det kanskje tenkes at det har vært en mer økonomisk basert oppdeling.

Det kan likvel tenkes at Ahau/ajaw konseptet er noe som har sprunget ut fra forfedredyrkelsen. Både i Tikal og Copán, og de fleste store mayabyene har man klart å kartlegge en form for dynastisk oppbygning. Der grunnlaget til lederskap skal ha, om ikke fullstendig, vært basert på deres slektskap. I Tikal, og de fleste andre byene har man funnet veggmalier eller andre tegn som skal vise at man som konge, hele tiden legitimere seg selv gjennom slektskap.²⁰⁷ En mulig løsning på sammenhengen mellom sakralkongedømmet og forfedredyrkelsen kan ha vært at det har skjedd en slags ekspansjon av ritualer og religiøse fenomener. Fremveksten kan i så måte, i begrenset forstand, ha skyldtes forfedredyrkelsen i enkelte av mayabyene.

4.8 Ritualer og ekspanderende religiøse fenomener

Ritualer er selve manifesteringen av de religiøse verdiene i samfunnet. Her bygger man opp igjen de gjeldende tradisjoner og normer. Dette skjer igjen og igjen. Ritualer som handling, er av natur underlagt en gjentakende syklus, på samme måte som Mayakalenderen viste befolkningens sykliske tidsbegrep. Men også på samme måte ligger det i ritualene enkelte lineære aspekter. Mayakalenderen går i runder, som er tilbake til start etter ca. 52 år. Likevel var det også en tidsutvikling i mer lineære retning, i form av en *Long Count*. Hvor Mayaene telte dager fra begynnelsen av denne skapelsen. Det skal finnes ambivalente ritualer, som gjør at det som fenomen kan være både konserverende og ekspanderende.

²⁰⁵ Haviland, William A., "Review: Living with the Ancestors: Kinship and Kingship in Ancient Maya Society", i *American Anthropologist*, New Series, Vol. 98, No. 2 (Jun., 1996), 434.

²⁰⁶ Gailey, 1987: 249-250.

²⁰⁷ Demarest, 2004: 24.

Ifølge Tzvetan Todorov (1939-) er det to kognitive prosesser mennesker foretar seg når de står ovenfor noe nytt. (1) En fase hvor man forandrer og tilpasser de gamle skjemaer til det nye objektet, eller (2) en assimilasjonsfase, hvor man innlemmer det nye inn i det gamle.²⁰⁸

Ritualer er et konservativt fenomen i den form at det krever gjentakelser for at verdien og effekten skal finne sted. Slike gjentakelser kan gjøre at ritualer har en konserverende effekt på normer og religion i ulike samfunn. Denne konserverende effekten kan likevel skape forhold som gjør det mulig å manipulere eller ekspandere ritualet.²⁰⁹ Hvis konteksten rundt ritualet endrer seg, kan det være nødvendig med forandringer, men siden ritualer av natur motstrider seg endringer, må det skje gjennom en manipulering eller ekspandering. Man kan som Todorov sier akkomodere eller assimilere verdiene og effekten ritualene har for hver gang. Det er nettopp en slik tankegang som går igjen hos enkelte av Mayaforskerne. Enkelte mener at sakralkonger er en slags videreføring av forfedredyrkelsen.²¹⁰ Sakralkongene fikk sin legitimitet gjennom sitt slektskap til skaperne, og da ikke bare gudene, men også stamfedrene. Utviklingen til samfunnet skal ha fulgt en evolusjonær utvikling (på tross av de skjematiske periodeoppdelingene), og dermed kanskje også lederskapsrollen. Religion som fenomen kan på den måten ha blitt manipulert slik at det passet med samfunnsstrukturene og befolkningstallet.²¹¹ Dette er naturlig, siden sosial organisering nettopp er koordinasjon av oppførselen til befolkningen. Dess større befolkning, dess større koordinasjon kreves.²¹² Det er vanskelig å motstride at flere mennesker krever større organisatorisk makt, og at det kan ha ført med seg en stadig utvidelse av en religiøs institusjon.

Likevel kan det ha vært større regionale forskjeller enn en slik mekanisme fremstiller. ”In schemes of cultural evolution, descent-group organization is supposed to disappear as chiefdoms evolve into states, but again, things are more complex than such simple schemes suggest.”²¹³ Haviland fremhever, som nevnt ovenfor, at det var ulike styringer i de ulike byene. Hans grunnleggende syn på fremveksten og virke til Mayasivilisasjonen skiller seg fra mange av de mayanistene som forsøker å teoretisere større regionale likheter. Han kritiserer

²⁰⁸ Todorov, Tzvetan, *Symbolism and Interpretation*, oversatt av Porter, Catherine (London: Routledge & Kegan Paul, 1983), 27.

²⁰⁹ Feeley-Harnik, Gillian, ”Issues in Divine Kingship”, i *Annual Review of Anthropology*, Vol. 14 (1985), 281.

²¹⁰ Rice, 2008: 275.

²¹¹ Slagstad, Rune, Hognestad, Helge & Reichelt, Ebbe. *Gud skapt i vårt bilde?* Oslo: Gyldendal. 1980: 145.

²¹² Carneiro, Robert L. ”On the Relationship between Size of Population and Complexity of Social Organization.” I *Journal of anthropological research*, Vol. 42, No 3, Approaches to Culture and Society (Autumn, 1986), 360.

²¹³ Haviland, 1997: 444.

kanskje ikke at det skjer en utvikling, men at utviklingen er mer kompleks enn enkelte forskere legger opp til. Det kan likevel ikke utelukkes at for eksempel Tikal hadde kommet ”lengre” i utviklingen, og at Copán hvis andre forhold hadde tillatt det hadde utviklet en sterkere kongemakt. Dette blir fort kontrafaktisk, men teoriene som ligger bak kan likevel ha formet synet på regional utvikling av de sosiopolitiske forholdene.

Det vi ser er et sentralt skille mellom mayanistene i synet på hvor makten stammer fra. Ved å avgrense forfedredyrkelse til eliten, og den kongelige slekten, kan det se ut som makten stammer ovenifra og beveger seg nedover. All maktfordeling skjer på lederslektenes premisser. På den andre siden hvis forfedredyrkelse som fenomen var en av årsakene til en stadig sentralisering av ressurser og status, så kan den økonomiske kontrollen være en årsak til makt. Som sagt mente Patricia McAnany at forfedredyrkelse var et allment fenomen i Mayalavlandet, og at det var en kritisk organiseringskraft i alle sektorer i Mayasamfunnet. Hun mener at utviklingen av Mayasivilisasjonen var preget av et dynamisk forhold i nettopp slektskap og kongedømme (kinship and kingship).²¹⁴ Arthur Demarest er til dels enig i dette, men at det etter hvert i lavlandsbyene skal ha skjedd en overgang hvor forfedredyrkelsen som sosiopolitisk maktgrunnlag opphørte grunnet en ideologisk overgang til noe som skal ha lignet på Geertz teaterstat, og hvor K’uhul Ajaw som etablert institusjon raderte ut forfedredyrkelse som en allment fenomen i mayasamfunnet.²¹⁵

McAnany henter sine teorier fra sin utgravning av K’axob, Belize. Og sammenligner det med spesielt gravfunn fra Tikal.²¹⁶ K’axob var en by som, i forhold til andre Mayabyer, man har funnet tegn til kontinuitet i beboelsen over et relativt lang tidspenn. K’axob skal blant annet ha opprettholdt en relativt stor befolkning etter Mayasivilisasjonens ”kollaps”, ca. år 900 e. kr. Det skal i K’axob fra ca. 400 e. Kr, i følge McAnany, ha vært tydelige tegn på at befolkningen ikke var eglitær. Befolkningen hadde begynt å bli stratifisert, men var likevel knyttet sammen ”by the web of kinship”.²¹⁷ Der fant hun tegn på at samholdet i denne byen skyldtes en slektskapsmekanisme. I K’axob kunne dette skje ved at makrofamilier og slektskapslinjer gikk på tvers av sosiale lagene, og dermed hindret en klassekonflikt og generelt en dannelse av klasser. Dette mente hun var gjeldende i store deler av lavlandet i den førklassiske, og klassiske perioden.²¹⁸ William Haviland kritiserer derfor McAnany for å

²¹⁴ McAnany, 1995: 9.

²¹⁵ Demarest, 2004: 242.

²¹⁶ McAnany, 1995. 4.

²¹⁷ McAnany, 1986; 1995: 7.

²¹⁸ McAnany, 1995: 159.

trekke sine konklusjoner for langt. Som nevnt har han forsøkt å påpeke en heterogenitet i de politiske og religiøse strukturene i de ulike byene. Han mente derfor at en slik modell stemte i noen byer, blant annet Copán, men at det falt til grunnen ved empiri og funn fra Tikal.²¹⁹ Han er derfor enig i at forfedredyrkelsen og kongedømmet i seg selv kan skape spenning, men at det kanskje var andre forhold som kan ha bidratt mer til fremveksten av Mayasivilisasjonen. Likevel ser det ut til at Haviland mangler empirisk støtte til sin teori om at Tikal i større grad hadde en forfedredyrkelse i de forskjellige lag som var kvalitativt ulike.²²⁰ Som vi så ovenfor tyder funn på at de kongelige dynastiernes makt skal ha vært legitimert gjennom slektskap til forfedrene.

Både Haviland og McAnany ser ut til å unngå ideologi og religion som kilde til makt enten gjennom å distrahere eller skremme. Det virker heller som de mener ideologi og religion var materialistisk verktøy, som ved arvelige funksjoner skapte materielle forskjeller innad i samfunnet. På tross av kritikken om at hun undervurderer klasseforskjeller, benytter hun seg av en litt annen type materialistiske fremstillinger av religionens funksjon.²²¹ Dette vil bli sterkere belyst i neste kapittel.

4.9 Historiografisk oppdeling og problemet med de religiøse fenomen.

Er det så mulig å finne noen akademiske ansamlinger av hvordan forfedredyrkelsen var en viktig årsak til fremveksten? Det er på den ene siden lett å se hvordan tanken om en stadig utvidelse av ritualet, går fra enklere (primitiv) tilbedelse til sakralkonger. Denne litt forenklete teorien ser ut å ha hatt å passe med fremstillinger fra blant andre Thompson (1898-1975) og Morley (1883-1948), men også senere forskere som Arthur Demarest.²²² På den andre siden er de som mener at ideologi og religion har spilt en rolle, men da som en kilde til politisk makt gjennom kontroll av arbeidsstyrke og ressurser. Det er en vanskelig avgrunn å stige ut av. Det ser ut til at de på samme måte som de tradisjonelle Mayanistene, blir forledet av sine egne funn, og sine egne utgravninger. For eksempel baserer McAnany sine slutninger

²¹⁹ Haviland, 1996: 434.

²²⁰ McAnany, 1995: 10.

²²¹ McAnany, 1995: xii.

²²² Demarest, 2004: 24.

seg stort sett fra empiri fra K'axob. Denne byen skal i stor grad skal ha vært slektsbasert. McAnany forsøker muligens å koble forfedredyrkelsens mekanisme til å fordele materielle goder gjennom arv, med et ideologisk samhold som skapt gjennom slektsbånd.

Det nye med den revisjonistiske perioden er en vilje til å dekke de deler av samfunnet som tidligere har blitt neglisjert. En av grunnene til at man har kommet frem til en slags generell enighet i at de demografiske tallene var større, er dette fokuset på andre perspektiver og andre fremgangsmåter.

Skrift og tolkningene av tegnene skulle tilsynelatende kunne gitt større innsikt i Mayasivilisasjonens tanker og ideer. William Fash mener derimot at dette har forsterket skille mellom de som ser på mer sosiokulturelle konstruksjoner og materialistene. Grunnen til det er at hieroglyfer bare kan fortelle historien til et lite segment av befolkning i Maya sivilisasjonen.²²³ Enkelte av de gamle spekulasjonene og teoriene i den tradisjonelle perioden ble knust, men de nye har, ifølge Fash, skapt polimikk i fagfeltet. Det er sjeldent endelige løsninger i historiefaget.

Ideologi og religiøse fenomener som forfedredyrkelse har fått en ny kappe i den revisjonistiske perioden. Mer ideologisk og sosiokulturelt kan forfedredyrkelsen ha blitt sett på som en ekspansjon av tidlige religiøse ritualer, og i så måte ha vært en årsak til fremveksten. Likevel er dette to syn som på andre nivåer går i hverandre. Hvis man ser på ritualer som en distraksjon for å legitimere ressurs og arbeidsutbytting, vil man både se på forfedredyrkelse som et ekspanderende religiøst fenomen, og at stratifisering av samfunnet har skjedd på et materielt grunnlag. Forskerne i den tradisjonelle fasen ser i større grad ut til å ha fremhevet ideologi som den sentrale faktoren i fremveksten. Forskerne i den revisjonistiske påpeker mulige måter ideologi og forfedredyrkelse kan ha bidratt til en samfunnsutvikling, men de ser ut til å kvie seg for eksplisitte kausalrekker. Noe som er forståelig. Indirekte kan forfedredyrkelse ha skapt et mer utpreget hierarkisk samfunn. Likevel er det ofte i sammenheng med andre faktorer.

Noen av disse faktorene skal bli belyst i neste kapittel. Der skal jeg forsøke å samle noen av de løse trådene som har oppstått i skille mellom de demografiske og religiøse fremstillingene. Kultur kan være mest effektivt håndtert, som et rent symbolsk system, ved å isolerer elementene og spesifisere de interne relasjonene. Deretter kan man foreta noen

²²³ Fash, 1994: 193.

generelle observasjoner.²²⁴ På den måten kan ideologi uttrykt gjennom andre fenomener kanskje belyse hvordan forfedredyrkelse har preget fremstillingene av fremveksten av Mayasivilisasjonen.

²²⁴ Geertz, 1973: 17.

5 En begynnelse på slutten

I de to foregående kapitler har vi sett hvordan forskerne har delt seg i ulike syn på hvordan og hvorfor det skjedde en fremvekst av en sivilisasjon i lavlandet i dagens Guatemala. Tematisk har de blitt delt opp i demografisk, livsopphold og jordbruksmodeller som har blitt brukt til å vise hvordan befolkningspress har vært en årsak til kulturell og samfunnsstrukturell forandring. Ved en økende befolkning skjer en spesialisering av mennesker i ulike sosiale lag og det etableres maktstrukturer. Dette er en teori som flere av forskerne på Mayasivilisasjonen har henfalt til. Jeg tror grunnen til dette er at en slik teori besvarer både de mer evolusjonære deterministenes spørsmål om fremvekts, og at det heller ikke går direkte imot andre årsaksmodeller. Befolkningspress som bidragsyter til fremveksten av Mayasivilisasjonen passer godt med flerkausale forklaringer. Det passer også godt med andre teoretiske bidrag.

Dette kapitlet skal være en analyse av de historiografiske fremstillingene av noen av de mer fremtredende årsaksforklaringene som går litt på siden av de to foregående temaene. Dette er forklaringer som enkelte ganger har gått litt på siden av demografien og ideologi, men henger ofte også sammen med disse. Ett eksempel er hvordan Mayasivilisasjonen i tidlige fremstillinger har blitt fremstilt som en spesielt fredelig sivilisasjon. Dette er et syn som ikke blir delt av deler av Mayaforskerne. Noen av mayanistene mener derimot at fremveksten skyldtes nettopp krig og vold. Krig og vold som samlende kraft kunne ha spilt en rolle som katalysator for en sentralisering av lederskap.²²⁵ De som mener dette var en årsak, er samtidig forskere som har forfektet at Mayasivilisasjonen i seg selv ikke var spesiell. En av årsaksforklaringene er at volden/krig skapte et ”oss” og ”dem” dikotomi som kan ha splittet eller samlet menneskene som bodde i lavlandet i Guatemala, og på den måten ha skapt et behov for sentralisering av både makt og mennesker. Dette, og andre årsaksforklaringer vil bli analysert nedenfor.

I analysen i kapittel 3, kom det frem at det var spesielt to teoretiske retninger som krysset det historiografiske skillet mellom tradisjonalistene og revisjonistene. Det gikk på de

²²⁵ Webster David L., “Ch. 13. Warfare and the Evolution of Maya Civilization”, I Adams, (ed.), 1977: 335-373.

som mente det var relativt få innbyggere og liten befolkningstetthet, og de som mente at området har blitt befolket relativt tett. Både fremstillinger av fremveksten av Mayasivilisasjonen fra den tradisjonelle perioden (frem til ca. 1960), og fremstillinger fra den revisjonistiske (ca. 1960 og frem til i dag), benyttet seg ofte av befolkningstall som en årsaksmodell. De forsøker andre tilnærminger, men underliggende, og sentralt for deres tilnærming er det forbausende ofte et demografisk press. Befolkningstallet og tettheten skal ha skapt et stress på strukturene i samfunnet, og dermed vært en bidragsyter for forandringer.

Arkeologen Robert Sharer (1940-), som tok over for Sylvanus Morley (1883-1948) i å skrive oppslagsverket *The Ancient Maya*, mente det var et plausibelt scenario for utviklingen at man hadde befolkningsvekst, samtidig som noen individer klarte å tilegne seg mer ressurser enn andre.²²⁶ Nettopp denne materialistiske forståelsen ligger til grunn for både ressursoppsamling gjennom arv og gjennom krig.

En måte tilegnelse av ressurser kan skje på er derfor gjennom vold, og trusler om vold. Mayanistene i den tradisjonelle perioden presenterte stort sett Mayaene som et fredelige folk: "By the 1940s and 1950s, many archaeologists had accepted an even grander set of evolutionary assumptions: throughout Mesoamerica, a stage of creative, theocratic, and peaceful Classic cultures was sandwiched between an earlier era of simple farming communities and a later set of decadent, cruel, and warlike Postclassic societies, these last including the Aztek and their contemporaries."²²⁷ En slik fremstilling ser ut til å preget flere av mayanistene i den tradisjonelle perioden. Dette synet kan ha endret seg i den senere tid. Av den grunn vil jeg analysere noen av fremstillingene som kan ha sett på krig som faktor for fremveksten.

Krig var ikke den eneste måten å tilegne seg ressurser på. Oppgaven har sett på hvordan ulike syn på forfedredyrkelse har ligget til grunn som årsak til fremveksten av Mayasivilisasjonen. Det som ikke ble analysert er det materialistiske aspektet ved forfedredyrkelse. Et av skjæringspunktene mellom demografi, livsopphold, jordbruk og forfedredyrkelse er nettopp arv av goder og ressurser. Forfaderen var i et slektskap til den levende. Dette slektskapet trengte ikke nødvendigvis å være blodsband, men en eller annen form for slektskapskobling ser ut til å ha vært nødvendig. Slektskap skal ha gitt moralske formaninger, og det skal ha gitt tilgang til ulike former for arv. Disse religiøse fenomenene

²²⁶ Sharer & Traxler, 2006: 219.

²²⁷ Webster, i Fagan (ed.), 2006: 142.

kan i tidlige perioder av Mayasivilisasjonen ha blitt utvidet som religiøst ritual. Dette kan ha gitt ideologisk rot til sakralkongedømmer, slik det ble drøftet i kapittel 4. Ett mulig problem med slike generaliseringer er at man blant annet er å være nødt til å bedrive en slags reduksjon av mennesker og de menneskelige handlingene man forsøker å forstå. Det er likevel mulig å se de kulturelle uttrykkene i et samfunn. Symboler er manifesteringene av religion og mentalitet i de fysiske etterlevningene. Slike etterlevninger er derfor helt avhengig av fortolkning, for man kan da forstå kulturen man forsker på²²⁸ Slike fortolkninger har trolig blitt formet etter de ulike mayanistenes syn på fremveksten av Mayasivilisasjonen. Hvis man bruker denne logikken kan derfor er arv og ressursoppsamling noe som på mange måter kanskje har vært tydeligere i kildematerialet, forfedredyrkelse som fenomen. Derfor kan arv ha blitt sett på som et kulturelt fenomen som for eksempel forfedredyrkelse.

5.1 Arv av materielle goder:

The central premise of the book is that evidence that the ancient Maya used a lineage structure and a focus on ancestral connections indicates that they developed a system of land tenure and inheritance with real economic and political significance. From this premise [...] traces the rise of centralized political authority as a cooptation of lineage rights to control land and resources.²²⁹

Innledningsvis nevnte jeg at man ikke har funnet noen arkeologiske beviser til eierskap av jord. Man har ikke funnet gjerder rundt hager eller jordbruksområder som kan ha delt opp jorden etter eierskap. Etnografiske studier kan ha gitt grunnlag for å tro at Mayaene likevel kan ha hatt et slags eierskap til jordområder og ressurser. Et problem med dette, er at de fleste av etnografiske studier stammer fra etter spanjolenes ankomst. Den spanske kolonisering var av natur bestående av en form for eiendomsovertakelse. For at eiendomsovertakelse skal være mulig, må den implisitt eies av noen. Dette kan ha påvirket de etnografiske kildene fra Yucatánhalvøya som har koblet stillingstitler med jordeierskap.

²²⁸ Geertz, 1973; 2000: 17.

²²⁹ Pybyrn, Anne K., A Review: Living with the Ancestors: Kinship and Kingship in Ancient Maya Society by Patricia McAnany. *Journal of Field Archaeology*, Vol. 24, No. 1 (Spring, 1997) Boston University: 121.

Halach Uinic eller *Ah kuch kab*, var under spanjolene et rådsmedlem og/eller ætteoverhode, og ble under kolonitiden brukt til å innsamle tributt.²³⁰ Disse stillingene var også arvelig til slekten.²³¹ Slike ”stillinger” og slike eierskap kan ha stammet fra den klassiske Mayasivilisasjonen. Det kan også tenkes at det kan ha vært en påvirkning fra spanjolene. Titlene er sannsynligvis fra Mayasivilisasjonen, men de kan ha adaptert egenskaper fra erobrerne. Slike adaptasjoner kan ha skapt etnografiske kilder som kan ha tydet på det fantes en form for eierskap av jord, og ressurser som gradvis har samlet seg på færre hender. På den måten kan det hende at noen av mayaforskerne har trukket slutninger på usikre etnografiske kilder. Det er ikke sikkert at disse etnografiske kildene kunne trekkes tilbake til Mayasivilisasjonen.

Arv i så forstand, trenger heller ikke å ha vært et rettlinjet fenomen. En diskusjon som har rådet forskningsfeltet angående arv og slektskap, er hvorvidt det var patrilineært eller matrilineært. Arv kan ofte gå gjennom både farssiden og morssiden av slekten, men det er ikke alltid slik. David Freidel (1946-) og Linda Schele (1942-1998) mente at slektskap gjennom blod og gener gikk gjennom menn og farssiden i slekten. Slektskap til kvinner gikk gjennom giftemål.²³² Det vil si at arv av sosial status og posisjon skal ha gått gjennom den mannelige linjen av slektskap, og at økonomisk og materiell arv gikk gjennom begge. Andre kilder man viser til er at i malerier og bilder av ”kroninger” og maktovertagelse har man funnet hieroglyfer som skal representere både mor og fars slektskapslinje. Dette skal også ha vært normen i etnografiske studier fra Yucatán, synliggjort med etternavnet til både mor og far.²³³ Det er ikke sikkert at hieroglyfene faktisk er mor og far, eller deres ”etternavn” i så forstand. Det er sannsynlig at det er tilstedeværelsen av noe særegne tegn, tegn som har blitt anerkjent som slektskapslinjer. Hieroglyfer som skal ha representert ulike slektskapslinjer, har man funnet på malerier og bilder hugget i stein. Malerier og bilder som skal ha vært både kvinnelige og mannelige prominente personer, noe som kan tyde på at personens kjønn var mindre viktig enn slektskapet. William Haviland mener dette er delvis feil, og at spesielt i klassisk og postklassisk tid (ca. 250-1350 e.kr.) kom arverekken fra mor i kraft av hennes patriarkalsk slektskap. Hvis hun var en person av høy byrde, det vil si i slekt med en mannelige høytstående person, kunne det brukes til å legitimere arv.²³⁴ Det var, på tross av

²³⁰ McAnany, 1995: 24.

²³¹ McAnany, 1995: 9.

²³² Freidel & Schele, 1990: 84.

²³³ Sharer & Taxler, 2006: 692.

²³⁴ Haviland, 1996: 434.

tegn til matrilineær arv, slektskapet gjennom samfunnsledende menn som var viktig. Det som taler i mot dette er bilder av kvinner, og da kvinner som ser ut til å ha hersket eller hatt ledende posisjoner. Jeg mener slike fremstillinger tyder på at det var mulig med arv gjennom det matrilineære slektskapet. Ved at man utvidet forfedredyrkelsen kan man ha skapt et skille mellom slektskap. Som beskrevet i forrige kapittel kan en stadig legitimering til gudene ha skapt et større skille mellom de dødelige slekter. Blant kongegravene i den nordlige Akropolis i Tikal fant man en kvinne.²³⁵ Et annet eksempel er at hieroglyfene beskriver en hersker i Tikal i perioden 9.3.16.8.4 (511 e.kr.) – 9.4.13.0.0 (527 e.kr) som har fått navnet ”Lady of Tikal”.²³⁶ Status kan i så måte ha overgått kjønn. Dette ser ut til å ha skjedd hvor religionen og forfedredyrkelsen har utviklet seg fra hverandre.

William Haviland, i en anmeldelse av McAnanys bok *Living with the Ancestors*, mener hun har blitt preget av en historisk-vitenskaplig trend ved å fokusere på kjønn og kvinnerollen i denne sivilisasjonen, der man forsøker å fortelle historien til de som blir lite nevnt, eller neglisjert i de skriftelige kildene.²³⁷ Ovenfor har vi sett hvordan det i forskningen har vært vanskelig empirisk å bevise hvordan arv og ressursovertakelse skal ha fungert i Mayasivilisasjonen. En fremtredende årsaksmodell til fremveksten av Mayasivilisasjon er nettopp at enkelt personer og enkelte slekter stadig klarte å tilegne seg mer av de tilgjengelige ressursene. Det finnes likevel ulike syn på hvordan en slik utviklingsmekanisme skal ha skjedd. Det finnes også ulike syn ut ifra hvilke ressurser det er snakk om. Oppgaven skal derfor ta for seg hvordan arv og slektskap kan ha fått ulike fremstillinger ut fra hvilke type ressurs det har blitt koblet opp mot.

Generelt i fremstillinger av fremveksten, blir det beskrevet en gradvis befolkningsvekst i den førklassiske perioden som etter hvert akselererte. Parallelt klarte enkeltpersoner, og slekter i stadig større grad å tilegne mer ressurser enn de andre, og dermed forsterke stratifisering og skillene i samfunnet.²³⁸ Tilegnelsen og sentraliseringen av en stadig større andel av de tilgjengelige ressursene kan ha skapt et grunnlag for en mer hierarkisk samfunnsstruktur i Petén, Guatemala.

Det er flere ulike typer ressurser som kan brukes i en modell om monopolisering for makt og autoritet. Det vanligste er ressurser som er biologisk nødvendige for mennesker, slik som for eksempel vann og mat. Jeg har valgt å forsøke en oppdeling i to kategorier. Disse to

²³⁵ Freidel & Schele, 1990: 133.

²³⁶ Sharer & Taxler, 2006: 312.

²³⁷ Haviland, 1996: 434.

²³⁸ Sharer & Taxler 2006: 219.

kategoriene kan ha vært ulike i form av måten de kan ha blitt kontrollert på, og egenskapene ressursene har.

De to kategoriene er kontroll av handel, og kontroll av vann, som kilde til makt og sentralisering. Ressursenes egenskaper kan også ha hatt ulike tilknytninger til personer og slekter, og kontrollen av disse kan derfor ha blitt legitimert på ulike måter. Et syn på den egyptiske faraos makt, var at han med sin sterke kobling til gudene kontrollerte Nilens oppførsel. En slik legitimering av ressurskontroll kan være annerledes ved andre typer ressurser. Som andre områder knyttet opp mot disse historiografiske fremstillingene er det her et problem med den kronologiske plasseringen av hendelser. At ressurskontroll skal være en kilde til makt, indikerer at det skal være en knapphet, enten reell eller konstruert. For eksempel kan sjeldne fuglefjær og piggrokkehaler ha vært ettertraktet blant befolkningen og i ulike sosiale lag i Mayasivilisasjonen. De kan på det viset ha vært en kilde til makt. Slike objekter er likevel ikke vitale objekter for fysisk overlevelse. Når det er sagt, kan det samtidig ha vært slik at disse objekter og artefakter kan ha blitt tillagt en verdi som kan ha overgått det andre ville sett på som mer vitale varer.

I så måte kan det være et problem å datere mulige tegn til ressurs knapphet, som ville gjort den ettertraktet. Dette gjelder spesielt ressurser som ikke er livsnødvendige. Måten man ofte har tidfestet objekter har skjedd blant annet med karbondatering. Karbondatering er en relativt unøyaktig metode hvis man skal kartlegge materialistiske trender. Unøyaktighetene ved dateringen kan ha vært i større tidspenn enn materialistiske trender, og på den måten gi feilaktige bilder og feilaktig kronologisk plassering. Den andre måten er ofte gjennom keramikk. Hvor man kan finne kronologiske forandringer fra blant annet ved keramikkenes stil og tekniske utforming. Dette er som kilder til kronologi usikkert fordi dette er artefakter som trosser tiden. Monokromatisk keramikk har overlevd til arkeologene fant det, og det kan derfor like gjerne hatt en religiøs kobling når man i lavlandet hadde begynt å importere eller produsere polykromatisk keramikk.

5.2 Ressurskontroll:

Som sagt mente McAnany at gjennom forfedrene, og slektskapet til disse ble ressursrettigheter legitimert. Forfedredyrkelse skal ifølge henne ha oppstått i en historisk kontekst som var preget av: en egalitær samfunnsstruktur basert på en form for

jordbruksøkonomi.²³⁹ En av primærårsakene, hvis man ser på religion som noe instrumentelt, er at man da kunne tilegne seg fruktbar jord og land.

McAnany opererer i sin bok med ett utvidet skog og jordbruksbegrep, som inkluderer skog og vekster som i moderne forstand kanskje ikke ville blitt regnet med som ressurser. I sine etnografiske undersøkelser fra Yucatán, er ordet "Kax" eller "k'ax" knyttet til arven. I den grenen av mayaspråk de snakker her, Yucatec, blir ofte ordet "kax/k'ax" oversatt til skog. Hun mener det betyr noe mer enn bare skog. Ifølge henne betydde det også vekst(plante-), trær, og muligens hagevekster, busk osv. En utvidelse av slike begreper gir enkelte etnografiske og historiske kilder større betydning av arv og ressursoppsamling.

Som nevnt i kapittel 3 var det et pragmatisk og metodologisk skille mellom de som mente at jordbrukspotensialet i lavlandet i Petén var lite, og de som mente det var relativt stort. Enkelte forskere har blitt beskyldt for å ha vært mayasentriske, og da særlig de tidlige mayaforskerne som mente befolkningen trosset både de økologiske og de demografiske forholdene, og bygget monumental arkitektur. En liten befolkning som av ideologiske grunner og ideologisk vilje klarte å konstruere mesterverker både fysisk og mer kunnskapsmessige. Blant andre, har Patricia McAnany og Dennis E. Puleston (1940-1978) hevdet at Mayaindianerne hadde en innsikt og en tilgang til mat der andre ikke ville hatt det. Puleston fremhevet blant annet Ramon-nøttens egenskaper til blant annet lagring, og dens høye kalorivå.²⁴⁰ En slik ny versjon av slik mayasentrisme kan ha preget forskningen rundt fremveksten av Mayasivilisasjonen. Det har i hvert fall David Webster og Michael D. Coe hevdet.²⁴¹

Både McAnany og Puleston kan sies å markere en relativt ny fremstilling av den tropiske skog som grunnlag til liv og virke. David Webster (1945-1989) kaller dette for et tropisk økologisk syn. Ett syn hvor den tropiske skogen bugner av muligheter og ressurser, ressurser som mayanister i sin uvitenhet tidligere har oversett. Webster mener dette er en illusjon og et forsøk på å kunne øke befolkningsestimaten uten at det trosser jordbruksmetodene. De mer teknologiske krevende jordbruksmetodene i kapittel 3, som terrassejordbruk og jordbruk i *Bajos*, skal ifølge han, bare ha vært forbeholdt regioner, og visse perioder med sterkt befolkningspress.²⁴² Dette kan se ut som en slags ny versjon av

²³⁹ McAnany, 1995: 53.

²⁴⁰ Willey, i Flannery, (ed.), 1982: 8, men brødfukt utredning s 5-7.

²⁴¹ Webster, i Fagan (ed.), 2006: 151; Coe, 1992; 1999: 57.

²⁴² Webster, i Fagan (ed.), 2006: 150-151.

mayasentrismen som kan ha rådet, spesielt i tidlig Mayaforskning. Funn som utbredelsen av nye jordbruksmetoder utvidet befolkningsestimaterne, og kunne dermed trosse jordbruksmodellene som baserte seg på en mer ensidig ”milpajordbruk”. Det kan også tenkes at Webster trekker kammen litt langt. Det trenger ikke å være spesielt revolusjonært at de økologiske og klimatiske forholdene kan, for de som er kjent med forholdene, ha et større næringsgrunnlag.

Det er som sagt lite spor etter oppgjerdinger og avgrensninger foruten tegn til enkelte forsvarsverk. Forsvarsverkene kan være tegn på et slags eierskapsbegrep, men det hjelper lite i kartleggingen av hvordan og hvor man arvet slike ressurser. Avgrensningen mellom byer hjelper lite for å finne avgrensninger i jordbruket og hagebruk. Det finnes kilder som kan vise en sammenheng mellom forfedrene og ressurser. Disse kildene består av muntlige overleveringer (som er nedskrevet), skrift, og fysiske spor på slektskap.²⁴³ Fysiske spor av slektskap er at man har funnet lik, og deler av lik under og i blant annet hus og bygninger, samt i nærheten, slik at det kan ha legitimert bruk av området.²⁴⁴

Det er i flere fremstillinger blitt trukket frem som en kausalfaktor at kontroll av ressurser og tilgang til ressurser kan ha vært en kilde til makt og sosiopolitisk sentralisering. En slik kobling kan vise en sammenheng mellom det materialistiske og ideologiske. I fremstillinger som trekker frem forfedredyrkelse og religion som en årsak til fremveksten, kan det i flere tilfeller ha sett ut til å ha gitt legitimitet til slik ressurskontroll.

Som nevnt kan kontroll av ulike ressurser ha ulike egenskaper og ulike relasjoner til arv og forfedredyrkelse. Jeg har derfor valgt å analysere to av disse ressurstypene. Dette er ressurstyper som i forskningen har blitt trukket frem som bidragsyttere til fremveksten av Mayasivilisasjonen: handel og vann. Deretter vil jeg analysere konseptet krig og vold som årsak til Mayasivilisasjonen. Dette er fordi både ideologi og demografisk press har blitt brukt som årsak til vold og som et resultat av vold.

5.2.1 Handel

Handel av varer, og kanskje spesielt kontroll av handel av varer kan ha vært en av årsakene til at det skjedde sosiale forandringer i lavlandet. Mye av kildematerialet består av

²⁴³ McAnany, 1995: 8.

²⁴⁴ Sharer & Taxler 2006: 693.

veggmalerier og bilder hugget i stein og på palasser. I disse maleriene og skulpturene ser det ofte ut til å ha vært prominente personer og guder som har blitt avbildet. Disse personene er kledd opp i utsmykkede drakter og med hodeplagg fulle av fjær og pynt. Det man derfor kan trekke ut av dette, og som er et relativt generelt fenomen, er at også i Mayasivilisasjonen ble materielle gjenstander brukt til å vise sosial plassering. Et av de mest populære objektene, ut i fra funn, er fjær fra sjeldne fugler og stein som obsidian og jade.²⁴⁵ Obsidian er vulkansk glass som et resultat av avkjølt lava. Dette er objekter og varer som er sjeldent i området, eller måtte importeres utenifra.²⁴⁶ Dette kan ha blitt brukt til å differensiere mennesker. De kan også ha fått en religiøs verdi, ved å være sjeldent. Det finnes gravplasser hvor prominente personer i lavlandet har blitt begravd med piggrokkehaler og tenner fra hai.²⁴⁷ Spesielt piggrokkehalene skal ha hatt en religiøsverdi. De skal ha bli brukt i ritualer knyttet opp mot blod og frigjørelse av blod. Dette skal ha vært ritualer hvor prester og religiøse personer prikket tunge, ører eller kjønnsorgan til de blødde og muligens dryppet det på papir som de brente.²⁴⁸ Hvis man kontrollerte varer som på ulike måter hadde verdi i befolkning, kunne dette ha spilt en rolle for endringer i samfunnsstrukturene. Hvis objekter ble verdifulle og ettertraktet kan det ha gitt en type makt som økte personer eller slekters posisjon i samfunnet.

Det kan likevel se ut til at handel, og kontroll av visse handelsvarer hadde mer å si på dominansen på det regionale nivået fremfor selve fremveksten av byene. K'inich Yax K'uk' Mo',²⁴⁹ den første herskeren i Copáns dynastirekke, skal ha klart å monopolisere handelen av obsidian fra området rundt vulkanen Ixtepeque, Guatemala.²⁵⁰ Copán ser ut til allerede å ha en sentralisert makt. Hieroglyfene ble ofte opprettet retrospektivt. Det andre er at det fantes en etterspørsel etter en vare som er forbeholdt status, noe som tyder på andre områder med sentralisert makt, hvor enkelte personer tydeliggjør sin hierarkiske posisjon ved hjelp av pyntegjenstander.

Copán blir av David Freidel (1946-) og Linda Schele (1942-1975) trukket frem som en by med en sosiopolitisk struktur med mer markerte ættelinjer enn Tikal. Disse skal ha gått på bekostning av en mer sentralisert kongemakt.²⁵¹ Freidel (1946-) og Schele (1942-1975) har hevdet at opprettelsen eller konstruksjonen av forfedredyrkelse var en reaksjon på "kraftige

²⁴⁵ Demarest, 2004: 160.

²⁴⁶ Willey, i Flannery, (ed.), 1977: 152; Sharer & Taxler 2006: 175, 177.

²⁴⁷ Pohl, i Kolata & Leventhal: 56.

²⁴⁸ Sharer & Taxler 2006: 730.

²⁴⁹ Skal ha regjert i perioden 8.19.0.0.0 (416 e.kr) til 9.0.2.0.0 (437 e.kr) ifølge Sharer & Taxler 2006: 336.

²⁵⁰ Sharer & Taxler 2006: 633.

²⁵¹ Freidel & Schele, 1990: 87; Haviland, On the Maya State 1997: 443

motsetninger” i samfunnet. Disse motsetningene skal ha oppstått på grunn av eksisterende egalitære idealer, og realitetene med en elitisme som hadde oppstått som følge av handel og interaksjon.²⁵² Et mulig problem er at hvis premisset for den regionale dominansen var basert på at den ledende klanen i Copán kontrollerte handelen, hvorfor klarte den ikke da i større grad å konsolidere sin makt innad i byen? Det kan virke som de har i sin fremstilling blitt preget av sine undersøkelser ved Copán. De kan ha oversett, eller nedvurdert funn fra andre mayabyer. Obsidian, jade og andre objekter kan ha hatt en religiøs funksjon i førklassisk tid, og som en manifestering av noe hellig. Jeg synes likevel det blir trukket litt langt som en årsak til forandringer i den sosiopolitiske utformingen. I Mayabyen Cerros, Belize har man funnet jademasker og drikkekrus med hieroglyfer som tyder på å stamme fra en av de opprinnelige herskerne i et dynasti. Disse objektene skal ha blitt gravd opp og begravd med en senere konge. På den måten kan man ha legitimert styre gjennom materielle objekter.²⁵³ Selv om handel kan ha vært brukt til å utøve kontroll, virker mer som det har vært et symptom på en hierarkisk struktur, enn at det var en årsak til det. Cerros var en av de senere Mayabyene, med sin storhetstid i siste del av klassisk periode. Dette gjør at Freidel og Schele kanskje trekker kontrollen av handelen av slike varer i dette tilfellet litt langt. Det er vanskelig å være en årsaksforklaring til samfunnsstrukturer som allerede er tilstede. Dette kan igjen skyldes problemer med de kronologiske plasseringene. Derfor virker det mer som et virkemiddel for regional kontroll i en tid hvor forfedredyrkelse hadde blitt en mer formell institusjon i form av sakralkonger og lignende.

Den andre av disse ressurser som man mener kan ha ført til makt, er kontroll av tilgangen til vann. Vann er kilden til liv, og flere andre steder har man sett at kontroll og ”eierskap” til vann har blitt brukt som påskudd for heve sin autoritet over andres.

5.2.2 Kontroll av vann

Flere av de såkalte førmoderne ”høy”-sivilisasjonene, Mesopotamia, Egypt og Teotihuacan, beskrives som samfunn hvor makten stammet fra de øvre samfunnslags kontroll av vann.²⁵⁴ Vann er viktig både for direkte overlevelse og som grunnlag for jordbruk. Så

²⁵² Freidel & Schele, 1988: 549.

²⁵³ Freidel & Schele, 1990: 121.

²⁵⁴ Lucero, Lisa J. “The Collapse of the Classic Maya: A Case for the Role of Water Control”, i *American Anthropologist*, New Series, Vol. 104, No. 3 (Sep., 2002), 814.

istedenfor å kontrollere jordbruket, kunne kontroll av vann vært en kilde til kontroll og dermed skapt et materielt grunnlag til sosiopolitiske forandringer. Etter, eller i overgangen fra førklassisk til klassisk, har man funnet tegn til en økning i vannrelaterte kongelige ritualer. Tikal skal ha lidd av en kronisk mangel på vann, og herskerne ha vært tvunget til å bygge enorme vannreservoar i sentrale deler av byen.²⁵⁵ Nå er det som sagt vanskelig med kronologiske perioder, siden funn har tydet på at regioner og byer innfridde de evolusjonære kriteriene på ulike tidspunkt. Det er også vanskelig med tanke på regionale forskjeller. Mayalavlandet skal ikke ha vært et homogent område med tanke på elver, *Bajos*, innsjøer, og jordsegement.²⁵⁶ Vann er en ressurs som er sesongbasert, og området kan oppleve ulike år med regn og tørke, slik vi så i oksygen-18 målingene i kapittel 3. Likevel finnes det flere funn av en utbredt vannsymbolisme i hieroglyfer fra hele området, og som ser ut til å ha vært utbredt i alle de tre periodene. Dette kan for eksempel være beskrivelse av fisk, vannliljer (som også er knyttet til piktogrammer av jaguarer, som igjen har blitt tolket som slekt eller guder), vannfugler, skilpadder, krokodiller og den nevnte piggerokkhaler og haitenner.²⁵⁷

En annen måte å belyse vannkontroll er i en komparativ sammenheng. Merina-monarkiet på Madagaskar skal ha forsøkt uten hell å splitte de lokale ættenes makt. Dette skal ha vært fordi de var så avhengig av jordbruksarbeidere, noe som blant annet skal ha kommet til uttrykk av mangelen på byggingen av et kongelig mausoleum.²⁵⁸ Hvis en avhengighet av jordbruksarbeider skapte hindringer for en sentralisering av makten, kan det hende det var andre årsaker til Tikals politiske sentralisering. Hvis Tikal led av kronisk vannmangel, er det mulig at de ulike sosiopolitiske forholdene i Tikal og Copán kanskje skyldes at Tikals herskerklan kontrollerte vannet. På den andre siden kan det hende at ideologien kan ha tilpasset seg det materielle ved at ritualer og symboler ble knyttet til vann, og ble mer viktig i perioder med knapphet. Det kan også tenkes at samfunnet, med en større befolkning, ble mer påvirket av klimatiske svingninger.

Det kan virke som teorier om kontrollene av ressurser og tilgangen til ressurser som handel og vann, lider litt av samme skjebne. De ser ut til å være noe usynkront med kronologien av fremveksten av Mayasivilisasjonen. Jeg har tidligere understreket hvor

²⁵⁵ Coe, 1992; 1999: 67.

²⁵⁶ Meggers, Betty J., *Prehistoric America: An Ecological Perspective*, (New York: Aldine Publishing Company, 1973; 2. Utgave, 1979), 45 ; Willey 1977: 410.

²⁵⁷ Puleston, Dennis E., "Ch. 21. The Art and Archaeology of Hydraulic Agriculture in the Maya Lowlands", I Hammond, Normann E., (ed.), *Social Process in the Maya Prehistory: Studies in Memory of Sir Eric Thompson*. (New York: Academic Press, 1977), 458.

²⁵⁸ Feeley-harnik, 1985: 297.

vanskelig det er å plassere de arkeologiske kildene i en kronologi som kan gi en sannsynlig narrativ. Likevel kan det virke som kontrollene av slike ressurser kan ha vært mer en type virkemidler til å kunne bli regionale maktesentra, enn en årsak til overgang fra en mer egalitær samfunnsstruktur til en hierarkisk. Likevel kan det tenkes at kontrollen og arv av kontroll av vannressursene kan ha skapt en sterk sentralisering av makt i Tikal. Forfedredyrkelse og arv kan ha spilt en rolle for fremveksten av både Tikal og Copán, men på grunn av de ulike ressursene mayabyene hadde knapphet på, ble maktgrunnlaget ulikt. Av den grunn ser en slik kontroll ut til mer å ha vært et mulig virkemiddel for å skille den kongelige slekten i ulike Mayabyer fra de andre slektene. Dens makt vokste og dermed kunne det ha vært et grunnlag for en konsolidering av en slags kongeligmakt. Det finnes kilder som tyder på at både vann og sjeldne varer kan ha vært viktige symboler, og ideologiske objekter. Jeg tror likevel at slik kontroll kan ha forsterket fremfor å ha vært en årsak.

Det har vært en diskusjon blant mayanister om hvorvidt dette var en fredelig og harmonisk befolkning. Særlig de tidlige Mayaforskerne, som for eksempel J.E.S. Thompson (1898-1975) skal ha ment at Mayasivilisasjonen var et fredelig samfunn.²⁵⁹ Det har likevel blitt funnet flere eksempler som kan tyde på at Mayaene kan ha vært voldelige. Bilder av menn med våpen og ofring mennesker, men det blir likevel ofte nevnt kort og som et stikk til de mayanistene som mente dette var et unikt samfunn.

5.3 Krig som mulig kilde til fremveksten av Mayasivilisasjonen

De tidlige mayanistene har som nevnt fremhevet mayaenes mangel på voldsforherligende objekter. Funn av pilspisser kan ha blitt vurdert som jaktredskap fremfor krigsredskap, for eksempel. En av årsakene til at man snakker om krig som bidragsyter til fremvekst, stammer fra de ulike historiske fremstillingene av denne sivilisasjonens befolkningstall og tetthet. Det står mellom de som hadde et mer ”tropisk økologi” syn og de med høyere vurderinger av lavlandets jordbrukspotensial, mot de som mente det var relativt liten tilgang til næring. Patrick Culbert og spesielt David Webster mener at det kan ha vært en

²⁵⁹ Thompson 1955; 1973: 77-79.

knapphet på jord og næringsområder tidligere enn antatt.²⁶⁰ I lavlandet Petén, Guatemala, er det i flere tilfeller beskrevet forhold som et område med en tett jungel, dårlige redskaper til å avskoge og med ufruktbart sumpland. Disse forholdene skal ha gjort at det allerede fra ca. 500 f.Kr. skal vært lite tilgjengelig mat og land.²⁶¹ Denne knappheten har i noen fremstillinger vært todelt. Noen har ment at lavlandet i Guatemala var en hindring for utbredt jordbruk. Det skal ifølge arkeologen William T. Sanders ha vært dårlig jordsmonnsforhold. Jorden i lavlandet skal ha vært i større grad heterogent slik at det kun var noen regioner man kunne ha dyrket.²⁶² Patrick Culbert og Gordon Willey (1913-2002) har ikke vært helt enig i en slik fremstilling. Førstnevnte mener det var en relativt stor tilgang til mat og jord, men at det likevel kan ha kommet en befolkningsøkning som påførte stress på den rådende samfunnsstrukturen i førklassiske mayabyer.²⁶³ Gordon Willey mener at Sanders baserer seg på mangelfull data, og at det var større tilgang til jord enn han antar.²⁶⁴

Det dette viser er hvordan ulike estimater på befolkningsstørrelse og befolkningstetthet på førklassisk befolkning kan ha vært avgjørende, spesielt de som har ment at krig og kamp kan ha skapt stimulus for kulturelle forandringer.²⁶⁵ I slike situasjoner kan slektskapsoverhoder og ”sterke” menn, ha konstruert en dikotomi bestående av ”oss” og ”dem”. Hvor ”oss” kan ha forsøkt å ta jorden fra ”dem”. Det som muligens er mer relevant er at ved å sette opp en slik dikotomi, kan det ha skapt teorier om at krig og vold kan ha hatt en samlende og sentraliserende effekt på Mayabefolkningen. I så måte kan det ha vært en årsak til fremveksten av sivilisasjonen.

Et problem med en slik fremstilling er at i mye av sekundærlitteraturen, beskrives lite kilder som har blitt tolket som krig og vold fra tidlige tider. Det finnes ifølge Mary Pohl flere eksempler på keramikk med krigsmotiver, men disse skal ifølge henne stamme fra den klassiske perioden fremfor den førklassiske.²⁶⁶ En av de mer beskrivende maleriene av kamp, seier og påfølgende menneskeofring, stammer fra et tidligere lukket rom i byen Bonampak, i Chiapas, Mexico. Men også her skal maleriene, samt byens storhetstid når de sannsynligvis

²⁶⁰ Culbert, Patrick T., “Ch. 2 – Early Maya Development at Tikal, Guatemala”, i Adams, (ed.), 1977: 30-31.

²⁶¹ Webster, David, “Ch. 13 – Warfare and the Evolution of Maya Civilization”, i Adams, (ed.), 1977: 343.

²⁶² Sanders, William T. “Ch. 11 - Environmental heterogeneity and the Evolution of Lowland Maya Civilization”, i Adams (ed.), 1977: 287.

²⁶³ Culbert, i Adams (ed.), 1977: 30-31.

²⁶⁴ Willey, Gordon R., “Ch. 15 – The Rise of the Maya Civilization: A Summary View”, i Adams (ed.), 1977: 408-410.

²⁶⁵ Webster, i Adams (ed.), 1977: 343.

²⁶⁶ Pohl, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 100.

ble produsert, ha vært i den klassiske perioden.²⁶⁷ Maleriene viser bilder av voldelige situasjoner, men det er ingen tegn på blodutgytelse. Blod kan ha vært hellig, og muligens en av grunnene til dette. Det kan også være at mangelen på blod viser at angrepet var preget av å være et religiøst ritual. Man forsøkte å unngå å drepe eller skade fienden, slik at man senere kunne ofre det hellige blodet til gudene. Bildene viser likevel aggresjon i form av lugging og at mennesker blir stukket med spyd. Arkeologen James Lynch beskriver selv det som et raid og ikke en krig. På tross av at han ved dette kanskje mener at det var lite av skala, mener han det dette slår sprekker i gamle mayasentriske syn på Mayasivilisasjonen som et fredelig samfunn.²⁶⁸

Kildene viser tegn til at vold, raid og krig kan ha vært større i utbredelsen enn de tidlige mayanistene mente. Det kan tenkes at Thompson (1898-1975) og Morley (1883-1948) kan ha feiltolket enkelte funn som ikke stemte med det bildet de hadde av Mayasivilisasjonen. Det ser likevel ut til at de fleste motivene ble til i senere tid, i den klassiske eller den postklassiske perioden. Dette er også det problematiske med de etnografiske studiene fra det postklassiske lavlandet. Disse skal ha vist: “endemic war and political fractionalism”.²⁶⁹ Problemet med alle disse kildene er igjen kronologien. Dette er funn som ser ut til å stamme fra klassisk og postklassisk tid, og blir som jeg ser vanskelig å bruke som årsaksmodell for en fremvekst av sivilisasjonen. Det som kan benyttes er at i tider hvor det med større sikkerhet kan ha vært et større befolkningspress, kan det ha vært mulig at det har bidratt til samfunnsforandringer i Mayasivilisasjonen. Derfor kan vi heller ikke utelukke at det var det i den førklassiske perioden. Det faller igjen tilbake på hvilke demografiske estimater og jordbruksmodeller forskerne baserer seg på.

På den andre siden kan det ha også ha vært ideologi og religion som kan ha bidratt til at krig kan ha vært en av årsakene til fremveksten av Mayasivilisasjonen. Flere av de som har gjort utgravninger der man har funnet bilder tolket som vold, har det også ofte blitt tolket som rituelle voldshandlinger. Kampen eller angrepet var rituelt og religiøst av natur og derfor kan det ha vært en slags manifestering av det guddommelig fremfor forsøk på materielle tilegninger. David Webster, en av kritikerne av høyere næringsstilgang i lavlandet, mener at selv om dette kan ha vært rituelle og religiøse angrep og ikke en kamp om ressurser, kan det

²⁶⁷ Lynch, James B., “The Bonampak Murals”, i *Art Journal*, Vol. 24, No. 1 (høst, 1964), 23. Se eksempler på maleriene i vedlegg.

²⁶⁸ Lynch, 1964: 26,

²⁶⁹ Webster, i Adams, (ed.), 1977: 336.

ha skapt demografiske og politiske endringer.²⁷⁰ Hvis vi ser tilbake på den definisjonen av stat og makt i kapittel 4, kan avbildingen av kampen ha vært et symbol på en slags skremselspropaganda og terror som grunnlag for statlig makt. Bildene av mennesker som er bundet, og blir torturert og drept, kan ha vært en måte å kommunisere en slik type skremselspropaganda.²⁷¹ Det er to aspekter som tilsier en annen forklaring. Det ene er at bildene var satt opp til offentlige skue. Mottakeren av denne typen informasjonen ville sannsynligvis ha vært byens egne innbyggere. Jeg synes det er heller tvilsomt at de herskende slekter skal ha forsøkt å skremme undersåttene til videre underkastelse ved å ”hyll” en seier. Jeg mener derfor at det er større sannsynlighet for at bildene kan ha blitt brukt til å opphøye byen og lederne. Det kan ha vært et symbol på at herskerne var sitt ansvar verdig.

Historiografiske fremstillinger og forståelser blir noen ganger fremstilt som en kamp og en dialektikk. Et syn, og en forståelse, forsøker gjennom polemikk å skape reaksjoner. I fremstillingene og diskusjonen rundt Mayasivilisasjonens lynne kan det tenktes at retorikken ble preget av et ønske om å polemisere, og dermed fremme sitt syn. Det at Mayasivilisasjonen skulle ha vært særegent fredelig, kan ha provosert til fremstillinger som har overvurdert kildematerialet av samfunnets tendens til vold. Dette er kanskje noe som har preget flere av årsaksmodellene av fremveksten av Mayasivilisasjonen. Ulike forskere til ulike tider har funnet sitt teoretiske grunnlag for å forklare hvordan denne sivilisasjonen oppsto, og på bakgrunn av sine utgravninger og sine hypoteser har det kommet bidrag som ofte har vært ganske singulære forklaringer. Det kan se ut til at dette var spesielt gjeldende i den tidlige Mayaforskningen, da det stort sett var arkeologer som hadde det som fagfelt.

²⁷⁰ Webster, i Adams, (ed.), 1977: 357.

²⁷¹ Sharer & Traxler, 2006: 297.

6 Konklusjon

6.1 Formålet med oppgaven

Formålet med oppgaven har vært å gjøre en analyse av de historiske fremstillingene av fremveksten til Mayasivilisasjonen. Jeg ønsket å se på de ulike teoriene om hvorfor det i lavlandet Petén, Guatemala oppsto en sivilisasjon. I oppgaven har jeg gjort et utvalg av teoretiske retninger jeg mener er mest relevant. Oppgaven har basert seg på å vurdere generelle teoretiske retninger, og å se på begrunnelsene til disse teoriene. Fagfeltet har i stor grad blitt forbigått eller ignorert av historikere. Det kan være fordi det har blitt dominert av arkeologer og få har våget å trosse dette hegemoniet. Det kan også skyldes ulike egenskaper ved fagfeltene. Disse arkeologene og antropologene har etter hvert henfalt til et spekter av samfunnsvitenskaplig metode, og jeg mener derfor at det kan ha vært nyttig å analysere de ulike teoretiske retningene. På det viset kan man se linjer, og se den vitenskapelige bakgrunnen til forskningen rundt fremveksten av Mayasivilisasjonen.

Disse linjene og de vitenskapelige bakgrunnene kan være nyttig for å forstå og forsøke å forklare fremveksten av sivilisasjoner. Det finnes mange ulike teorier om samfunnsutvikling, teorier som forsøker å forklare hvordan og hvorfor sivilisasjoner utvikler seg. Mange av disse teoriene baserer seg på ulike former for determinisme. Dette er kanskje naturlig med tanke på at man ved å forklare generaliteter i historien, ofte benytter et begrepsapparat som inneholder noen spesifikke kriterier eller aspekter. Et eksempel på dette kan være såkalt økologisk determinisme, hvor spesielle forhold og kriterier må være tilstede for at en slik utvikling kan skje. Andre er mindre pragmatiske, men inneholder kanskje en form for skjematiske utviklingsnivåer. Sivilisasjon er et begrep som har blitt tillagt og forandret betydning og verdier gjennom tidens gang, men likevel inneholder det ofte en form for evolusjonær mekanisme. Derfor blir det ofte brukt for å forklare et samfunns årsak og vei til ulike utviklingsnivåer. Dette behøver muligens ikke å være determinisme i absolutt forstand, men det kan tenkes at noen av samfunnene, som har blitt betegnet som sivilisasjoner, ble til på grunn av omstendigheter som var særegne. Likevel blir det nesten utelukket i historiske fremstillinger av fortidige ”sivilisasjoner”, delt opp i en formativ tid, hvor de egenskapene som senere fyller ulike sivilisasjonskriterier blir dannet. Det er et

toppunkt - en gullalder, og den uunngåelige undergangen. Eller for å bruke engelsk fagterminologi: ABC – *ascending, booming and collapse*.²⁷² Det har vært andre fremstillinger, hvor man har forsøkt med varianter av samme modell, men med flere toppunkt med mellomspill. Det har også vært forsøkt med regionale fremstillinger, som har vist at enkelte mayabyer har avløst hverandre eller hatt en slik utvikling ved ulike tidspunkt. Likevel har vi sett at denne oppdelingen også har gjort seg gjeldende i de historiske fremstillingene av Mayasivilisasjonen. Den klare grunnen til dette, er i mine øyne at det har blitt preget av et relativt lite kildemateriale Dette har gjort det vanskeligere med helhetlige framstillinger og kontinuerlige narrativ av Mayasivilisasjonen.

6.2 Historiografisk grunnlag.

Noe av det som har skapt interesse og forundring ved Mayasivilisasjonen er at den skiller seg fra mange av disse kriteriene. Sannsynligvis skjedde fremveksten av denne sivilisasjonen i et klima og under økologiske forhold som sjeldent har forekommet i liknende samfunn i verdenshistorien. De hadde avanserte matematiske kunnskaper, skrift, tall, og evnene til å bygge imponerende byggverk. Dette, og kanskje sivilisasjonens geografiske plassering, har ført til at det har vært et felt dominert av arkeologer. Først av arkeologer i forstand av den deskriptive og objektive forsker, altså en forsker som skulle vise uten å fortelle eller forklare. Deretter skjedde det et vitenskaplig skifte i særlig den amerikanske arkeologien som gjorde at flere og flere tilpasset seg mer antropologiske tilnærmelser. Det som likevel har preget fagfeltet er at det har vært lite dekket av historikere. Alle kilder jeg har vært innom og som jeg har benyttet i oppgaven er utelukkende skrevet av forskere med fagfelt i nevnte arkeologi og antropologi. I tillegg har det vært noen lingvister og kunsthistorikere som har funnet hieroglyfene og kunsten interessant. Det har også vært noen etnografer, men det har stort sett vært arkeologer eller antropologer som har benyttet seg av etnografisk metode. En mulig forklaring til dette er at de amerikanske antropologer og arkeologer har befestet sitt domene med sine utgravninger. En annen mulig forklaring er at det finnes lite skriftlige kilder fra Mayasivilisasjonen. Historikerens tolkende og forstående forttrinn har kanskje blitt visket litt bort blant ruinene, der arkeologene kan herske.

²⁷² Cioffi-Revilla, 1999: 590.

Det er av den grunn jeg mener det kan være interessant med en slik historiografisk analyse. Denne kan være et bidrag til å vise hvordan utviklingen av mayaforskningen har blitt påvirket og styrt. Som historiker kan man på et vis stå på utsiden å kikke inn, noe som gjør det lettere å holde seg utenfor polemikken som tidvis har rådet fagfeltet. Det finnes vitenskaplige skoler og kritikk av de vitenskaplige metodene mayanistene har benyttet. Jeremy Sabloff mener det egentlig ikke var noen arkeologisk revolusjon på 1960-70-tallet. Arkeologene skal ikke ha klart å bygge et eget teoretisk fundament som gikk utover den gamle deskriptive metode. Det eneste de skal ha gjort er å tilegne seg vitenskaplige teknikker. Sabloff mener dette snarere tvert imot kan ha hindret arkeologien som vitenskaplig gren.²⁷³

Dette kan godt stemme, og det kan stemme med de historiografiske analysene foretatt i denne oppgaven. Det var et skifte i den Mayaforskningen og forskningen rundt fremveksten av sivilisasjonen på 1960-70-tallet, men det er forbausende mange av teoriene om forståelsene av samfunnet som går på tvers av dette periodiske skillet. Jeg har valgt i oppgaven å dele opp fremstillingen og å analysere de opp mot diskusjoner rundt demografi og ideologi, samt se hvordan disse forholdene har kunnet blitt brukt som mulige årsaker til fremveksten av sivilisasjonen.

En annen grunn til at jeg mener en historiografisk analyse kan være interessant er at dette skal ha vært et forskningsfelt dominert av enkeltpersoner og fagkretser, noe som kan ha gjort det vanskelig som forsker å gjøre seg bemerket for nye funn. En mulig grunn til dette er kanskje ikke at noen personer har dominert, men også at kildematerialets omfang har gjort det nødvendig med moderering. Det kan likevel virke som at særlig i tidligere tider, men også utover 1970-80-tallet har vært preget av enkeltpersoners meninger og fremstillinger.²⁷⁴

Opgaven har unngått å belyse i hvilken grad forskerne har blitt påvirket av samtiden sin, utenom fagfeltet eller vitenskaplige strømninger. Det kan tenkes at deres forskning og syn på fremveksten av Mayasivilisasjonen har blitt påvirket av samtidige politiske forhold. En av grunnene til dette er at det kan være lite presist. Sabloff har i følge Esther Mørk forsøkt å kartlegge dette ved å telle antall artikler som fremhever ulike årsaker. Dette var i sammenheng med ”kollapsen” av Mayasivilisasjonen. Esther Mørk mener det var en ”adskillig klarere”

²⁷³ Sabloff, Jeremy A., ”When the Rhetoric Fades: A Brief Appraisal of Intellectual Trends in American Archaeology during the Past Two Decades”, i *Bulletin of the American School of Oriental Research*, No. 242 (vår, 1981), 2-3.

²⁷⁴ Hammond, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 4.

forbindelse i den revisjonistiske (ca. etter 1970) enn i den tradisjonelle.²⁷⁵ Det kan tenkes det har vært en liknende parallell til fremveksten, men dette er vanskelig å måle.

6.3 Konklusjon.

I analysen har jeg sett på de ulike teoriene knyttet opp mot fremveksten av en sivilisasjon. I gjennomgangen av disse fremstillingene har det vist seg nødvendig å se på noen andre forhold som kan ha vært gjeldende for mayaforskningen, men det er likevel tydelig i mayaforskningen at det er de demografiske og ideologiske forholdene som har vist seg som de viktigste bidragsyterne. En av de mer interessante forklaringene har vært hvordan mulig kontroll av ulike ressurser kan ha skapt ulik sosiopolitisk struktur i ulike mayabyer. Dermed kan det tenkes at slik kontroll kan ha vært en viktig bidragsyter til fremveksten av et mer hierarkisk og kompleks samfunn.

En generell forklaring på fremveksten er at man i området stadig skal ha opplevd en befolkningsøkning. En økning som ga en større tilgang til næring, der disse igjen skapte metoder som ga ytterligere vekst av næringspotensialet. En større befolkning krever mer komplekse organiseringsformer, både for å kunne kanalisere arbeid og for å kunne utnytte næringspotensialet. Andre mekanismer kan ha spilt en rolle for hvem som havnet i de øvre sjikt av denne mer komplekse organiseringsformen. Forfedredyrkelse kan ha legitimert et skille basert på slektskap og alder. Det kan også ha muliggjort arv av ressurser og sosial status. Handel og kontroll av ressurser kan ha vært en kilde til makt ved at de hadde noe som andre ville ha. Mayasivilisasjonen ser ut til å ha tilhørt en kulturhorisont, som hvis man følger Geertz forståelse av kultur, som noe som kommer til uttrykk i symboler og ritualer av religiøs art. Denne religiøsiteten kan ha vært en viktig mekanisme for at skal ha skjedd forandringer i samfunnsstrukturene. Hvis det var slik at mayaene utviklet seg fra å være et egalitært jordbrukssamfunn til en kompleks sivilisasjon, er det likevel sannsynlig at enkelte personer i det egalitære samfunnet fikk i oppgave å kommunisere med guder og lignende. Det er sannsynlig at det er en videre utvikling av denne posisjonen som ble til det noen vil kalle sakralkonger. Veien dit var kanskje ikke rettlinjet.

De teoretiske retningene som jeg mener har lagt de kvalitative og kvantitative demografisk forholdene til grunn for fremveksten, har skilt seg nettopp der. De som har ment

²⁷⁵ Mørk, 1995: 90.

at det de kvantitative forholdene var store, har ofte forklart fremveksten med en større trang til en koordinering av mennesker som innebar spesialisering og en mer hierarkisk sosiopolitisk struktur. Kvalitative forhold ser ofte ut til å basere seg på en variant av Boserups demografiske teori hvor det enten var en stor befolkning med store næringsmuligheter, eller en mindre befolkning med få næringsmuligheter. Begge fremstillingene benytter seg stort sett av samme forklaringsmodell. Befolkningstallet skapte et press som fremmet forandring av den gjeldende samfunnsstrukturen. Det var på 1960-tallet et inntog av ny teknologi og nye demografiske metoder, men det ser ikke ut til å ha forandret på den generelle bruken av demografi som mulig årsak til fremveksten. Dette forandret bare de overfladiske aspektene, og ikke den underliggende mekanismen. Som vi så er det fortsatt en diskusjon rundt disse aspektene. Dette kan ha en sammenheng med at vitenskapen ikke skapte noe nytt teoretisk oppbygg, men bare tilpasset metoder og teknologi til de eldre teoretiske fremstillingene.

Fremstillinger som har benyttet ideologi og religion som en mulig årsak, har muligens lidd av samme grunn. Likevel ser det ut til at man i større grad enn i demografiske fremstillinger, har benyttet seg av mer omfattende teoretiske retninger. Forskerne i den tradisjonelle perioden (frem til ca. 1960-70) har gjennom deskriptive versjoner sett på ideologi som en mulig årsak til fremveksten av sivilisasjonen. Dette uten å kunne bygge det opp empirisk. Da feltet fikk et slags inntog av nye vitenskaplige metoder, teorier og teknologi, kan det se ut til at man fikk en bredere teoretisk støtte til ideologiens rolle. Fremstillinger som kan ha ment det var en slags mekanisme mellom de religiøse forholdene og fremveksten. Mekanismer som kan ha muliggjort at de fysiske sporene kunne brukes et empirisk belegg for teorier. En av disse teoriene kan være en ekspansjon av religiøse ritualer, som kan ha tilpasset seg samfunnets oppbygning etter hvert som det utviklet seg.

Som vi så i kapittel 5 har det vært fremstillinger som har basert seg på andre mulige årsaker til fremveksten. Det kan medføre riktighet at enkelte av disse faktorene kan ha vært viktige bidragsyteren til en overgang fra mer egalitære forhold til mer hierarkiske. Likevel ser dette ut til å stemme bedre regionalt enn helhetlig på regionen. Det kan tenkes at en slik regional fremstilling på mange måter kan ha vært mer presis enn de mer helhetlige fremstillingene av Mayasivilisasjonen. Det utelukker likevel ikke at mekanismene skyldtes aspekter ved demografi og ideologi. Det kan virke som noen av fremstillingene er polemisert for å forsøke å påvirke mayaforskernes hegemoni, og dermed stimulere til nye teoretiseringer. Som beskrevet kan kontroll av ulike ressurser ha skapt regionale forskjeller, men det blir

kanskje misvisende å betegne Mayasivilisasjonen som et samlet begrep.²⁷⁶ Det var ulike regionale maktsenter, som i mange tilfeller utviklet seg til å dekke kriterier noen har satt for sivilisasjon. Likevel var det mange områder som ikke utviklet seg på denne måten. En forklaring er en sentrum-periferi modell hvor periferien likevel knyttes til byene som man regner som sivilisasjonsbærende.

Mayaforskningen, og historiske fremstillinger av fremveksten av Mayasivilisasjonen ser etter min analyse ut til å samstemme med de som mener det har vært et felt dominert av noen få personer og fagkretser. David Webster mener derimot dette er feil, at feltet tvert i mot har blitt preget av et for lite felles senter og manglet et effektivt hierarki. Men jeg tror analysen har vist at dette likevel har vært tilfellet. Webster har vært en av de som har gått langt i sine reaksjoner på andres fremstillinger, ofte uten noe nytt eller annet teoretisk eller empirisk grunnlag enn det han kritiserer.²⁷⁷

Den historiske forskning rundt fremveksten av Mayasivilisasjon har stort sett basert seg på å finne plausible forklaringer. Mayaforskningen har vært preget av en mystifisering, noe som både kan ha virket negativ og positivt.

Det ser ut til å ha vært en dialektikk i mayaforskningen. En dialektikk som tidvis har brakt fagfeltet fremover, men likevel har fagfeltet vært preget av mye enighet. Det kan tenkes at en mer polemisk debatt vil i større grad kunne fremme forskningen rundt Mayasivilisasjonen. Det er i den sammenheng kanskje enda viktigere å se hva andre forskere har gjort tidligere, og kunne se de historiske linjene i faget. Forskerne gjør stadig gjort nye arkeologiske funn som endrer noe av forståelsen, men kanskje viktigere er det å bygge teoretiske modeller som kanskje kan gi mer plausible forklaringer.

²⁷⁶ Kelley, i Leventhal (ed.) & Kolata (ed.), 1983: 162.

²⁷⁷ Coggins, Clemency, C., "Mayaness at Its Most Complex. Lowland Maya Civilization in the Eighth Century A.D.: A Symposium at Dumbarton Oaks, 7th and 8th October 1989", *American Anthropologist*, New Series, Vol. 96, No. 3 (Sep., 1994), 720.

Litteraturliste

- Adams, Richard E. W. & Culbert, Patrick T. "Ch. 1. The Origins of Civilization in the Maya Lowlands", I Adams, Richard E. W. (ed.). *The Origins of Maya Civilization*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1977: 3-24.
- Altschuler, Milton, "On the Environmental Limitations of Mayan Cultural Development", *Southwestern Journal of Anthropology*, Vol. 14, No. 2 (sommer, 1958): 189-198
<http://www.jstor.org/stable/3628957>, hentet 10.12.2011.
- Beach, Timothy & Luzzadder-Beach, Sheryl & Dunning, Nicholas & Hagemann, Jon & Lohse, Jon. "Upland agriculture in the Maya Lowlands: Ancient Maya Soil Conservation in Northwestern Belize.", *Geographical Review*, Vol. 92, No. 3 (Jul., 2002): 372-397. <http://www.jstor.org/stable/4140916>, 15.06.2010.
- Berlin, Heinrich, "The Inscription of the Temple of the Cross at Palenque", i *American Antiquity*, Vol. 30, No. 3 (Jan., 1965): 330-342.
<http://www.jstor.org/stable/278812>, hentet 10.02.2011.
- Boserup, Ester. *The Conditions of Agricultural Growth: The Economics of Agrarian Change under Population Pressure*. Chicago: Aldine, 1965.
- Braudel, Fernand, *On History*. Oversatt fra fransk til engelsk av Matthews, Sarah. Paris: Flammarion, 1969; Chicago: University of Chicago Press, oversatt utgave, 1980.
- Cioffi-Revilla, Claudio & Landman, Todd, "Evolution of Maya Politics in the Ancient Meso American System", i *International Studies Quarterly*, vol. 43, No. 4 (Des., 1999): 559-598. <http://www.jstor.org/stable/3014022>, hentet 12.12.2011.
- Carneiro, Robert L., "A Reappraisal of the Roles of Technology and Organization in the Origin of Civilization", i *American Antiquity*, Vol. 29, No. 2 (april, 1974): 179-186.
<http://www.jstor.org/stable/279580>, hentet 10.02.2011.
- Carneiro, Robert L. "On the Relationship between Size of Population and Complexity of Social Organization." I *Journal of anthropological research*, Vol. 42, No 3, Approaches to Culture and Society (Autumn, 1986), 355-364.
<http://www.jstor.org/stable/3630039>, hentet 11.10.2011.

- Coe, Michael D., *Breaking the Maya Code*. New York: Thames & Hudson Inc., 1992; 2. Utgave, 1999.
- Coe, Michael D., *The Maya*. Thames & Hudson: London, 1966; 7. Utgave, 2005.
- Cowgill, Ursula & G.E. Hutchinson, "El Bajo de Santa Fé", i *Transactions of the American Philosophical Society*. Philadelphia New Series, Vol. 53. Part 1. (1963): 3-51.
<http://www.jstor.org/stable/1005889>, hentet 15.06.2010.
- Coggins, Clemency, C., "Mayaness at Its Most Complex. Lowland Maya Civilization in the Eighth Century A.D.: A Symposium at Dumbarton Oaks, 7th and 8th October 1989", *American Anthropologist*, New Series, Vol. 96, No. 3 (Sep., 1994): 718-720.
<http://www.jstor.org/stable/682324>, hentet 03.04.2012.
- Culbert, Patrick T., "Ch. 2 – Early Maya Development at Tikal, Guatemala", I Adams, Richard E. W. (ed.). *The Origins of Maya Civilization*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1977: 27-44.
- Culbert, Patrick T. & Rice, Don S., "Ch. 1 – Historical Contexts for Population Reconstruction in the Maya Lowlands", I Culbert, Patrick T. (ed.) & Rice, Don S. (ed.), *Precolumbian Population History in the Maya Lowlands*. New Mexico: University of New Mexico Press, 1990.
- De Landa, Diego, *Relación de las cosas de Yucatan*. Oversatt av Alfred M. Tozzer. Cambridge, massachusetts: Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University, 1941.
- Demarest, Arthur, *Ancient Maya: The Rise and Fall of a Rainforest Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Demarest, Arthur A. & Conrad, Geoffrey W., *Religion and Empire: the Dynamics of Aztec and Inca Expansionism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Dunning, Nicholas P. & Luzzadder-Beach, Sheryl & Beach, Timothy & Jones, John G. & Scarborough, Vernon et al. (2002). "Arising from the Bajos: Evolution of a Neotropical Landscape and the Rise of the Maya Civilization.", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 92, No. 2 (Jun., 2002): 267-283.
<http://www.jstor.org/stable/1515410>, hentet 15.06.2010.

- Farriss, Nancy M., "Remembering the Future, Anticipating the Past: History, Time, and Cosmology among the Maya of Yucatan", i *Comparative studies in Society and History*, Vol. 29, No. 3 (Cambridge: Cambridge University Press, Juli, 1987): 566-593. <http://www.jstor.org/stable/179039>, hentet 12.12.2011.
- Fash, William L. "Changing Perspectives on Maya Civilization", i *Annual Review of Anthropology*, Vol. 23 (1994): 181-208. <http://www.jstor.org/stable/2156011>, hentet 12.03.2012.
- Feeley-Harnik, Gillian, "Issues in Divine Kingship", i *Annual Review of Anthropology*, Vol. 14 (1985): 273-313. <http://www.jstor.org/stable/2155598>, hentet 10.10.2011.
- Ford, Anabel & Fedick, Scott. "Prehistoric settlement Patterns in the Upper Belize River Area: Initial Results of the Belize River Archaeological Settlement Survey". I *Journal of Field Archaeology*, Vol. 19, No. 1 (Spring, 1992): 35-49. <http://www.jstor.org/stable/530367>, hentet 12.12.2011.
- Fortes, Meyer, *Religion, Morality and the Person: Essays on Tallensi Religion*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Gailey, Christine W., *Kinship to Kingship: Gender Hierarchy and State Formation in the Tongan Islands*. Austin: University of Texas Press, 1987.
- Garrison, Thomas G. & Dunning, Nicholas P., "Settlement, Environment, and Politics in the San Bartolo-Xultun Territory, El Peten, Guatemala", i *Latin American Antiquity*, Vol. 20, No. 4 (Desember, 2009): 525-552. <http://www.jstor.org/stable/40650046>, hentet 10.02.2011.
- Geertz, Clifford, *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 1973; 2. Utgave, 2000.
- Geertz, Clifford, *Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980.
- Gluckman, Max. "Mortuary customs and the belief in survival after death among the South-Eastern Bantu. *Bantu Studies*, Vol. 11, (1937).

- Hammond, Norman, "Ch. 1. Lords of the Jungle: A Prosopography of Maya Archaeology", i Leventhal, Richard M. (ed.) & Kolata, Alan L. (ed.), *Civilization in the Ancient Americas: Essays in Honor of Gordon R. Willey*. Albuquerque, New Mexico: University of New Mexico Press, 1983: 3-32.
- Hammond, Norman, *The Maya*. London: The Folio Society, 2000.
- Haviland, William A., "Review: Living with the Ancestors: Kinship and Kingship in Ancient Maya Society", i *American Anthropologist*, New Series, Vol. 98, No. 2 (Jun., 1996): 434-435. <http://www.jstor.org/stable/682915>, hentet 10.02.2012.
- Haviland, William A., "On the Maya State", i *Current Anthropology*, Vol. 38, No. 3 (June, 1997): 443-445. <http://jstor.org/stable/10.1086/204627>, hentet 04.05.2011.
- Kelley, David H., "Ch. 6. The Maya Calendar Correlation Problem", i Leventhal, Richard M. (ed.) & Kolata, Alan L. (ed.), *Civilization in the Ancient Americas: Essays in Honor of Gordon R. Willey*. Albuquerque, New Mexico: University of New Mexico Press, 1983:157-208.
- Lucero, Lisa J. "The Collapse of the Classic Maya: A Case for the Role of Water Control", i *American Anthropologist*, New Series, Vol. 104, No. 3 (Sep., 2002): 814-826. <http://jstor.org/stable/3567259>, hentet 11.10.2010.
- Lucero, Lisa J. "The Politics of Ritual – The Emergence of Classic Maya Rulers.", *Current Anthropology*, Vol. 44, No. 4 (Aug-Oct, 2003): 523-558. <http://www.jstor.org/stable/10.1086/375870>, hentet 15.06.2010.
- Lynch, James B., "The Bonampak Murials", i *Art Journal*, Vol. 24, No. 1 (høst, 1964): 23-27. <http://www.jstor.org/stable/774743>, hentet 04.04.2012.
- Malthus, Thomas R. *An Essay on the Principle of Population*. Oversatt til norsk av Moberg, Gustav, Oslo: Det Norske Samlaget, 1975.
- Marcus, Joyce. "Lowland Maya Archaeology at the Crossroads.", *American Antiquity*, Vol. 48, No. 3 (Jul., 1983): 454-488. <http://www.jstor.org/stable/280556>, hentet 15.06.2010.
- McAnany, Patricia, *Living with the Ancestors: Kinship and Kingship in Ancient Maya Society*. University of Texas Press: Austin, 1995.

- Megggers, Betty J. "Prehistoric America: An Ecological Perspective". Aldine publishing Company, New York, 1972; 2. Utgave, 1979.
- Morley, Sylvanus G. & Brainerd, George W. (revised by), *The Ancient Maya*. Stanford: Stanford University Press, 1968.
- Mørk, Esther, *Den klassiske maya "høy" kulturens sammenbrudd: En historiografisk analyse*. Hovedoppgave i historie Oslo: Universitet i Oslo, 1996.
- Pohl, Mary, "Maya Ritual Faunas: Vertebrate Remains from Burials, Caches, Caves, and Cenotes in the Maya Lowlands", i Leventhal, Richard M. (ed.) & Kolata, Alan L. (ed.), *Civilization in the Ancient Americas: Essays in Honor of Gordon R. Willey*. Albuquerque, New Mexico: University of New Mexico Press, 1983: 55-104.
- Popol Vuh – The Book of the Ancient Maya*. Oversatt fra Quiché til spansk av Recinos, Adrián, og oversatt fra spansk til engelsk av Goetz, Delia & Morley, Sylvanus G. Mineola, New York: Dover Publications, Inc., 2003.
- Proskouriakoff, Tatiana, "Historical Implications of Pattern Dates in Piedras Negras, Guatemala", i *American Antiquity*, vol. 25, No. 4 (Apr., 1960): 454-475.
<http://www.jstor.org/stable/276633>, hentet 12.12.2011.
- Puleston, Dennis E., "Ch. 21. The Art and Archaeology of Hydraulic Agriculture in the Maya Lowlands", i Hammond, Normann (ed.), *Social Process in the Maya Prehistory: Studies in Memory of Sir Eric Thompson*. New York: Academic Press, 1977.
- Puleston, Dennis E. "The Role of Ramón in Maya Subsistence", i Flannery, Kent V. (ed.). *Maya Subsistence*. London: Academic Press, 1982.
- Pybyrn, Anne K., A Review: Living with the Ancestors: Kinship and Kingship in Ancient Maya Society by Patricia McAnany. *Journal of Field Archaeology*, Vol. 24, No. 1 (Spring, 1997): 121-123. <http://www.jstor.org/stable/530567>, hentet 11.10.2011.
- Rice, Prudence. *Maya Calender Origins: Monuments, Mythistory, and the Materialization of Time*. Austin, USA: University of Texas Press, 2007.
- Rice, Prudence M. "Time, Power, and the Maya", i *Latin American Antiquity*, Vol. 19, No. 3 (Sep., 2008): 275-298. <http://www.jstor.org/stable/25478231>, hentet 03.03.2012.

- Rust, William F. III (1987). "New Ceremonial and Settlement Evidence at La Venta, and its Relation to Preclassic Maya Cultures.", I Danien, Elin C. (ed.) & Sharer, Robert J. (ed.). *New Theories on the Ancient Maya*. University Museum Symposium series volume 3. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1992: 123-130.
- Sabloff, Jeremy A. & Willey, Gordon. "The Collapse of Maya Civilization in the Southern Lowlands: a Consideration of History and Process, I *Southwestern Journal of Anthropology*, Vol. 23, No. 4 (winter, 1967): 311-336.
<http://www.jstor.org/stable/3629449>, hentet 10.02.2011.
- Sabloff, Jeremy A., "When the Rhetoric Fades: A Brief Appraisal of Intellectual Trends in American Archaeology during the Past Two Decades", i *Bulletin of the American School of Oriental Research*, No. 242 (vår, 1981): 1-6.
<http://www.jstor.org/stable/1356542>, hentet 11.11.2011.
- Sahlins, Marshall, *How "Natives" Think: about Captain Cook For Example*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 1995.
- Sanders, William T. "Ch. 11 - Environmental heterogeneity and the Evolution of Lowland Maya Civilization". I Adams, Richard E. W. (ed.). *The Origins of Maya Civilization*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1977: 287-298.
- Santley, Robert S., "Demographic Archaeology in the Maya Lowlands", I Cublert, Patrick T. (ed.) & Rice, Don S., *Precolumbian Population History in the Maya Lowlands*. New Mexico: University of New Mexico Press, 1990.
- Schele, Linda & Freidel, David, "Kingship in the Late Preclassic Maya Lowlands: The Instruments and Places of Ritual Power", i *American Anthropologist*, New Series, Vol. 90, No. 3 (Sep., 1988): 547-567. <http://www.jstor.org/stable/678223>, Hentet 04.05.2011.
- Schele, Linda & Freidel, David, *The Untold Story of the Ancient Maya: A Forest of Kings*. New York: Harper Perennial, 1990.
- Schele, Linda & Mathews, Peter & Macduff, Everton, *The Code of Kings: The Language of Seven Sacred Maya Temples and Tombs*. New York: Scribner, 1998.
- Seip, Jens Arup, *Problemer og metode i historieforskningen*. Oslo: Gyldendal, 1983.

- Sharer, Robert J. & Taxler, Loa, P, *The Ancient Maya*. Stanford, California: Stanford University Press, 1946, Morley, Sylvanus G.; 6. Utgave, 2006.
- Slagstad, Rune, Hognestad, Helge & Reichelt, Ebbe. *Gud skapt i vårt bilde?* Oslo: Gyldendal, 1980.
- Stuart, George E., “Ch. 1 – Quest for Decipherment: A Historical and Biographical Survey of Maya Hieroglyphic Investigation”, i Danien, Elin C. (ed.) & Sharer, Robert J. (ed.), *New Theories on the Ancient Maya*. University Museum Symposium series volume 3. Philadelphia: University of Pennsylvania 1992: 1-64.
- Thompson, J. Eric S., *The Rise and Fall of Maya Civilization*. Norman: University of Oklahoma Press, 1955; 2 utgave, 1973.
- Todorov, Tzvetan, *Symbolism and Interpretation*. Oversatt av Porter, Catherine London: Routledge & Kegan paul, 1983.
- Turner II, B.L. “Population Reconstruction for the Central Maya Lowlands: 1000 B.C. to A.D. 1500”, i Cublert, Patrick T. (ed.) & Rice, Don S., *Precolumbian Population History in the Maya Lowlands*. New Mexico: University of New Mexico Press, 1990.
- Webster David L., “Ch. 13. Warfare and the Evolution of Maya Civilization”, i Adams, Richard E. W. (ed.). *The Origins of Maya Civilization*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1977: 335-372.
- Webster, David. “Ch. 6 – The mystique of the ancient Maya”. i Fagan, Garret G. (ed.), *Archaeological fantasies: How pseudoarchaeology misrepresents the past and misleads the public*. New York: Routledge 2006.
- Willey, Gordon R., “Ch. 15 – The Rise of the Maya Civilization: A Summary View”, i Adams, Richard E. W. (ed.). *The Origins of Maya Civilization*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1977: 383-424.
- Willey, Gordon R. “Dennis Edward Puleston (1940-1978): Maya Archaeologist”. i Flannery, Kent V. (ed.). *Maya Subsistence*. London: Academic Press, 1982.

Nettkilder:

Schele, Linda, <http://www.pauahtun.org/Calendar/correlation.html>

Vedlegg

Figur 6 Bonampak kamp scene (Lynch 1964)

Figur 7 Bonampak Seierherre (Lynch 1964)

Figur 8 Stele D, fra Quiriga, Guatemala (Coe, 1966; 2005: 121)